М. Рыбсохин

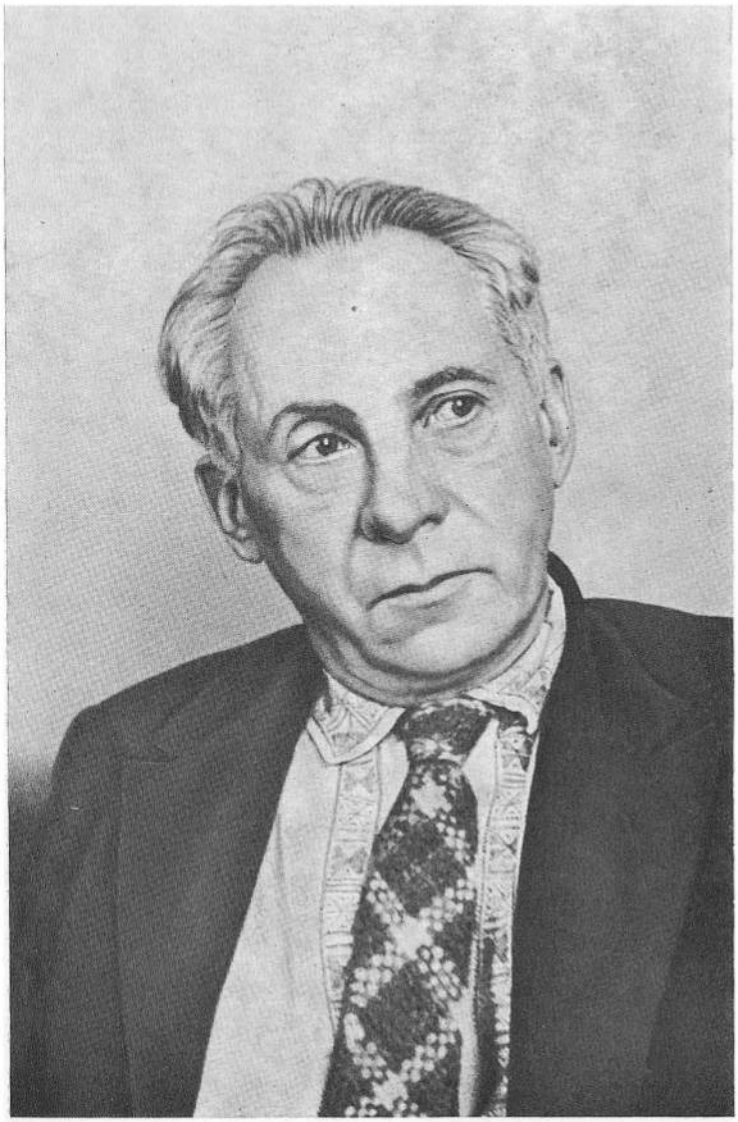

Максим Рильський. 1945

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

*

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ
ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

Зібрання творів у двадцяти томах

Художні твори

Томи 1—11

НАУКОВА ДУМКА

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

Том восьмий

Поетичні переклади

КИЇВ ● 1985

У2
Р95

Редакційна колегія

Л М. НОВИЧЕНКО
(голова)
В. А. БУРБЕЛА
(секретар)
Г. Д. ВЕРВЕС
М. М. ГОРДІЙЧУК
(заступник голови)
О. І. ДЕЙ
І. О. ДЗЕВЕРІН
Д. В. ЗАТОНСЬКИЙ
С. Д. ЗУБКОВ
С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ
(заступник голови)
Н. Є. КРУТІКОВА
Б. М. РИЛЬСЬКИЙ
В. М. РУСАНІВСЬКИЙ
А. А. ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ

Упорядкування та примітки

О. О. ЛИСЕНКО
Н. П. ЧАМАТИ

Редактор тому

Г. Д. ВЕРВЕС

Редакція художньої літератури

$Р\frac{4702590200-253}{М221(04)-85}$ передплатне

© Видавництво «Наукова думка», 1985

ПЕРЕКЛАДИ З ПОЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Юліуш Словацький

КУЛИК

Масниця, друзі! Ку́лик наш лине!
Кожен веселий, і кожен при зброї,
Ніби з війни, ніби їде війною,
Брязкіт, і гомін, і сміх безупинний!
Куликом далі, від хати до хати!
Збудимо сонних, до гурту візьмемо.
Ми бенкетові одкинемо шати,
Але й жалоби не одягнемо!
Їдьмо, як є, усе далі та далі!
Де ж нам зупинка? Лише на границі!
Небо іскриться,
Киньмо ж печалі!
Га-га! Кінь пирхає — люди нам раді!
Ляснуть бичем? Ні, прокинеться лихо!
Швидко, мов тіні, мчимось ми в громаді,
Ринемо прудко — і тихо, і тихо...
В далі сріблисті
Швидше-бо, сани!
Золото тьмяне
В місячнім колі.
Факели млисті...
Ха-ха-ха! Дякуймо долі!

Хто нас побачить, той не лишиться:
З нами до танцю полине нового;
Факели нам осявають дорогу,
Сани по снігу — немов блискавиця!
Хто ж зостається — добраніч, панове!
Сон безтурботний нехай вам присниться,
Півень не збудить! З нас кожен готовий,
Їдьмо, як є, усе далі та далі!
Де ж нам зупинка? Лише на границі!
Небо іскриться,
Киньмо печалі!

Га-га! Кінь пирхає — люди нам раді!
Ляснуть бичем? Ні, прокинеться лихо!
Швидко, мов тіні, мчимось ми в громаді,
Ринемо прудко — і тихо, і тихо...
В далі сріблисті
Швидше-бо, сани!
Золото тьмяне
В місячнім колі.
Факели млисті...
Ха-ха-ха! Дякуймо долі!

Стійте-но, стійте! Дім он біліє,
Світиться в вікнах... Дам гасло з пістоля!
Пострілів грім розкотився до поля —
Відповідають нам! Добрі надії!
Шляхта гуляє, весілля справляє;
Дружбо, за нами, сватове, за нами!
Та й молодого дорога чекає,
Хоч молода й залилася сльозами.
Нащо зважати на сльози жіночі?
Ти повернешся, осушиш їй очі,
Серце зігрієш... А нині з квітками
Всі, так як є, з нами далі і далі!
Де ж нам зупинка? Лише на границі!
Небо іскриться,
Киньмо печалі!
Га-га! Кінь пирхає — люди нам раді!
Ляснуть бичем? Ні, прокинеться лихо!
Швидко, мов тіні, мчимось ми в громаді,
Ринемо прудко — і тихо, і тихо...
В далі сріблисті
Швидше-бо, сани!
Золото тьмяне
В місячнім колі.
Факели млисті...
Ха-ха-ха! Дякуймо долі!

Стійте-но, стійте! Шляхетська садиба!
Гасло з пістоля! Ні, тихо ввійдімо,
Так, щоб здалось, що з'явились незримо...
Похорон, боже! Завіси на шибах,
Свічі, труна — і стоїть над труною
Син, оповитий печаллю німою,
Скорбно в долонях обличчя ховає...

Ге! Тут веселого, друзі, немає!
Ну, та часу не марнуймо в розмові...
Годі, синочку, стояти при гробі!
Дай на подзвіння, на месу попові,
І з товариством, у чорній жалобі,
Всі, так як є, з нами далі і далі!
Де ж нам зупинка? Лише на границі!
Небо іскриться,
Киньмо печалі!
Га-га! Кінь пирхає — люди нам раді!
Ляснув бичем? Ні, прокинеться лихо!
Швидко, мов тіні, мчимось ми в громаді,
Ринемо прудко — і тихо, і тихо...
В далі сріблисті
Швидше-бо, сани!
Золото тьмяне
В місячнім колі.
Факели млисті...
Ха-ха-ха! Дякуймо долі!

Стійте-но, стійте! Тут знакомитий
Мешкає шляхтич — заглянути варто!
Столик стоїть там, зеленим оббитий,
А на зеленому світяться карти.
Карти до біса, панове, покинем!
Хай вони зброї поступляться й латам!
Хай бей алжірський із Карлом Десятим
Та із французьким грають дофіном;
Може, й четвертий із ними засяде,
Карті козирній та виграшам радий,
Вас же до нашої просим громади!
Грають нехай королі з королями!
Ви ж у дорогу збирайтеся з нами,
Сядьте на коні — і далі та далі!
Де ж нам зупинка? Лише на границі!
Небо іскриться,
Киньмо печалі!
Га-га! Кінь пирхає — люди нам раді!
Ляснуть бичем? Ні, прокинеться лихо!
Швидко, мов тіні, мчимось ми в громаді,
Ринемо прудко — і тихо, і тихо...
В далі сріблисті
Швидше-бо, сани!

Золото тьмяне
В місячнім колі.
Факели млисті...
Ха-ха-ха! Дякуймо долі!

Стійте-но, стійте! Пострілів ляски
Відповідають із замка старого.
Всюди заморські видяться маски:
Це ж маскарад, ще й веселий до того!
Одяги дивні і крої химерні...
Ось італієць, знайомий неначе...
На сіцілійській чи був ти вечерні?
Знаєш Неаполь? Іспанський юначе,
Чи не бував ти під прапором Міни?
Ну ж бо, татари усі й корсіканці,
Турки, євреї, американці,
З нами у військо збирайтесь єдине
Всі, так як є,— усе далі та далі!
Де ж нам зупинка? Лише на границі!
Небо іскриться,
Киньмо печалі!
Га-га! Кінь пирхає — люди нам раді!
Ляснуть бичем? Ні, прокинеться лихо!
Швидко, мов тіні, мчимось ми в громаді,
Ринемо прудко — і тихо, і тихо...
В далі сріблисті
Швидше-бо, сани!
Золото тьмяне
В місячнім колі.
Факели млисті...
Ха-ха-ха! Дякуймо долі!

Стійте-но, стійте! Знову господа.
Зовсім у вікнах світло погасло.
Стрелити, може? Та нащо нам гасло?
Сплять і не чують... Будити їх шкода,
Тільки ж бо треба... Стукаю в браму —
З свічкою сивий слуга перед нами:
«Спить твій господар? От лихо з панами!»
«Ні, він не спить. Із своїми синами
Він на світанку третього грудня
Вийшов, громаду очоливши гоже,—
Ну, й спорожніли покої ці людні...
Вийшов на ворога — дай йому боже!»

Іноді, браття, обманюють очі!
Хай тому панові доля поможе,—
Їдьмо ж самі під запоною ночі
Так от, як є, ми все далі і далі!
Де ж нам зупинка? Лише на границі!
Небо іскриться,
Киньмо печалі!
Га-га! Кінь пирхає — люди нам раді!
Ляснуть бичем? Ні, прокинеться лихо!
Швидко, мов тіні, мчимось ми в громаді,
Ринемо прудко — і тихо, і тихо...
В далі сріблисті
Швидше-бо, сани!
Золото тьмяне
В місячнім колі.
Факели млисті...
Ха-ха-ха! Дякуймо долі!

Ніч яка пишна — мчаться як коні!
Мчаться і мчаться — лиш сніг вилітає
З-під копитів... Миготять оболоні,
Сани аж свищуть... Світає, світає!
Місяць поблід, запалала зірниця,
Путь закінчили ми — це-бо границя!
Вірна ознака! Вірна ознака!
Разом, гармати,
Ранок стрічати!
Справжній це кулик поляка.

РИМ

Зненацька плач потряс мій чуйний слух:
«О Риме! Ти не є вже давнім Римом!» —
Так на коні співав якийсь пастух.

Передо мною, оповиті димом,
Були палаци, нижче Апеннін,
І храм стояв титаном нерушимим.

За мною море; кораблів загін
Гойдався, ніби зграя лебедина,
Що спочиває в затінку руїн.

Настала смутку і плачу хвилина,
Коли погнав їх вітер в далечінь:
З них кожен був немов жива людина

Набігла страху велетенська тінь,
Як зникли судна, ангели надводні,
І я лишився край німих склепінь.

Лилися сльози, наче із безодні,
Як запитало сонце золоте,
Глузливий бог: «Ти бачив Рим сьогодні?»

ГІМН

Сумно так, боже! Розлив ти для мене
Райдуги в небі ясні, променисті,
Гасиш, укинувши в море студене,
Зорі огнисті...
Хоч і золотиш природу ти гоже,—
Сумно так, боже!

Марно стою, немов колос порожній,
Втіх і розкошів не знавши на світі,
Тихим здаюся людині я кожній,
Сином блакиті,—
Серце тобі лиш відкритися може:
Сумно так, боже!

Як дитинча поникає від плачу,
В хаті зоставшись без матері, бідне,—
Так я заплакать ладен, коли бачу
Сонце західне.
Знаю, настане світання погоже,—
Сумно так, боже!

Випливши нині у море далеке,—
Сто миль від берега, сто миль до того,—
Бачив я: білі летіли лелеки
В дальню дорогу.
В Польщі стрічав я видовище схоже...
Сумно так, боже!

Часто ходив я на людські могили,
Рідного майже не знаючи дому,
Був мандрівцем, що іде малосилий
Супроти грому;
Все на землі цій до мене вороже...
Сумно так, боже!

Знаю: схоронять мене, бідолаху,
І не поставлять колони на гробі,—
Тільки ж цвинтарному заздрю я праху,
Тихій жалобі.
Та неспокійне я матиму ложе...
Сумно так, боже!

В рідній країні за мене лунає
Чиста молитва із серця дитини,
Та корабель мій у далі безкраї
Плине і плине.
Як тій молитві зм'якшить моє ложе?
Сумно так, боже!

Пишну веселку, що ангели світлі
В небі воздвигли, у роки прийдущі
Стрінуть нові покоління розквітлі,
Теж умирущі...
Хто мені серцем смиритись поможе?
Сумно так, боже!

Писав при заході сонця
на морі перед Олександрією
(19 жовтня 1836 р.).

ГРОБНИЦЯ АГАМЕМНОНА

Уламок з грецької подорожі

Настроєна на фантастичний лад
Підспівуй, ліро, мислям тут похмурим;
Похований багато літ назад
Агамемнон під цим замшілим муром,
Що кров Атрідів щедро полила.
Я сплю та сню — і туга налягла!

Бринить далеко арфа золота,
Що звук її став вічною луною.
Сюди лиш вітер тихий заліта

Під брилою зітхати кам'яною,
Немов Електра стогне спроквола,
Білизну правши: «Туга налягла!»

Тут ворог Арахнеї — павука —
Його прядіння легіт розриває,
Чебрець тут пахне сумно, і легка
Насіння з квітів хмарка налітає,
А ті пушинки крутяться в імлі,
Мов духи, непричетні до землі.

Тут між камінням сірим цвіркуни
Сюрчать, від світла сховані денного,
Немов мені наказують вони
Мовчати. От страшний кінець для всього
І для поета: гробу тишина
Та гімн одвічний — голос цвіркуна.

Атріди! Тихий я тепер, як ви,
Чий тлін лиш цвіркуни оберігають!
Я не підношу гордо голови,
Думки мої орлами не ширяють,
Я тихий, як прив'ялі ці мохи
В гробниці слави, злочинів, пихи.

Малий при вході тут росте дубок,
Прорвавшися між темного граніту:
Його чи горобець, чи голубок
Посіяв, щоб чорнів поодаль світу
І сонця сам в гробницю не пускав
Один листок змарнілий я зірвав.

Його від мене дух не боронив,
І жодної примари не з'явилось,
Лиш променю шпарину я відкрив,
І золото до ніг моїх скотилось,
І думка в мене зринула чудна,
Що промінь той — Гомерова струна.

І руку я із темряви простер,
Щоб ту струну тремтячу упіймати,
І марив мить, що буде знов Гомер
Над прахом цим співати і ридати,
Але вона порвалася як стій,
Не давши й звука у руці моїй.

Моя це доля: де гроби стоять,
Шукати смутку марного, ламкого,
У сонних королівствах панувать,
Німі торкати струни — для глухого
Чи мертвого.. Ні, годі! Коню, вчвал!
На сонце й бурю, у нестримний шал!

Вчвал, коню! Тут, де струмував потік,
А нині лавр рожевоцвітний плине,
З огнем в очах, бездольний мандрівник,
Лечу я, вихром гнаний в ці хвилини,
І кінь, мій птах, не спиниться піде...
Лиш як могилу рицарську найде!

У Фермопілах? Ні-бо! Копитом
У Херонеї друг мій стане щирий,
Бо я з країни, де вважають сном
Надії промінь бідні маловіри...
Тож як злякається могили він,
Вона — подоба польських домовин.

Від фермопільських мовчазних гробів
Мене б спартанців тіні відігнали:
З ілотів я, з нікчемних тих рабів,
Які могил бійцям не насипали,
Я з того краю, де по днях тяжких
Півприцарства лишається в живих.

У Фермопілах я коня спинить
Не зважуся, бо стріну там обличчя,
Перед якими серце заболить,
Яким поляк не сміє гляпуть в вічі!
Радніш сконаю, ніж у кайданах
Спартанців гордих оскверню я прах!

У Фермопілах що б я відповів,
Коли б мерці передо мною встали
Скривавлені і в сотню голосів:
«А скільки вас було? — мене спитали —
Забудь, що нині вік новий настав!
Відповідай!» — І що я б їм сказав?

У Фермопілах кунтуша нема
І золотого пояса немає

На мармурі, та воля — то сама
Душа там Леонідова сіяє,
Що довго плакав весь народ за ним
І в небо зносився жертовний дим.

О Польще! Доки в грудях кам'яних
Ти будеш душу ангельську в'язнити,
Твій меч для діл не здійметься святий
І кат тебе терзатиме неситий,
І будеш ти лежати, як в огні,
З відкритими очима — у труні!

Покров свій грубий до останку скинь,
Оту пекельну пряжу Деяніри,
І встань нага, як статуї богинь,
Омийся в Стіксі, повна честі й віри,
Розбий нікчемний сором свій упрах,
Безстидна встань — безсмертна у віках!

Хай твій народ воскресне в час нічний,
На страх народам встане із могили,
В грозі незламний, у бою грізний,
Весь вирізьблений із одної брили,
Із громом у правиці й на чолі,
Поправши смерть безсмерттям на землі!

Тебе, о Польще, надять блискітки,
Ти павичем була серед народів,
Папугою! Тепер у наймички
Пішла чужинцям, всім на сміх і подив...
Та що слова! Ти й не почуєш їх!
Всі винні, всі,— я винен більш за всіх...

Клени мене! Бич у руці моїй,
Як евменідин, хай тебе карає!
Нащадку Прометея! Мозок твій
Коршак щодня — не серце — виїдає.
В твоїй крові багритись не боюсь,
Розтявши плоть, до серця доберусь!

В смертельних зойках сина проклинай,
Але стріла твого прокльону, мати,
Впаде із рук, безсила! Не шукай,

Тоді її — даремна річ шукати
Того, що пеклу дано рознести!
Не владна ти клясти — рабиня ти!

МІЙ ЗАПОВІТ

Я з вами жив, страждав і плакав з вами,
Хто благородний — рідним був мені;
Тепер вас кидаю, рошу сльозами
Свої останні нещасливі дні.

Мого тут спадкоємця не лишиться
По лірі, ні по імені моїм.
Ім'я моє пройшло, як блискавиця,
І в майбутті розтане, ніби дим.

Оповісте ви тільки, друзі милі,
Що я вітчизні молодість оддав,
Був корабель в бою — я при вітрилі,
Пішов на дно — і я з ним потопав.

Колись про долю батьківського краю
Задумавшись, сучасник скаже мій,
Що духа плащ не вижебраний маю —
Він виткався у славі родовій.

Хай друзів гурт, як ніч впаде безкрила,
Поета серце спалить на вогні
І тій дадуть, яка його родила,
Це ваша доля, матері земні...

Хай друзі з келихами в ту годину
Мене в речах згадають негучних.
Як духом стану — я до них прилину,
А бог не пустить — не прийду до них.

Лиш заклинаю — берегти надії,
Нести народу сяєво знання,
А як на смерть іти — хай не жаліє
І з вас ніхто свого ясного дня.

А я свою тут дружбу залишаю
Для тих, хто душу полюбив сумну;

Останню службу божу я справляю —
І ляжу в неоплакану труну.

Хто інший зміг би так пройти по світу
Без оплесків, байдужий до людей,
Вести у далеч човен гордовито —
І зникнути, неначе дух, з очей?

Проте фатальна сила буде жити,
Якою я чоло своє повив,
І вас гнітити буде, щоб зробити
З вас ангелів — із хліба з'їдачів.

У ШВЕЙЦАРІЇ

I

Відколи сном майнула золотим
Моя кохана — в жалі я тяжкім.
Не знаю, чом душа моя в одчаї
Її між ангелами не шукає,
Чому за межі світу, над блакить,
До звабниці святої не летить.

II

В Швейцарії є водоспад чудовий,
Де котить води Аар лазуровий.
Поглянь — і віри не поймеш очам:
Яка веселка ніжно грає там!
Над срібною вона звисає млою,
Одвіку повна ясності й спокою.
Лиш часом біле пробіжить ягня
Крізь райдугу у запашну долину
Троянди пощипати чи ліщину,
Чи голуб літнього жаркого дня
Води напитись пролетить стрілою,
Пишаючись барвистою красою.
Її там стрів я — і здалось мені,
Та й досі вірю в серця глибині,
Що з райдуги вона та з шумовиння
Вродилася, прекрасна, як богиня,
Така у сяйві сонячнім ясна,

З очей блакиттю, що не мала дна!
Її всю постать я окинув оком,
І, захватом охоплений високим,
Вслід за очима серце я послав,
Душею — вслід за серцем — покохав!
Те почуття так швидко стало зріти,
Аж я над водоспадом пролетіти
Хотів до неї: страх пойняв мене,
Що, як душа, зо сну збудившись, крикне,
Те видиво прекрасне, осяйне
У райдузі, у водоспаді зникне.
Боявся я прокинуться від сну,
Бо вже любив її — її одну.
Так з нею вперше стрівся я самою
Під брамою веселки осяйною;
Там, повен нездоланних почуттів,
Я перед нею очі опустив.

III

Пішли ми з нею в гори і долини,
Біля підніжжя срібної лавини,
Де сніг, дельфіна-велетня плавець,
До ніг людських, простягшися, лягає;
Дельфін із ніздрів пару випускає,
А з пащі Рона лине навпростець.
Пригадую... в один поранок гарний
Ми шелестом сполохали дві сарни;
Мов щастя розуміючи людське,
Вони спинились, видиво легке,
І затопили очі-блискавиці
У лазурові милої зіниці,
Немов до місця хтось їх прикував
І голови у пестощах з'єднав.
«Закохані у тебе!» — я сказав.
Сказав — і вперше усмішка від неї
Майнула ніжно до душі моєї,
Щоб знов вернутись до свого гнізда —
Троянд і перлів. Радість молода
І усміх той її обличчя біле
В троянду враз палку перетворили.
А знаєте — ні перший цвіт весняний
Так не чарує, на зорі рум'яний,
Ні серця так не може полонить

Шпиля гірського світляна блакить,
Що вранці променисто мерехтить,
Як той рум'янець без стида й пороку,
Що, з усміху вродившись, тішить око.

IV

Відтоді ми, щасливі й молоді,
По лазуровій плавали воді;
Чи дух, чи човен нас носив тоді —
Не знаю я, бо з духами збратався,
Ходив по водах, в небеса здіймався.
Зо мною завжди й скрізь була вона,
Як лебідь біла, чиста й чарівна,
Озер блакитних радісна цариця,
Плила, летіла по воді, як птиця,
За нею човен, вслід сапфірний шлях
І зграї рибок, що в воді плескались
Та вслід моїй коханій викидались.
Такий кортеж ми мали в тих краях,
Вітаючи простори ясно-сині.
Була вона тих мирних вод богиня,
Дельфінів запрягала й голубів,
Палаци мала з чистих кришталів
І місячну у темну ніч корону...
Я був її — на все життя, до скону.

V

Що ангелом небесним не була —
Про те я думав довгих півгодини.
До тої потім визнався провини —
Та слухайте! Раз голос піднесла
Вона при давній Теллевій каплиці,
«Люблю!» — сказала, пурхнула, мов птиця,
До мене і послала човен мій
На озеро лілейною рукою...
А я ... Ах, що зробилося зі мною!
Чи духи в рай знесуть мене святий,
Чи втоплять озера шумливі хвилі,
Чи млію я в солодкому знесиллі,
Чи серце тане, як весною сніг,
Чи я сягну до ангельських доріг,
Чи сам на крилах ангельских злітаю,—

Не відав я, зворушений до краю!
Всі почуття, від раю до відчаю,
Як голуби, на серце впали вмить,
Щоб сльози пити, пера щоб обмить
І білими полинути у небо...
Та знов вона покликала до себе
Мій човен — човен заклик зрозумів
І сам до неї прудко полетів.

VI

Під скелями, увінчаними бором,
Красується у сяєві прозорім
Каплиця Телля. Там, край хвиль дзвінких,
Признались ми у почуттях палких,
Які в серцях до того дня таїли.
Від сосон тіні на воді тремтіли,
І скелі відбивалися у ній.
Опущених не підійнявши вій,
Освідчились ми про своє кохання.
Таке було води там колихання,
Свавільно так, рухливо так текла,
Що раптом наші óбрази злила,
Немов злучили нас тісні обійми,
Хоч в мові лиш єдналися самій ми.
Ах, пустувала дивна хвиля та
І наші раптом зблизила уста,
Хоч тільки ми любилися серцями!
На озері іскристі грали плями,
Що нас у колі обняли однім,
Мов ангела із ангелом ясним.
Згадаю — і в душі печаль незмірна...
Невірна хвиле, о, яка ж ти вірна!

VII

Раз ангел мій мене серед висот
Завів у крижаний, казковий грот.
На голові коханої моєї
Троянди обернулись там в лілеї,
І перли в них чудові зайнялись.
З гори, зі стелі сльози там лились,
В сльозах тих сильфи райдужні летіли

І падали їй на обличчя миле.
Дзвеніли сльози ті все голосніш,
Вона в одежу вкуталась щільніш
І від очей цікавих все сховала,
На білих персах руки скрижувала,—
Я ж бачив перса, хоч не бачив їх.
Стояла у веселках осяйних,
У мареві легкого запинала,
І вирвалося із грудей моїх:
«Ave Maria!»
Немов троянда біла, що жаріє
Рожевістю, як повно розцвіта,
Так зарум'янилась моя свята
І в роздумі щось пальчиком рожевим
Взялась писать на мурі кришталевім,
Неначе любе креслячи ім'я
Чи мріючи — про що, не знаю я.
Нарешті так сказала по мовчанні:
«Піду я, може, в пекло за кохання,
В безодню попідземну упаду
І буду там ув'язнена в льоду,
Як ця барвиста райдуга чудова...
Та, правда,— знов почулась тиха мова,—
Коли проміння муки зазнає,
Що серед криги про свободу мріє,—
Йому рятунок у зітханні є:
«Ave Maria!»

VIII

Ходім на верховини снігові!
Ходімо разом у бори гіллясті,
Ходім туди, де ходять по траві
А дзвонять череди в дзвінки сріблясті,
Де Юнгфрау сонце має у ногах,
Де олень бистрий проліта стрілою,
Де крил орлиних нездоланний мах
Летючі хмари тінить чорнотою,—
Туди ходім, кохана, вдвох з тобою!
Коли ж ми не вернемось відтіля —
Подумають, що духи нас умчали
У понадземні голубі поля,
Що ми зірок ланцюг ясний піймали

І полетіли у гурті плеяд,
І нас оплаче з верхогір'я спалий
Прозорими сльозами водоспад.

IX

Найщасливіші на землі не знають,
Де ангели спочинок мають свій
І крила лебедині де згортають.
Найцікавішим у юрбі людській
Шале того не знати, де жили ми,
Які троянди квітами рясними
І вишні в вікна заглядали там,
І скільки солов'їв поміж гіллям,
Як місяць випливав над тихим садом,
Змагалось голосами з водоспадом,
Як череди дзвонили голосні!
Ах, не побачити того й вві сні,
Не показати, не віддати словом —
Шале й вишень у затінку сосновім,
Над урвищем, де кожен би завмер,
Де білі крила ангел розпростер,
Щоб від того провалля захистити
Шале, і нас, і солов'їв, і квіти.

X

Та кипариси дух такий лили,
Троянди пишно так навкруг цвіли,
Що ледве не потьмарилось кохання.
Край водоспаду ми сиділи зрання
І, чисті у думках і почуттях,
Читали слізну книжку — у сльозах.
Враз дух якийсь шепнув мені лукавий,
Щоб я на неї погляд свій підвів.
Була мов ангел тихий і ласкавий —
І раптом вид її запаленів,
Мов хмаркою зрожевлений сумною.
Не знаю, як, та цілувать в уста
Я кинувся з безумною жагою,
Вона в моїх обіймах, пресвята,
Забилася, неначе пташка біла...
Вода в каскаді раптом закипіла,
Мов дивовижно хтось її змінив...

Пекельний вихор нас дощем залив
І млою серед трав заліг, опалий.
Від того дня ми більше не читали [1].

XI

Від того дня всміхалася вона
Все рідше. Поблідніла та смутна,
Усе шукала затишку і тіні,
Троянди рвала в тихій самотині,
Вслухалася, як водоспад лункий
Між гір на лютні грає водяній,
Або здіймала вгору білі руки,
Немов для оборони чи від муки,
Або ж, як голуб той при ручаї,
У небо очі зводила свої.
Колишня жвавість кинула її,
Що ластівки нагадувала звинність.
Її в задуму повила невинність.

XII

Тож я хотів себе оборонить
І мовив їй: «Забудь ту грішну мить!
Образити не важився тебе я,
У всьому винна біла та лілея!
Коли ти вчора в світлім ручаї
Стояла, плечі миючи свої,—
На березі лілея, мов служниця
З білизною в руках, прекраснолиця,
Тебе чекала, біла вся, мов сніг.
Побачивши вродливих вас таких,
Я здумав, що у мріях споглядаю
Двох ангелів, двох чистих дочок раю.
Я затремтів, і враз моя рука
Одного лиш торкнулася листка,
Листок торкнувся інших вненароку,
І шум постав. Ти вибігла з потоку,
Полинула, мов пташка у політ,
І ніжні стебла персами черкала.
І та лілея, що тебе чекала,
Зламалась враз і уронила цвіт!

---

[1] Рядок із Данте.— *М. Р.*

Я ж проказав, схиляючись над нею,
Що ти, невинна, схожа на лілею!
Коли та мить настала вогняна,
Не я був винен — квітка, лиш вона!»

XIII

Палала, як огонь пахучий мірри,
Хоча про те й не відала вона.
Все глибшали очей її сапфіри,
Тремтів на персах струмінь полотна,
Волошка прив'ядала запашна —
Від полум'я, що ним горіли скроні.
Вона, як матері невинна доня,
Складала зорям скаргу потайну,
Коли йшов місяць щерблений до сну,
І ніжні квіти щось шептали глухо
Замисленим, замріяним — на вухо.

XIV

Невже й тепер, о люба, ти в раю
Оповідаєш ангелам з журбою,
Як ті, що путь оплакують свою,
Про дивну мить, обагрену грозою,
Про темний грот, понурий і сумний,
Запоною окритий водяною,
Про час тривоги у душі твоїй,
Що з ним забула ти про божу кару,
Про стогін німфи з-під землі глухий,
Про те, як день сховавсь од нас за хмару,
І знов зійшов, і співом птиць гучних
Збудив повиту полуменем пару,—
Ти скаржишся у селищах святих?
О, не жалійся ангелам, невинна!
Твоя алмазна опече сльозина
Ясним пожаром кожного із них!
Ах, коли б я був ангелом крилатим,
Небесній синяві й промінню братом,
Володарем просторищ неземних,
І зорі під п'ятою мав своєю,—
Одного б тільки палко я хотів:
Полинути від зоряних світів,
Щоб тут була ти — на землі — моєю!

XV

Покинуть грот не зважилась вона.
Боялась, може, сонця у блакиті
Чи думала, що темне все у світі
І почорніла неба глибина.
Та райдуга блищала осяйна
На виплаканій хмарі прояснілій.
Тож вийшла. Здивувалась тої хвилі,
Що так цвітуть троянди, як цвіли.
Одну зірвала. Очі ожили,
Побачивши веселку дивовижну,
Небес блакитних кришталевість ніжну
І круглий місяць, що втопав у них.
Все чудувало, наче барв нових
Життя за час короткий той набрало.
Десь в озері, що дзеркалом стояло,
Вона себе побачила — бліду,
З коралом уст, із млостю на виду
І з усміхом, що віщував біду.
Тоді лице закрила все косою,
Щоб поглядом не стрітися зо мною.

XVI

Буває мить: ще місяць не зійшов,
І солов'ї в гущавині змовкають,
І верховіття всіх дерев дрімають,
Мовчать потоки в мороці дібров,
І тільки зорі чисті розмовляють
Із світом неоглядним сам на сам,
Із солов'ями, з водами, з гіллям.
Буває мить: як райдуга сріблиста,
Діана випливає промениста,
І всі тоді щебечуть солов'ї,
І всі навколо шелестять гаї,
І гомін вод луна розносить гриста.
У час такий серцям лише ридать,
Як є за що простити, то прощать,
Як що забути треба,— забувати.
У час такий, у час такий крилатий
З коханою ми розмовляли вдвох,
І чули нас лиш ангели та бог.

XVII

Як жайворонка співи безпечальні,
Пустельника ми чули дзвоник дальній.
Сказала ти: «До келії ходім,
Перед старим гріхи свої складім;
Він, може, шлюбом злучить нас міцним».
Так мовивши, побігла вмить до хати,
Віконниці позачиняла всі,
Щоб діву гір в незайманій красі
Не сміли квіти навіть підглядати...
І вийшла ти. Боявсь я, що впаду,
Побачивши ту вроду молоду,
Той блиск очей, ті свіжих уст корали.
Метелик чорний був на голові —
Від сонця крила довгі закривали
Обличчя мармур, лігши, як живі,
Понад чолом, отінюючи скроні.
З-під крилець вибивалися червоні
Троянди, газом схоплені тонким,
Іще в сльозах, у сріблі осяйнім.
Метелик знав, як серцем я кохаю,
Тому-то й нахилився з того краю,
Де любе серце билось і цвіло...
Зламать я хтів лукавому крило!
Хто б віри злим пойняв передчуванням,
Коли надія нас вела ясна?
З гори я глянув поглядом останнім —
І видалось, що наш домок — труна,
Такий він був тісний, малий, убогий.
Окинув оком я наш сад з дороги,
І цвинтарем привидівсь він мені.
І голуби, і череди на луках,
Сумна земля в іще сумніших звуках,
Віконниця закрита на вікні —
Усе мене жахало і смутило,
Немов ішли ми в вічність, у могилу...
Ішов я з серцем, сповненим ваги.
Озера чорні, камінь та сніги,
Орли на кризі, хмари вечорові,
Немов залиті струменями крові,
Пустельника укритий снігом дім
І вовкодавів два лихих при нім,
І келія з малим хрестом похилим,

І сам старий, і книги, вкриті пилом,—
Це все, як сон, у мислях проліта...
Я пам'ятаю промінь лиш вечірній,
Що ліг на образ скорбного Христа,
Як я надів на пальчик їй, покірній,
Обручку . . . . . .
. . . . . .

XVIII

Гаї, луги, долини і потоки!
О, не питайте, де вона, мовчіть!
Є сльози, що боронять говорить.
Заговорю — і сум бере глибокий,
І бачу знов обличчя синьооке,
Що дивиться на мене із жалем,
Уста я бачу, що горять огнем,
І сам в огні тремчу я, одинокий.
«Куди іти? — питаюся з плачем.—
Куди втекти, де забуття жадане?»
Стою, малюю риси чарівні
Чи на піску ім'я пишу кохане,
Блукаю між троянд в самотині,
Як той, хто скарб утратив неоцінний
І йде на цвинтар, щоб питать у тіней,
У темних урн питати гробових,
Про ту, якої не знайти в живих.

XIX

Є водограй у мене під стіною,
Що плаче сумовито ночі й дні,
Є дерево, де солов'їв пісні
Дзвенять, мов арфа. Шибкою одною
Діана заглядає до покою
І кида промінь на чоло сумне.
Так будять завжди сонного мене
Фонтан той, дерево і місяць ясний.
Встаю, блідий, дивлюся в даль, нещасний.
І нескінченні слухаю плачі:
І солов'ї, і води уночі
Говорять лиш про неї, про єдину,
І смерті я благаю, та дарма!

Я в'яну, сохну — смерті все нема...
А водограї плачуть без упину.

XX

Хоч спогади, не гаснучи, горять,
Не знаю, як її намалювати:
Чи в мить, коли, мов голуб'я крилате,
Прилинула мене поцілувать
Заснулого, чи зблідлу від тривоги,
А чи тоді, коли ми вдвох одну
Читали тихо оповідь сумну,
І погляд був у неї дивно строгий,
Чи в ті часи, коли в сільськім дворі
Вона ходила, ніби королева,
Чи в тихім сні, чи у невинній грі
Там, де густі хилилися дерева,
Чи в мить, коли стояла на горі,
Від сонця вечорового рожева?

XXI

Як блиснуть перші зорі в небесах,
Піду туди, за темні верховини;
Побачу ключ у небі журавлиний —
І сам за ними полечу, мов птах.
І тут, і там, о друже мій єдиний,
Сумую я, за морем і між гір,
І скрізь одно печальний бачить зір,
І світлої не буде вже хвилини.
Ох, мрію я тепер лиш про одне:
Найти десь місце, до страждань ласкаве,
Де жоден подих навіть не торкне
Мойого серця, що болить, криваве,
Де срібний місяць осяває трави.
Його проміння обів'є мене
І так загляне у душі глибини,
Що стрепенеться й світ вона покине.

БЕНЬОВСЬКИЙ

Пісня перша

1

За короля було це Станіслава,
Убогий шляхтич на Поділлі жив;
Його з роками увінчала слава,
Та більше мучивсь він, аніж радів;
Відомо-бо — пора була кривава,
Весь край був на коні, серед боїв;
Лани, поля лежали облогами,
Чума стояла завжди біля брами.

2

Він звавсь Мавріцій Збігнєв Казімір [1]
На ймення; прізвище було Беньовський.
Йому одна із таємничих зір
Як амулет служила ченстоховський,
Що захищає наш хрещений мир
Від лиха й горя, гонить рід бісовський.
Митець до всяких фиглів і химер,
Зі смертю гравсь він, а одначе вмер.

3

Мав молодість він красну, неспокійну.
Ах! Красною ту молодість зовіть,
Що груди рве юнацькі буревійно
І нервів у людини не м'якшить,
А напинає, ніби арфу рвійну,
Яка під вітром пристрасті дзвенить.
Беньовський-пан в ті роки бунтівничі
За трьох жадав, виходить — жив утричі.

[1] Перекладач дозволяє собі дві форми імені — Казімір і Казімєж, оскільки і в Словацького маємо то Kazimierz, то Kaźmierz.

4

Мале сільце, та родове він мав,
Мав двадцять літ, тож був у себе паном,
У гості шляхту день при дні скликав,
Дрібний маєток лився повним дзбаном.
А тут ще суд граничний, сотні справ...
Волів би він судитися з шайтаном,
Ніж із тією зграєю хапуг!
Уліз в борги, заплутався наш друг.

5

Продав бідаха хутори, обори,
І коні-змії, й збрую їх тяжку —
Тоді ще в Польщі не вживались шори,
Що модницям сучасним до смаку,—
А там пішли і ловчі білозори;
Хорти взяв регент — кращі на віку! —
А ксьондз дістав на батька поминання
Два шеляги та батькове убрання.

6

З тих конвульсійних заходів один
Був наслідок — жорстокий вирок суду:
Приречений був на вигнання він,
Наш юний пан. (Таїть, однак, не буду,
Що мало він журився з тих причин,
До нинішнього не подібний люду.)
Сказав з-латинська: «Волею небес
Ще зароблю й маєток — і процес.

7

І син мій буде знов приємність мати,
Мов Актеон, терпіти від судців,
І на невірність друзів нарікати,
І ясен цей, що батько мій садив,
Як я, прощальним оком споглядати...»
Тут арфи звук у серці задзвенів,
На ясен пан Казімєж подивився...
В хвилину цю мудрішим він зробився.

8

Мудрішим став Беньовський, як правник,
Мудрішим став, як чоловік обдертий,
Кого суддя, лихвар, що драти звик,
Та з ними регент прагнуть так пожерти,
Як мули — сплюндрувати пастівник,
Як леопарди — проковтнути жертви,
Як ухопити грішників — чорти.
Так досвід довелось йому знайти.

9

О досвіде! Ти панцер для людини,
Що в грудях має серце півживе,
Ліхтар, що осява морські глибини
Для того, хто до берега пливе;
О досвіде! Мов пір'я ти орлине
Для самолюбів, гасло бойове
Для рицаря, для вух байдужих вата...
Для мене — свічка, проти ночі взята.

10

Та пан Беньовський, хлопець молодий,
Так дбав про досвід, як про шаг мідяний,
Волів, щоб був у нього тесть живий,—
Інакше: шлюб узять хотів жаданий
З Анелею. Так пощастило їй,
Що закохавсь він в неї, полум'яний,
Грав на гітарі, італійський спів
Присвячував красуні,— аж наспів

11

Злий час, по-італійському: addio! [1]
По-польськи: у Бердичів шли листи.
Страшні слова! Хто чув їх — кинь надію
Чи згодься тисячу бичів знести.
Анелю, панну, стрів він білошию,
З А... вічів роду, диво красоти.
Вона кохала вірно — згідно моді...
Та батько став, як мур, на перешкоді.

[1] Прощай! *(італ.)* — *Ред.*

12

Однак Анеля, мов троянди цвіт,
Що понад мур високий вибігає,
Очима чорними сприймала світ,
Немов троянда, що над муром сяє,
І хоч міцна сторожа, як граніт,—
Дівчат і хлопців гурт її ламає,
А потім в'яне квітка молода,
Як до грудей дівочих припада,—

13

Анеля, волі батьковій навпроти,
Все ж бачилась із Збігнєвом своїм.
Мовчить літопис, чи ті дві істоти
Стрічалися під явором густим,
Коли собаки брешуть без охоти,
А соловейки щебетом лунким
Сон місяця в глибу землі тривожать.
Закохані там бачаться, де можуть.

14

Тоді, як можна... Батько з диваків
Великих був, філософ і законник,
Хтозна-якої віри: і в богів
Він римських вірив, і в відьом, і в сонник,
Кривавий цілувати слід Христів
Він здатен був, хоч цезарів поклонник,
Що навіть вів свій родовід од них...
Ну, словом, суміш кольорів усіх.

15

Ця формула до нього пасувала,
Як він в шлафроку золотім стояв,
Із лисиною, що контраст давала,
Мов Рембрандт сам її намалював,
З червоним адамашком, і вітала
Його вся челядь, він же й не кивав
Їй головою, геть подоба статуй,—
Живий проте, бо, як індик, пихатий.

16

Він при Лядаві замок мав, не дім,
Над ставом, на стрімкій камінній скелі.
В ставу, що сріблом вигравав живим,
Купалось сонце й лебеді Анелі,
А за млином виднівся престарим
Костьол, де грали промені веселі
По гострих банях, блимали хатки
Котячими очима здалеки.

17

Усе було там красне, пречудове!
До того ж пан, отой оригінал,
Узгір'я вдосконалив призамкове,
Стежки проклавши вужачі між скал,
А між троянд веселих, край діброви,
Воздвиг боввани римські. Хтось кинджал
В руці тримав, а сам був бородатий:
Катона легко в нім було впізнати.

18

Лишив сорочку в морі Аполлон,
Стояв, листочком навіть не прикритий.
А далі — ряд єгипетських колон,
Якісь фігури, що немов трубити
Збиралися на галасливий тон,
Щоб пана, як антихриста, зустріти...
Та й справді: пан, що той музей зробив,
Не християнства, а поганства вчив.

19

В саду чорніла потороча груба,
Незграбна, величезна і німа;
То Поліфем був, витесаний з дуба,
З одним лиш оком; краще, ніж двома,
Блакить він бачив, що поетам люба.
Усе було край сажалки дріма
І дивиться єдиним оком в воду,
Ясним на сонце, темним на негоду.

20

Навпроти був глибокий, темний грот;
Вклонявсь йому щораз рибалка сивий,
Коли в ставку після денних турбот
Тихенько невід плюскотів дрантивий.
Там божа мати в сяйві позолот,
Лампад відбивши світлі переливи,
Стояла і дивилась на ставок,
Немов Діана біла між зірок...

21

Ну, словом, то була дурниць вершина,
Свічадо, де відбився антенат,
Папужих канців пишна мазанина,
Важкої тоги римської шарлат,
Троянд над лисиною гра невинна
І келих, із якого пив Сократ,
Майстерно зроблений, бо ж подивіться:
Мов справді п'є мудрець, а не п'яниця!

22

В душі сміявся з того Казімір,
Але, всім серцем відданий Анелі,
Таїв той сміх, цурався злих сатир,
Бо навіть статуї любив дебелі,
І гроти, і лампади; свій кумир
Обожуючи, він печери й скелі
Благословляв, бо там була жива
І незабутня пам'ять божества —

23

Отой солодкий запах чарівливий,
Що кличе серце до безумних мрій.
З нас кожен мав край юності щасливий
Що вічно у душі цвіте людській.
Я сам, що бачив і Христа оливи,
І мармури у ризі вогняній,
Найвище ставлю над всіма краями
Село маленьке з срібними струмками,

24

Із луками, де в затінку цвіте
Конвалія, де со́сна та ялина,
Де дика ружа польова росте,
Стоїть береза, явора дружина...
Чому ж болото навіть миле те,
Що без ходуль не перейде людина?
Бо там спізнав я літ юнацьких чар,
Палав, хмурнів, як місяць серед хмар.

25

О Меланхоліє, о німфо! Звідки
З'явилась ти як пошесть, як чума?
Чом і пани великі, й підсусідки
На тебе хворі? Ліків чом нема
Від тебе? Сам я, бачили це свідки,
Мандрую за тобою — лихома! [1] —
І, хоч моя дорога завжди чиста,
З поляка обернувсь на байроніста...

26

І молодості в цьому є вина,
І Польщі, де щодня ростуть могили,
І самоти, що серце поглина,
І духів, що вночі мене будили,
Коли рука показує страшна
На кості предків, що в землі зотліли,
А в судний день устануть знов ридать —
І навіть бога в небі засмутять.

27

Строфа чудесна! Так почати б нині
Поему «День останнього суда»
І показать при ліхтарі еріній,
Що гріх не проминає без сліда,
Що холодніше у небесній сині,

---

[1] Лихома — жартівлива лайка («лихо матері»).— *Перекладач.*

Ніж в пеклі, де від полум'я — біда...
Та залишу ці наміри погрозні,
Бо до порядку закликають возні...

28

Ті возні — критики. Хто з вас бував
В Аркадії, де вівці-єзуїти
Псів стережуть, скубуть замісто трав
Поетів п'яти, щоб себе живити?
Край порожнечі! Весь його пойняв
Клубок гадючий, весь він оповитий
Злим павутинням! Чорт готує там
За гроші баб'ячі отруту нам.

29

О Польще! Хочеш бути молодою
І водночас такою, як ти є,
Охрещена проклятою водою,
Що пес її, що вуж її не п'є,
Як вуж, повзти таємною тропою,
Вслід італійцю рицарство своє
Повити в зраду, жить ганьбою й страхом?..
Лишись, як є,— людей великих прахом!

30

Та нащо осторога ця гірка?
Тебе небесні ангели окрили
Від чаші — чи то ворога рука
Її наповнить, чи наш вуж безсилий
Отрутою. Ти богова дочка,
Сестра розп'ятого. Не отруїли
Тебе лукаві тим питвом лихим!
Твій папа — хрест, твоя загибель — Рим!

31

Там легіони хижого робацтва —
Чи ждатимеш, аж твій згризуть ланцюг?
Чи месницькі свої розпустиш братства,
Чекаючи на трону вірних слуг,
Які гендлюють долею бідацтва,

Торгують кров'ю, зневажають дух
І з тих сміються реготом злорадим,
Хто ще не труп,— чи не зробився гадом?

32

Та даймо спокій тим рабам гидким!
Ні-ні! Не знає набрід той спокою!
Хай закривавлений грабують дім,
Плюють на меч, нагострений до бою,
Щоб заржавів, не міг стинати їм
Голів похилих... Мають хай за зброю
Отруйні пера, душі у багні,—
Ніхто їх крові не запрагне, ні!

33

Гробниці уклоняючись Христовій
І скаржачися на підлоту зрад,
Згадав я келих, повний оцту й крові,
І гроб замкнувся, і не вийшов гад,
Але ожив на гідрі стоголовій
Поліп, що кров народну ссати рад.
Річ нелегка була його прогнати,
Та знов плазує він до нас, проклятий.

34

Хай згине! А як підповзе змія,
Нехай крило нас оборонить боже!
Але спинюся. Лірика моя
Веде на шпиль Парнасу. Це негоже,
Бо читачеві мила течія
Романа, де він Польщу бачить може,
Кунтуші, вуса, пияків та псів
І щирі душі прадідних часів.

35

Усе те буде, все те обіцяю,
Лиш трохи терпеливості прошу.
На музу і натхнення дожидаю,
Чоло у зморшках недарма ношу.
Обмислю експозицію до краю,

А то ще дар співочий настрашу,
Що має враз мені на мозок сісти,
Як на троянди цвіт метелик чистий,

36

Аж квітка змружиться, але за мить
Розкриє пелюстки свої червлені,
Щоб ніжні пахощі навкруг розлить.
Я гордо вірю у своє натхнення,
Якого вигаданим не зовіть,—
Моїх це віршів блискавки вогненні,
Прокляттям-стрілам гарт я сам даю!
Готово! Пісню знов почну свою.

37

Був вечір. Пахли квіти з оболоні
Меланхолійно, темний гай дрімав.
Сказав Беньовський осідлати коні:
Він на одному, а на другім мав
Слуга сидіти. Пан прикрасив скроні
Шоломом — у поемі б я сказав,
Та повість обіцявши на початку,
Скажу простіш: надів конфедератку.

38

Куцину він зі смушками натяг,
Накинув бурку з тигрової шкури,
Сів на коня зі слізьми на очах,
Коня погладив — друг людини щирий,
Роздувши ніздрі, іскрами на шлях
Сипнув прощально... звивсь на всі чотири
Як свиснули в повітрі нагаї.
Отак пороги кинув пан свої.

39

О! Коли б німфа, що майбутнє знає,
Тобі у ту хвилину прорекла:
«Вже більше вороття сюди немає,
А слава, зваживши твої діла,
Тебе своєю ласкою осяє:

Цей дім, де молодість твоя пройшла,
Величним храмом стане, ці ялинки
Підуть на хрестики чи на тавлинки,

40

На ладанки поріжуть сорочки,
Що ти носив, папери пожовтілі
З твоїх шухляд — хай навіть записки
Від економа чи листи Марилі
Або там Гандзі — мудрі панночки
В альбоми вклеять, з віршів обважнілі,
А твій парик — як маєш ти парик —
Френологи вивчатимуть повік,

41

Твій правий чобіт візьмуть до музею
І довго будуть лівого шукать...»
Та годі! Лихо з римою моєю:
Вже стогне, сльози на очах тремтять!
Отож про німфу. Коли б стрівся з нею
Беньовський перед тим, як в світ рушать,
І знав таке пророкування долі,
Відчув би в серці він пекельні болі...

42

О мріє про людський посмертний жаль,
Яка ж велика справді ти дурниця!
Адже ведеш ти просто у шпиталь
Замріяного. Сон йому ще сниться,
А перед ним мигтять, мов крізь кришталь,
Вогні, недужі, сестри-жалібниці,
Ченці похмурі, спритні трунарі,
Імла — і бог, як свічка, угорі.

43

Та байдуже. Пригод новий аматор
В дорогу рушив, з ним слуга, як друг.
Так кинули домівку панна Плятер,
Чарнецький в найміцнішій із кольчуг,
Пізніше, ах, і наш сеймовий кратер,

Подоба хуг або музичних фуг,
Що через Віслу переплив поромом,
Немов слимак отой — із власним домом...

44

Так само штаби, клуб і всі святі,
Що містять календар еміграційний,
Що побували ніби на хресті;
Так само я, нарешті, що постійно
Кручусь, як в сонячнику, в цім житті
За сонцем чи сонцями: безнадійно
Багато сонць; їх треба помирить —
І місяць королем оголосить.

45

Але нехай поет би інший славив,
Як ті сонця змагаються земні,
Немов боги прадавніх скандінавів.
Нові до серця рицарі мені,
Що кожен меч свій чесно закривавив,
Гусарська кість — улани запальні.
Беньовський стати мав таким уланом,
Отож він їхав понад рідним ланом,

46

І лан вклонявся кожним колоском,
Волошка кожна приязно дивилась,
Хоча і збита кінським копитом.
Поволі їхав він. Поля стелились,
Слуга співав сумне щось, як псалом,
Про давні дні, що порохом укрились;
Дуби на спів той з лісової тьми
Одповідали, віючи крильми.

47

Темніло. Рицар їхав по долині,
Звідкіль поглянув на коханки дім.
Над ставом скелі, наче хмара, сині
Стояли; у вінку з дерев живім
Були будинку вежі старовинні

І вікна, повні світлом золотим.
Всю скелю та будову ексцентричну
Укрила ніч у тінь свою величну.

48

Юнони там не видно вже було,
І Аполлон був геть укритий млою,
Лиш дуб хилив замислене чоло,
Який тополю мусив звать жоною,
Та повне коло місяця сплило,
Над замком із таємною журбою,
Немов актор, що Гамлета вдає.
В Лядаві мив проміння він своє.

49

Був пан Казімєж з тих, що все на карту
Ладні поставить. Віддадуть туза —
І плюнуть. Зажуривсь, однак, без жарту,
Що тут дістав недавно гарбуза
І горя, а не меду, випив кварту,—
Зітхнув. На очі наплила сльоза,
І застогнав він, мов вояк од рани.
Тут Гриць старий підскочив: «Що вам, пане?

50

Дитя вмира, Маріє пресвята!»
А пан йому: «Стремено поправляю».
І відштовхнув старого, і уста
Затис, хоча і сповнений одчаю,
Себе по тім'ю ляснув. Вагота
Його страждань знеслася вище гаю;
Як Ме́мнона, він місяць оживив,
І місяць блиснув — згас — запеленів.

51

Зітхнув Беньовський, рушив понад яром,
Слуга в цеглястім одязі за ним.
Смутні вчувають вітрові і хмарам,
Небесні ангели співають їм,
Але назустріч поєдинкам, сварам

Ідуть вони у запалі чуднім.
Таким пан Збігнєв був і джура сивий.
На щастя, їм козак не стрівся мстивий.

52

Закоханий, що в розпачі горить,
Лютіший, ніж левиця та гірканська.
Тож їде пан. Круг себе Гриць зорить
Обачно й пильно, а горілка гданська
Спокусливо в баклазі булькотить —
Чортяча німфа і погибель панська,—
Мов голуб, що туркоче у траві,
Чи жаба, поетична на Литві.

53

Старенький слухав ту розвагу в гóрі,
Раз-два смикнув, не мружачи очей,
І вже йому здались за кашу зорі,
За шкварку — місяць, скелі — за людей...
Схилився, впав на землю в сонній зморі.
Зостався пан, як без жони Еней,
Залишений украй сп'янілим дідом...
Та кінь слуги за паном тюпав слідом.

54

Усе темнішало... Аж ось в імлі —
О диво! — кінь слуги бистріш помчався;
Руда сиділа відьма на сідлі,
Жмут кропиви за бич їй придавався...
Ну, Музо, справи в нас ніяк не злі,
За епопею я недурно взявся;
З поетами на перегони час:
Deus ex machina — це відьма в нас!

55

Отож, кажу я, порівнялись коні.
Уражений Беньовський затремтів,
Як чорта в срібній він уздрів короні
На тім коні, де Гриць раніш сидів.
А чорт узяв у костяні долоні

Повіддя Збігнєва — і полетів,
Його потягши у степи безкраї...
Поляк себе тягти дав... Що ж, буває!

56

Сам бачив... Але, Музо! Біг кривий
Нам уживати зовсім не до ладу!
Сіяє місяць. Жмутом кропиви
Шмагає відьма огиря по заду,
Страшна, як ангел, що стрічали й ви
В дитячих снах — я згадую їх радо:
Увесь в огні він, із живим бичем —
Гадюками — і з няньчиним лицем...

57

Все швидше, швидше в далечінь летіли,
Мов ангел смерті їх наздоганяв;
Копи́та кінські глухо гуготіли —
Розбитий дзвін, здалось би вам, стогнав.
Рука потвори, ніби зчервонілий
Клеповий лист чи, як Страбон писав,
Неначе лапа ібіса багряна,
Тримала міцно повід свій і пана.

58

Оторопівши, глипав паладин
На руку ту, де жили випинались.
З коня зіскочить? Але надто він
Любив коня, з яким вони збратались.
Рубнути шаблею — і в раз один
Знести їй те, що на плечах гойдалось?
Одначе думка і така, й така
Була дотепна, тільки зашвидка.

59

А щó вчинив би і розумно, й гоже,
Ти, мій читачу, в випадку такім,
Дізнавшись, що ніхто не допоможе
І бранцем опинився ти німим?
Щó б ти зробив — на нас ізгляньcя, боже! —

З червоноруким чудиськом таким,
І з лапою кривавою отою.
Яка тебе волочить за собою?

60

А надто, коли є ти індивід,
Який себе вважає демократом.
Щó ти вчинив би (признавайсь як слід!)
Із тим фатальним бабищем проклятим,
Сухим, немов сенсімоністок рід,
І, як вони здебільшого, вусатим,
З тим кістяком, з тим привидом живим,—
Як ти зберіг би гідність перед ним?

61

Не знаєш? Для важнішої поради
Я, друже, думку збережу твою.
Беньовський був у пастці — жертва зради —
Чи, може (здогад у душі таю),
Його зоря розсипала принади
Десь там, у невідомому краю,
І мчався він по долі світлу ласку,
Наздоганяючи жахливу маску?

62

Коня спинила, скочила з сідла
І засміялась дивна провідниця.
Куди ота гонитва завела,
Насмілився Беньовський подивиться.
Між скель вузенька стежка там була —
В емблеми це видовище годиться
Для серць розлучених... Та навпростець
Скажу: прибув до пасіки їздець.

63

Він знав ту стежку, завжди повну глини,
І пасіку, і темні скелі ті.
Там — не глузуймо з почуттів людини! —
Він пережив ілюзії святі,
Дочці той сад, назвавши Анеліни,

Дав староста на втіху у житті,
А відьма та, потвора та жахлива,
Була її старенька няня, Дива.

64

І лапу ібіса він міцно стис,
Бо стала любою рука червона.
«Це ти, бабусю? О, хай згине біс!
Іріда ти, а хто ж твоя Юнона?
На тебе шаблю ледь я не підніс,
А ти — мого кохання оборона,
Ясного сонця вісниця між хмар!..
Не грай же більш відьом ані татар!»

65

Відчувши в серці радощі цілющі,
Серед поляни опинився він.
Лив сяйво на троянди запахущі
Там місяць із небесних височин;
Серед дубів і кленів, саме в гущі,
Звисала хатка стріхою на тин,
І голуби гірляндою живою
Навкруг дрімали, повні супокою.

66

Ішов, за повід ведучи коня,
Із трепетом Бепьовський обіч Диви.
Кінь вирвався і, спраглий ще за дня,
Пішов спокійно з другим, терпеливий,
До річки; шовком ніжного ткання
Там грали хвиль сріблисті переливи.
Вони (не коні — люди!) увійшли
В хатину, повну пахощів і мли.

67

У сінях панни відчинив кімнату
Старенький Дивин муж — і присвітив.
Як абатиса на жалобне свято,
З сумним обличчям, у снігу шовків
Була вона. Цяцькований багато

Серп діадеми круг чола горів.
Над косами світився він густими
Неначе німб, що сяє над святими.

68

Панянку рицар спершу привітав,
Як ангела, зітханням лиш глибоким.
А потім: «Як здоров'я?» — запитав,
Хоч це було, звичайно, хибним кроком.
Ні Байрона, ні Санд він не читав
І, вихований віком тим жорстоким,
Не вмів, хоч відчував солодкий біль,
У романтичний удаваться стиль.

69

І як такого простака в герої,
Собі на подив, я узяти міг?
Перед лицем красуні неземної
Оце він став після пригод чудних,
Перед коханою у білім строї,
Що сяла в діамантах дорогих,—
І не слова поета, астронома
Знайшов, а грубу мову економа!

70

Мій рицарю, тобі я цим даю
Патент на непорядне виховання.
Вжахнуть усіх поем моїх сім'ю
Твоє пияцтво й дикі поривання.
Ангеллі б мову висміяв твою,
А Балладина, що свої жадання
Поїла кров'ю, купою мерців
Закрилась би від тих брутальних слів.

71

То з голови, то з серця виникали,
Як нам відомо, образи оті,
То з хмар, що землю громом потрясали,
То з шуму вітру в степовій путі.
Я хочу, щоб народною назвали

Поему цю хоча б у майбутті.
Вона поетів має всіх здружити —
Крім тих, кого судилось їй затьмити.

72

Анеля стала, чиста і ясна,
В дверях свого непишного покою.
Вона була мов скеля кам'яна
Перед усіх зальотників юрбою.
Не розливала навкруги вона
Кокетства чарівливого напою,
Щоб мати вірних навкруги рабів —
Та до вінця щоб жоден не повів.

73

В поляків так! У напрямі одному,
Як вальдшнепи, усі ото летять,
Щоб для Марисі в гаї весняному
Або для Ванди квіти ніжні рвать
Чи в тихий став, між зграю риб рухому,
Із нею разом вудку закидать;
Наживку пліточка от-от поглине,
Гачок побачить — і раптово згине.

74

В поляків так буває. Бачив сам,
Як бігали гімназії, ліцеї
Всі за одною з ніжним почуттям —
А потім їй судився гнів Медеї,
Що до лиця покинутим паннам:
Великі лови, а малі трофеї!
І локони, й підв'язки роздають
На пам'ять, а їх заміж не беруть.

75

Пересторога всім: коли юрбою
Кохання ходить, в тім користь мала;
Хто любить серцем, а не головою,
Як слід любити той лише здола.
Не можна романтичністю дзвінкою,

Хоча б у неї крила, як в орла,
Кохання підмінять, бо западете
У розпач ви, як Вертер той у Гете.

76

Та єсть і компенсація якась
У цім для панн, що стали вже старими,
Бо труп, що з них побачила котрась
На перепутті, той її любимий
З виском пробитим — знак, що розцвілась
Вона була квітками запашними,
Навкруг яких стояв бджолиний дзвін,
Що через неї в пекло трапив він.

77

Так потрапляє панна в героїні,
Поети їй присвячують свій пал,
Чи то пак рими. Д і в о ю віднині
Вона стає. Як Ріно чи Фінгал,
Між чорних туч, у буряній пустині
Її обранець — честі ідеал —
Стрясає світ пекельним тріолетом,
В сльозах піднявши руку з пістолетом.

78

Анелі вдача іншою була.
Хоч над усіх прекрасніша на світі,
Вона холодну строгість берегла
І неприступність. В тиші гордовитій
Мов лебідь чи мов ангел той плила,
Очима не стріляла в грі неситій,
Але вогонь такий у них горів,
Що смертно ранив бідних юнаків.

79

Волосся, ніби вóронові крила,
Лежало круг лілейного чола,
А голова, від нього обважніла,
Мов вирізьблена скульптором була,—
Такою пропорційністю ясніла...

Кого побачить доля привела
Венеру флорентійську,— певне, скажуть,
Як форми черепа багато важать.

80

Згадаймо бога-лебедя, яйце,
З якого сина народила Леда.
Католика вражає чудо це
Не менш, як викрадення Ганімеда...
Згадалося отут мені лице,
З яким наш ангел-єзуїт, Пракседа,
Коли їй пильно на санскрит зайшло,
Мене Вітвицьким врізала в чоло.

81

Ще богу дяка, що псалмів Бояна
Тоді на очі не явив нам друк,
Бо справа геть моя була б погана
Від католицьких кислих тих наук:
Все ллє на лоб Пракседа нам кохана,
Що тільки попадеться їй до рук,
Ще й верещить при тім, щоб нас провчити,—
Всі католицькі служать їй пiїти.

82

Лиш Золотим Вівтариком дістав
Удар я в голову від тої дами,
Але вівтарик боляче клював
Голчастими своїми застіжками.
(Що біль? Міцкевич в «Дзядах» нам сказав:
Хвилинка лиш!) Смиренними словами
Подякую за ту хвилинку з хвиль —
І в романтичний знов поринну стиль.

83

Анеля постать мала пречудову
І зачіску прекрасну — à l'antique [1],
Смагляву шкіру, мов алебастрову,
В зіницях — іскор вогняних потік,

[1] На античний лад *(франц.).— Ред.*

А нині — сліз, бо йшлося про розмову,—
Щó долі суд сьогодні їй прирік.
Її рука маленька, гарна, біла,
Шорсткішу потискаючи, тремтіла.

84

«Ти виїздив! І не признався ти!
Та серце — шпиг, коли воно кохає.
О, не кажи, що долю нам знайти
Не суджено,— і так я у відчаї...
Але стривай. Людської суєти
Тебе примара, милий мій, жахає...
Так! Люди всі навколо без жалю,
Лиш я тебе, лиш я тебе люблю.

85

Маєток ти утратив,— що ж із того?
Пощо мені маєтності були б?
Не душ, а серця прагну я твойого,
Погоджусь я і на жебрацький хліб,
Тебе люблю, люблю тебе одного!
Чи люди те відняти в нас могли б,
Що нам небесні дарували сили?
Розлучать нас — мене уб'ють, мій милий.

86

Сьогодні Дзєдушицький завітав
Просить руки моєї — ще ж бо зрапку!
Суворим батенько до мене став
І перетяг на бік свій гувернаптку.
І люди, й боги — світ на нас повстав,
Ще й дядечко Сосéнка, мій коханку.
Я плакала від муки, від страждань...
Червоні очі в мене — ти поглянь!

87

А ти! В честь Дзєдушицького отого
Був бал. Моє ти бачиш убрання?
Наділа задля батенька старого
Я діадему і це все ткання,—

Для тебе ж лиш, для тебе лиш одного
В квітки прибралась, як у сяйво дня.
А до лиця мені, що без серпанку
Ця зачіска? Мій любий, мій коханку!

88

Ти від'їздив? Куди? Невірний ти!
Далеко був би вже, коли б не Дива!
Куди ти їхав? Міри не знайти
Моєму горю! Мушу, нещаслива,
Я під вінець із нелюбом іти —
Чи там, де піниться вода бурхлива,
Стрибнуть!.. А ти! Я вже давно не серджусь, ні,
Простила, але сумно як мені!

89

Не віриш, що зостатися твоєю
Посміла б я усім наперекір?
Та жінка із одважною душею,
Покинута, стрибнути може в вир...
Ну що ж, поплачуть, звісна річ, над нею,
Труну квітками вкриють — та повір,
Забудуть скоро, через рік чи, може,
Раніше... Але ти мовчиш? О боже!

90

Гадала — додаси мені падій,—
І випустила любленого руку.—
Гадала — вдвох ми у біді своїй...»
З водою склянку узяла, щоб муку
Утишити. Пригубила напій —
Почулася така подоба звуку,
Як той, що крашанки нам видають.
Здавалось: перли в діаманти б'ють.

91

«Гадала...» Зпизивсь голос на октаву,
Урвався враз, як золота струна.
Зламала слабість їй гнучку поставу,

Схилилась, мов конаючи, вона,
І сліз полин ту барву змив яскраву,
Що на устах світилася, ясна.
У крісло, знепритомнівши, упала.
«Мене ще любиш?» — тільки запитала.

92

Упав Беньовський на коліна вмить,
Узяв кохану рученьку в долоні...
Тепер прошу вас, друзі, покладіть
Вінок Петрарки ви мені на скроні:
Кінчаю пісню, щоб оголосить,
Що короля нема тепер на троні...
Грабовському покличу козаків,
А решту критиків я вже купив!

93

Як претендент найліпший на корону,
У другій пісні військо я зберу,
Одверто, по епічному закону,
Розкрию всю свою сюжетну гру
І веселкову розів'ю запону,
Щоб засліпить вас... Лиш не доберу,
Принаймні ще не відаю сьогодні,
Як тут подати речі надприродні.

94

Вже в Балладині декого пекло,
Як Іскорка пливе у бульці з мила
Через прозоро-світле джерело,
Що лиш торкнула бабка легкокрила —
І тої бульки наче й не було,
Як і в труні Аліна не змарніла,
А з глеком із малиною своїм
Лежить, мов квітка в сяйві голубім.

95

Гнівило, що мій Грабець став вербою,
Що Балладина кров нещадно ллє,
Що всі померли смертю там лихою,

Лише суфлер життя зберіг своє
Із Польщею у парі Молодою,
Що в стелю, ніби дурень той, плює
І мильні бульки залишить — руїни,—
Але не запах мірри чи малини...

96

Коли б метемпсихоза козака
Могла зробити з мене чи мазура!
Я глянув би із іншого кутка,
Скажімо, на Ангеллі. Та похмура
І світла зграя привидів така,
Як Дантові шпаки! І ціла хура
Дивацтв отих, що їх зібрав поет,
Пустих, як перший дівчині букет!

97

Усе було б у мене більш реальне,
Коли б я сам був засланий в Сибір,
Де хліба брак, де повів бореальний
Шумить і виє, ніби дикий звір,
Де наше плем'я мучиться печальне
В сльозах солоних, де холодний бір
Оточує нових богів розкутих
Серед снігів, серед морозів лютих,—

98

Усе було б... Та довгий відступ мій
І сповідь цю урвати час, читачу.
Чекай, чи зможу в пісні я новій
Подати більше галасу і плачу,
І в сяйві веселковім дух святий,
І церкву золоту, що ясно бачу,
І повість про шляхетство й давній час
Розвинути, як довгий польський пас...

Пісня друга

1

Словами не вражайтеся гіркими!
Хто зна, відкіль ця гіркота прийшла.
Самотній, як звичайно пілігрими,
Шукав я фарб, щоб повість розцвіла,
А нині Муза не лічити рими —
Злі й добрі зорі сіять почала;
Чи Сіріус кому, чи Ведмедицю
Вона метне за комір, жартівниця,—

2

У тім — per Bacco! [1] — я не винен сам.
Веду поему я на різні ходи:
Табаки людям, мов той Хохлик, дам,
А чхати стануть — починаю оди
Зразком «До молодості» — знана ж вам
Та горда пісня радості й свободи?
У кожнім разі, сміливим я став,
Як той Роланд, що скелі розтинав.

3

І нині що? Розтяти я бажаю
Один цікавий на Поділлі дім
І показати вам подобу раю,
Що ангелів буває повно в нім.
Середень золотий відкрити маю [2],—
Слівця ми українського вживім.
Тут вірш мені причини дав підставні,
А не моє козаколюбство давнє.

---

[1] Клянуся Бахусом! *(італ.)* — *Ред.*

[2] «Слово s y r e d e ń, яке Словацький називає українським і яке він поставив у кінці рядка для рими jeden (один), в польському тлумачному словнику Карловича, Кринського і Недзведзького подано зі значенням «внутрішність», «середина», з посиланням саме на цей рядок Словацького і з ремаркою «укр.» (тобто українське). Це, очевидно, не зовсім точно віддане українське «середина» або якесь місцеве подільське слово».— *Прим. М. Рильського.*

4

Один з будинків хочу я розтять,
Які стоять на горах над ставами.
Стави — мов райдужні щити горять,
Там лебеді пірнають за зірками,
Як привиди сріблисті, і глядять
Два повні місяці на них ночами,
Що перший сяє там, в височині,
А другий — тут, де квіти водяні.

5

Доми ж оті тоді лиш — правда щира! —
Поезією сяють, як любов
Проллється в них, немов пахуча мірра,
І скрасить тихе вбожество будов.
Уста у подолянок — срібна ліра,
Серця... Та в плутанину я зайшов
У цій строфі, в оздоби непотрібні...
Серця у них до ангельських подібні.

6

Сам знав одну — і згадка та страшна,
Бо вірш заплаче в тузі благородній,
Так пахощами віяла вона,
Так променилась... Сонячно сьогодні
На серці, хоч і північ промина,
Мов у лице дивлюся я господнє!
Не бійтеся, блюзнірства в цім нема,
Бо частка бога вже вона сама.

7

Душа, проміння, вічності хвилина,
Світ, істина. Хай кипарис сумний
Там хилиться, де тиха домовина,
Троянди білі плачуть хай по ній!
У сяйві найясніших сонць, невинна,
Вона злетить у безмір голубий
В гармонії, у чистоті без плями,
До сонць, і на сонця, і над сонцями.

8

Коли ж вона зупиниться спочить,
Пущу, як голуб, крила по ефіру.
Тут — руки над чолом мені зв'яжіть
І покладіть мене лицем на ліру,
Щоб я заснув, як подорожній спить
В долині Альп. Страждав я потай миру [1],
Як і не снилось нашим мудрецям.
Та нащо віддаватись цим думкам!

9

Ні, годі! Світ один — на цій планеті,
А другий — там, у зорянім вінку.
Смутні обидва. Я створю вам третій!
Коли моя поема до смаку,
То дальший том писатиму в секреті,
А цей як спробу залишу легку
Не через те, що серцем тут ділюся,
А через те, що мій він. Сам хвалюся!

10

— Про себе, дурню, добре говори! —
Так Річард каже в хмарнім монолозі,
Коли вві сні себе він, мов згори,
Побачив на пекельному порозі.
Шкода, що Кефалінський, хоч умри,
Не став Шекспіром в віршах ані в прозі.
Тяжкенько, не женившись, породить!
Макбета відьму із ксьондза зробіть!

11

Та про ксьондзів — це вже пересторога
Моя, а не Шекспіра — слів лихих
Не слід казати. Але де, на бога,
Поема? Чом я епосу відбіг?
Де аріостівська моя дорога?
Повстали всі проти писань моїх —
Я навіть і таку догану маю,
Що драми за півтижня укладаю.

[1] Тобто потай від людей, тайно, на самоті.

12

О, скільки б я романів написав,
Коли б творив я дурням на розвагу
І островом для Санчо Пансів став,
Де по складах, як неуки присягу,
Вони б читали! Але досить прав
На вірші маю, отже, перевагу
Їм оддаю. Уже ж не без причин
Я друг октав і любленець секстин.

13

Коли б слова жили як індивіди,
А мова в нас вітчизною була,
То статую брати мої й сусіди
Мою воздвигли б за слова-діла
І patri patriae [1] — ховатись ніде! —
Там написали б. Мудра похвала!
Я бачу вже той монумент, що грає
Мозаїк блиском, солов'ями в гаї.

14

Модрини там і кедри посадіть,
Заграє мармур арфою Еола,
Дріадою в трояндах зашумить,
Піснями залунає доокола,
Над полем попливе, залебедить...
Тополя так ставна, високочола
Вночі співає, повна солов'їв...
Тоді здається — в небо ти злетів

15

Услід пісням, вслід місяцю ясному,
І серце в тебе цвітом процвіло.
О! Якби справді в монументі тому
Багатство мови рідної жило,
Як в мармурі, немовби мовчазному,
З якого б'є погоже джерело,
Таке спокійне, сповнене блакиттю,
Що проминуть віки й тисячоліття,—

[1] Батькові вітчизни *(лат.).— Ред.*

16

А мармур житиме... Якби... Та ні!
Ці мрії — ніби Клефтове бажання
Віконце мати навіть у труні
Для ластівки і сонця... Знов блукання!
Так Телімена в лісі, в глушині
Мурашок ловить замість грибобрання...[1]
(Мурашки — мрії ... Та в словах моїх
Ідею, як познанець, я зберіг).

17

Чи в цій поемі критика щаслива,
Як він, премудрі зробить відкриття?
Не знаю. Лине мисль моя примхлива
В ефір, до сонця, в безміри життя,
А в друку тратиться кольбрів злива,
Мов квіти, опадають почуття,
Що в цьому творі до кінця розкрились...
Веселе серце — в час, коли розбилось!

18

На щастя, мій герой — і молодий,
І сміливий, і має темне око,
Що ллє проміння волоте з-під вій,
Одначе бачить світ не з як глибоко.
Живе він в безтурботності ясній
І вдачу має вільну та широку.
Ах! Ви не раз промовите: шкода,
Що в нім нема артизму ні сліда!

19

Його ж поезія оточує... Читачу!
Коли б тобі він місце відступив!
Тебе на гіпогрифі я вже бачу,
Що із окличних складений значків,
Я чую: землю ти кленеш ледачу,
Де повно гадів, повно кістяків...
Беньовський не сягав до цих теорій,
Хоч відчував ті речі a priori[2].

---

[1] Грибобрання — збирання грибів.— *Перекладач.*
[2] До досвіду, наперед *(лат.).— Ред.*

20

Він до письма й розмов був не мастак,
Готових форм не мав для справи тої,
У дзвони мислі не дзвонив, бідак,
Не мав ідеї жодної нової,
А розумів рожевих губок смак...
Тепер у тиші пасіки старої
Склонився він у милої в ногах...
Ох, небезпечний їм відкрився шлях!

21

Та молодість пильніше від девоток
Дівчат боронить, це я знаю сам,—
Коханків молодість. Дозвольте ж дотик
Двом юним лицям, чистим їх устам,
Коли юнак брудних не чує спльоток
І простосердо заздрить голубам,
Що можуть крилечками обніматись,
І воркотіть, і ніжно цілуватись.

22

Кохання перше! Чистота сама
І обмін серць без жодних розрахунків,
Польоти в край, де берегів нема,
І щедрість, що не просить віддарунків!
А там плазує старості зима
І холод серця, а проте з цілунків
Таке буває, що й сказати страх!..
Про це в побожних пишеться книжках.

23

Не розумію звичаю страшного,
За що у Римі грішниць молодих
Містять до замка Ангела святого,
Крім тих... Та Муза при словах оцих
Своє обличчя закриває строго:
Не в лоб, а в профіль до речей таких
Підходить треба: музи соромливі!
Тому на іншім я спинюсь мотиві.

24

Інакше: залишу коханців я
Серед троянд, у місячнім промінні,
Де шум беріз, де яворів сім'я,
Цвіт яблуні і води срібноплинні,
Де чути шепіт ніжний: «Твій» — «Твоя!»,
Де чисті душі й пестощі невинні...
Ах! В описі прекрасних тих чеснот
З поета може стать пустомолот.

25

Пан староста — були у нього гості —
Вклонявся, пив, поїв, на пишний тон
Розмову вів, хоч бесідники прості
Були у нього... З ним хіба Платон
В такі б здолав піднятись високості!
Усіх нарешті потягло на сон,
Як звичаєм ведеться старосвітським...
Пан староста лишився з Дзєдушицьким.

26

Той Дзєдушицький був регіментар
Подільський, ворог всіх конфедератів,
Що задля них жадав найгірших кар,
Усіх би радо до одного стратив!
Рульєр про цю почвару із почвар
Нам розповів. Біда для ренегатів,
Як демократам чинять зло вони!..
Дістав належне учень сатани.

27

Згадаю тільки: той гульвіса клятий
Зрадливо польський вирізав загін,
Про що пізніше мусив шкодувати:
Кинджала ждав чи шибениці він.
Про Валленрода не було ще знати,
Конав, як пес, низької зради син.
Два біскупи литовські недаремне
Кінчали в зашморгах життя нікчемне.

28

Сьогодні легше від таких пригод
Втікати можуть зрадники моторні.
От Круковецький — міста Валленрод,
Гуровський — демократ. Обидва чорні,
Але ж поляки, дбають про народ,
І поки цар у силі необорній
Не спустить в ополонку їх, під лід,—
Своїх боятись їм ніяк не слід.

29

Валленродичності, валленродизму
Сприяє цар, найстарший із катів,
У зраді він добився методизму,
З одного — тисячі іуд зробив.
Не маю більше рими до о д и з м у,—
Від odiare [1] тут бракує слів.
Отож на грунті польському не встою...
Валленродичність є в нас новиною.

30

Читачу, щось на вухо я повім:
І сам Паскевич... Догадайся далі!
— Що? Сам Паскевич?
Ще мовчать об тім,
Та певен я. І, мабуть, у печалі,
Охоплений він каяттям тяжким;
Поляк він аж по туфлі дуже вдалі,
Що від Валліди в дар собі дістав,
Щоб сам Меджид його за турка мав.

31

Це так, але держи це в таємниці,
До змов необережно не встрявай,
Речей великих, що як блискавиці
З-за хмар осяють наш нещасний край,
Не перехоплюй. Визнати годиться,

[1] Ненавидіти *(італ.).— Ред.*

Що від степів тих, де гуляв ногай,
Аж по Двіну пан Дзєдушицький славу,
Як зрадник, мав недобру і криваву.

32

Він, правда, все на короля звертав,
Але за прикладом Петра святого
Король відрікся і вину поклав
На голос півня, вісника нічного.
Тож Дзєдушицький сам тягар тих справ
Ніс на собі, Арея син грізного,
In petto [1], в-італійська кажучи,
Злобу, немов stilletto [2], несучи.

33

Він мріяв одружитись — річ законна —
З багатою, тож дім той полюбив,
Де серед статуй, край річного лона,
Між гротів, скель та всяких інших див
Наш півкороль, півшляхтич, пів-Катона,
Півбожевільний і півцезар жив.
Півлисою нам знаний головою,
З півангелом — вродливою дочкою.

34

Він свататись приїхав без сватів,
Освідчився і панові, і панні,
Згадав своїх уславлених дідів,
А не згадав об тій кривавій ванні,
Яку конфедератам був нагрів,
Про короля вів речі ненастанні,
Пив знаменито, вуса розправляв
І кунтуша вильоти відкидав.

35

Котам був ворог, псів любив завзято
І шпіцові Анелі дозволяв,
Коли був п'яний, вус йому лизати:

[1] В грудях, у серці *(італ.).— Ред.*
[2] Стилет *(італ.).— Ред.*

Маєтків управителю казав,
Що вільно хлопів псам його кусати,
Бо це їх забезпечує, мовляв,
І від зубного болю, і від сказу;
Сам скаржився на аневризм щоразу —

36

Мав, значить, серце. Щодо голови,
То жодна не доводила хвороба,
Що є вона. Мав очі, як в сови,
Багато тулуба і мало лоба,
Гадючий усміх, та сказали б ви,
Що у манерах спритна це особа,
Що знає добре він людей і світ,
А в ошуканстві — справжній єзуїт.

37

Цей пан поштивий при столі направо
Сидів біля господаря. Бажав
Свою торгову довершити справу,
І пожадливо зір його блищав
Огнем червоним. Міцно, хоч ласкаво,
Він руку тестя правою стискав,
А ліву простягав по келих повний
І вів промову: «Старосто шановний!

38

Людина чесна, чесний я поляк,
Твою дочку я ущасливить хочу,
Тож не вагайся, а скажи лиш: так! —
І по руках!» Хвилину цю урочу
Вином полив він. Завжди пив усмак,
Смоктав вино, утіху нежіночу,
Так, як дірявий чобіт воду п'є...
Хильнувши, зморщив він лице своє

39

І мовив далі з видом прояснілим:
«Дай згоду, старосто, на щастя нам!»
Коліна стис господарю за милим

Шляхетським звичаєм. Своїм очам,
Які його селянам онімілим
Були страшні, мов чорт грозив їм сам,
Звелів світитись полиском медовим,
Хоч був, як яструб, з поглядом багровим.

40

Пан староста, здавалося, дрімав,
А гречності не тратив і в мовчанні.
Найбільш він про свою безпеку дбав,
А перед себе бачив очі п'яні,
Котячі вуса; достеменно знав,
Що гість — жахливий в помсті невблаганній,
Тож стримувався, а пишавсь однак,
Що доню знатний сватає поляк.

41

Мовчав він, злегка впавши у дрімоту,
А втім, і не хотів одповідать.
Пан Дзєдушицький сонну ту істоту
Узявся знов словами улещать,
Як на молитві руки склав достоту,—
І вже от-от, здавалося, злетять
Із уст господаря слова, що люди
Їх завжди чути раді: хай так буде!

42

На стіл поклав обидві він руки,
З'єднавши тісно, вирячив очиці,
Уже шибали в голову думки,
Що жінку він здобув при пиятиці...
Враз скрикнув страшно, аж струснув чарки,
Устав, хотів із-за стола схопиться,
Та руки мов зрослися зі столом.
Папір із коронованим орлом

43

Лежав на них, прибитий ятаганом
З руками разом. Біль пройняв страшний
Його в ту мить і очі вкрив туманом.

Зігнувся він дугою, зір тупий
Уп'яв у лист з отим орлом вінчаним,
Поблід, неначе привид неживий...
Аж раптом поглядом несамовитим
Зустрівся він із ксьондзом-кармелітом.

44

Господар замка весь аж затремтів,
На ноги звівся, став серед кімнати,
Поклав на шаблю руку, ревний гнів
Не вміючи у серці подолати...
А втім, подумав: чи не в царстві снів
Це бачить він? І що за сон проклятий —
Ця тиша, цей папір, живий цей мрець,
Пан Дзєдушицький — і страшний чернець?

45

Мов гнівний барс, в якого смертна рана,
Він кинувся б із шаблею в руках,
Та здумав, що то сцена з Дон Жуана
Йому приснилась, як ото в дверях
З'являється, хоч кликана,— неждана
Погрозна статуя, ожилий прах...
Та й справді — чи монах той був людина,
А чи людини копія камінна?

46

Співали півні, блимали свічки,
Тяглась нічна година без перерви,
Світився золот-місяць крізь шибки,
На вежі озивався птах Мінерви,
Світився місяць — знаєте ж таки,
Як те світило діє нам на нерви,—
Сова стогнала, голосив когут...
Здобувсь на мову пан Лядави тут.

47

«Хто ти?» Чернець мовчав. «Хто ти, лайдаче?
Що в біса, ксьондзе, значить цей папір?»
Тут Дзєдушицький застогнав, неначе

Людина в сконі чи підбитий звір;
Поглянув би, та ніби став незрячий,
Полудою його пойнявся зір;
Немов свічадо, на скалки розбите,
Не міг нічого погляд відсвітити.

48

Ступив назад господар, побілів,
Як віск, як Дзєдушицького зіниці.
Але гукати челядь не схотів,
Бо думав, що йому це не годиться:
Високий був чернець, сто сот чортів!
Звик староста зневажливо дивиться
На рівних, а на пишних пхекав пан.
Малий мав зріст, але поважний стан.

49

В очах всі іскри засвітив він гнівні,
Усенькі зморшки скликав на чоло;
Так дивляться лиш люди богорівні,
Це б до лиця і Зевсові було!
Та сталися тут речі зовсім дивні:
Ксьондз кинув камінь у віконне скло,
Розтявся брязк, і виповнив кімнати
Один жахливий крик: «Конфедерати!»

50

Понуривсь пан, до нього кармеліт
Ступив і шаблю взяв з його правиці:
«Пробач, мосьпане, за нічний візит,
Так треба. Тут немає таємниці:
Отой, що стогне й проклинає світ,—
То зрадник, смертної достойний криці.
Слова Христа нам сяють, мов свіча:
«Хто меч підняв, загине від меча».

51

Під час тих слів з'явилися вусаті
В дверях обличчя, різні ковпаки.
Конфедератки і шлики рогаті,

Кашкети, мацєювки та шапки
Оті з ушами, я б сказав — крилаті,
Що економам служать за вінки
Лаврові. Вгору зносячи ліхтарик,
Чернець промовив гучно:
«Я — ксьондз Марек!»

52

На старосту, немов на пустоту,
Байдуже глянув... «Козакові Саві,
Що б'ється з хлопами там, на мосту,
Ракетою дать гасло при Лядаві!
Ви, браття, пам'ятайте про мету,
В грабунки не вдавайтеся криваві!
Вельможний пан повинен зрозуміть,
Що недоцільно опір тут чинить».

53

А староста йому: «Я протестую
Проти підступних заходів таких!
Як римлянин, я відси помандрую
І кóстів вам не залишу своїх!» [1]
Докори читачів я добре чую,
Що трохи від граматики відбіг,—
Отож ходімо краще на спочинок
До райської долини — Анелінок.

54

Поезія! Ромео, дай мені,
Позич мені тих слів несамовитих!
Кассіопею маю, всю в огні,
І місяць маю, й двоє серць розбитих,
І Філомелу, що співа пісні,
Як Ю. Б. О. при лондонських гранітах.
Аристократам він дарує спів,
І всі женуть його під сто чортів.

---

[1] Словацький свідомо вживає граматично невірну форму (kościów замість kości — костей), про що він далі й говорить.— *Прим. М. Рильського.*

55

Поезія! — Та ж варто лиш для того,
Щоб красно розлучатися, кохать!
Як нам забути сліз тяжку вологу,
Що, мов алмази, на очах тремтять,
Слова: «В останню рушу я дорогу»,
Оті куранти, що в устах бринять
Солодким для закоханих мотивом,
Одноманітним, але не фальшивим!

56

Прощались ви? Коли, і як, і де?
Втрачали мову і слова губили,
Хустину, голос, пашпорт і т. д.?
Чи присягались і клялись щосили,
Казали, що година надійде —
І ви повернетеся із могили,
Щоб уночі, при місячнім вогні
Чужу жону умчати на коні?

57

Чи не вернутись доля вам судила,
Гіркої му́ки вічно пить полин,
Блукать по світу, напинать вітрила,
Пливти в Єгипет, в Спарту, до Афін,
А думать завжди: «Як страждає мила!»
І я чимало плакав з тих причин,
Та враз на піраміді, у пустині
Почув, що шлюб бере моя богиня.

58

Збентежило мене це — менше з тим! —
Проте збентежило, що вже й казати!
Тут дехто мече блискавки і грім,
А я волію випадком це звати.
Мав два таких — і з серцем кам'яним
Дивлюсь на незабудки та блавати,
Якими вже мене не спокусить —
Хіба що посаг в руки покладіть!

59

Таке гірке моє розчарування,
Що ніжних струн на лірі не торкну.
Був шепіт, ніби горлиць воркування,
Мов шелест верб у нічку весняну,
І плач, і мова тиха, і ридання,
Серця, які в печаль злились одну,—
І враз кінець! Кохання їх безкрає
Вже спогадів відтінку набирає,

60

Хамелеоном міниться в очах,
Стає маною, поетичним твором,
Іде на Музи олімпійський шлях,
Квилить поемою, трагічним хором,
Пливе, мов хмарка біла в небесах,
Веселки блиском світиться прозорим
У золоті, над маревом пустель,
Що pinxit [1] Джотто сам чи Рафаель.

61

Душа художника — у галереї.
О мислі райдуго, ти є мій храм!
У сяйві місячнім краси своєї
Натхнення чисте ти даєш словам,
Над ангелом душі, як цвіт лілеї,
Священну урну бережеш ти нам,
Якою стало серце спопеліле —
Така ти, поки бурі не завили.

62

Та громовиця налетить грізна́,
Зірве підвалин купол веселковий,—
Розверзнеться завіса вогняна,
Замре душа, утративши покрови,
І голова похилиться сумна,
Мов лебідь, що крізь вихор пурпуровий
Пливе, закрившись білими крильми...
І попіл полетить у море тьми.

[1] Малював *(італ.).— Ред.*

63

Кінець настав трагедії, могучій,
Як дух Еллади; далі — вітровій,
Сяйнула думка, ніби меч блискучий,
Життя і дії виросли із мрій,
А дії громом розтялись із тучі —
І храм розбили! В темряві густій
Розбилось серце, буря пролетіла...
А далі — далі хрест, під ним могила.

64

Усі ці сцени наших почуттів
Побачить доведеться Казіміру
В театрі серця. І любов, і гнів
Йому покаже саме в точну міру
Час-математик. На коня він сів
І в безвість рушив каламутну й сіру,
За ним — і щастя, й пасіка, й вона,
Його кохана,— ох, коли б жона!

65

Анеля, ще не відавши про зміну,
Якої замок батьківський зазнав,
Над тим потоком бігла повз долину,
Що серед скель високих нуртував,
А там і дуб підносив верховину
Над ставом,— дуб, що Поліфемом став.
Єдине око він до Галатеї
Звертав — до німфи любої своєї.

66

Край ставу, задихаючись, вона
Спинилася, щоб зачіску поправить;
Була вода достоту там скляна,
За дзеркало звичайне краща навіть;
Купалася там зграя зір ясна,
А рибки, щоб життя і сонце славить,
Збігалися, охочі до забав,
Коли вона ронила сльози в став.

67

Однак тепер на дні вони дрімали.
Сяк-так Анеля коси привела
До ладу; квітів, що чоло скрашали,
Вона і доторкнутись не могла...
Мерщій до замку! Раптом залунали
Там голоси, передранкова мла
Наповнилася звуками чудними,
Немовби замок говорив незримий.

68

Конфедератських відголос ватаг
То розтинавсь — уже були в пивниці!
Анеля, у душі відчувши страх,
Пречистій діві почала молиться,—
Аж спалахнуло щось у небесах,
Мов очі засліпила блискавиця...
Хай вивершать октаву цю слова,
Що то була ракета віщова́!

69

Ксьондз Марек подавав так гасло Саві,
Тим змієм у повітрі вогнянім,
Що вколо кидав відблиски яскраві...
Анеля затремтіла перед тим
Страховищем, ще збільшеним в уяві,
Що із сичанням линуло страшним,
Диявольським. У небі змій спинився
І, мов жахливе сонце, засвітився.

70

Здалось Анелі, що уже її
Пмітив батько і дуенья сива,
Що небо очі втупило свої
У неї,— дивних блисків ціла злива,—
Що світ увесь, і води, і гаї
До неї пальці простягли, як мстива,
Нещадна сила. Горе б їй було,
Коли б і справді сонце то зійшло!

71

А то була ракета. Незабаром
Погасла і осипалась вона,
Волосся ронячи, що грало жаром;
Воно упало там, де чарівна
Стояла панна, змішана недаром,
Бо відчувала, що на ній вина
Тяжка лежить, що викрутиться треба —
І золото на ню спадало з неба.

72

Лукаво гризла панночка уста,
З-під вій шовкових блискала очима...
Гадала: грізно батько запита,
Вона ж йому обіймами міцними
Дасть відповідь... А гувернантка та,
Її дуенья, хтозна-що плестиме,
Але замінить виправдань слова
Фальшивого цілунку кропива.

73

Одначе серце стукотіло рвучко...
Побігла швидко старости дочка,
Як рибка золота, що лине гнучко,
Втікаючи від знадного гачка,
Притисла до грудей гарячих ручку,
Запаленіла, ніжна і струнка,
Задихалася, ледве не зомліла,
В ворота глянула — і сполотніла.

74

Якісь чужі стояли люди там,
Керовані суворою рукою,
Бо як вона з'явилась їх очам,
Вони свого не зрадили спокою.
Були то шляхтичі, усім життям
Вітчизні віддані; всі мали зброю,
Однак — хоч холод був — у кожухах
Пишався дехто лиш із бідолах.

75

Заговорити з ними старостівна
І не хотіла, певне, й не могла,
Та, давнім римлянам в повазі рівна,
Спокійно під очима їх пройшла,
Здавалося: латинська то царівна,
Орлиця, гідна мужнього орла...
А втім, не йшла таки вона, а бігла,
Бо зустрічі із батьком мить настигла.

76

Ввійшла, немов Електра; справді, в ній
Пробігли ніби іскри електричні;
В той час господар славний замок свій
Обороняв у формі риторичній,
Казав, що згоден він у справі цій
Звернутися належно в суд граничний...
Не дуже розуміла те дочка,
А бачила: гроза найшла тяжка.

77

Тремтів пан староста, неначе хворий...
Скажу тут, що своїх він козаків
Позичив Дзєдушицькому, на горе,
Щоб той проти Пулавського їх вів...
Свій час передчуваючи суворий,
Мов ярий віск, бідаха побілів...
А Дзєдушицький, весь червоний вчора,
Блідий був, як подоба Командора.

78

Не вдаючися в зойки і в слова,
До столу підійшла рішуче панна,
І бачить: над папером голова
Стирчить чи рукоятка ятагана.
Рвонула зброю — і мерщій хова
За свій корсаж... Відкрилась темна рана
На двох руках, а зрадник їх підняв
І на чоло бліде своє поклав.

79

Обличчя кров'ю залили долоні
І пурпуром покрили сивину.
Притис він руки до грудей червоні
І наліпив дві плями жупану,
Як ордени погані, беззаконні,
Що нині красять тушу не одну
Убивці й ката. Скрикнув після того,
Хитнувсь — і впав, мов лантух, на підлогу.

80

Усе прудкіше билось серце в нім —
І раптом розірвалося, прокляте.
Цей сивий гриф із поглядом тяжким
Давно потоком забуття узятий,
Та є живі ще люди — хай же їм
Ця буде смерть немов зразок розплати,
Хай про своє помислять майбуття,
Мов пси, що над мерцем зняли виття!

81

Упав, себе кривавлячи руками...
Ксьондз Марек хрест до нього нахилив,
Але вмирущий вп'явся в хрест зубами,
І відіпхнув, і кров'ю оросив...
Затихли всі від жаху та нестями,
Ксьондз вийняв требник, палець помочив
І сторінки перегортати взявся...
А зрадник із чортами вже стрічався.

82

Тут староста підскочив до стола,
Гукнув: «Розбій! Не потерплю! Доволі!
В каплиці б, ксьондзе, річ твоя була,
А ти на мій забрався Капітолій!
Паперу! Свіч! Гвалтовні ці діла —
Ганебний приклад дикої сваволі!
Сідай, Анелю! Цей жахливий факт
В протестаційний ми запишем акт!»

83

За стіл Анеля послухняно сіла
Із лебединим у руці пером.
«Нам кров ця згусла буде за чорнило!» —
Сказав старий з нахмуреним чолом.
Анеля глянула — і побіліла,
Бо плями крові розплились кругом,
Що витекли із рук регіментарських
За вироком конфедератів барських.

84

Але покірно умочила в кров
Перо своє, хоч у незмірній скрусі.
«Пиши-бо! — Староста їй крикнув знов.—
Безсмертними богами присягнуся,
Що час моєї помсти надійшов!»
Та кармеліт у блискавичнім русі
До нього зблизився: «Поганин ти!
Спинись! Тебе спокушують чорти!

85

Геть прожену їх! Панно! Гріх на душу
Береш незмірний — кровію писать!
Хрестом святим я сокрушить вас мушу
І за страшне блюзнірство покарать!
Я гори предковічні пальцем зрушу
І на царицю поведу їх рать!
Хто сміє з божого знущатись духа?
Хто тут, безбожний, чує і не слуха?

86

Ти, старосто, упав у сліпоту,
Не хочеш зняти із очей полуди.
Скажу: ідеш ти в вічну темноту!
Нехай тобі відомо, пане, буде:
Коли б не я,— усю цю пишноту,
Це золото, що сяє тут усюди,
Обернено б у звалище руїн,
В огонь пожежі, в крові темний плин!

87

Чи ти не знаєш, що на Україні
Шляхетства різанина йде страшна,
Ножі свячені заблищали нині,
І піп у пана груди розтина,
А хлоп у серце б'є? Усе в загині,
Стихія охопила вогняна
Наш корабель, а ти, ти, меч двосічний,
Безчинно ждеш, пихатий та величний?

88

Коли б про тебе не подбали ми,
То в цьому замку твій козак Могила
З своїми б добре погуляв людьми,
Усі підлоги кров би тут покрила.
Глянь: он прикутий дивиться зі тьми
Отаман той, а з ним повстанців сила.
Іди поглянь! Лежать он на мішках,
А в тих мішках ножів блискучих жах!

89

О, ложе і тобі було б криваве,
Байдужому, що всюди ллється кров!
Лежав би ти без честі та без слави,
Як грішник, що до пекла відійшов!
Подякуй тільки сміливості Сави,
Що бунтарів у битві поборов.
Хоч голова у тебе, пане, й біла,
Але в думках безплідна та безсила».

90

Пан староста враз поглядом ясним
Поглянув, бо відчув подяку щиру,
Як чоловік, щасливий, що над ним
Затримано вже підняту сокиру.
Тут увійшов чудовий скарб для рим —
Пан Сава, згаданий ксьондзом допіру,
Півшляхтич, півкозак. Він повістив,
Що панську греблю кров'ю геть залив.

91

У бравості ввійшов він парубочій,
Настроєний на переможний тон,
Але змішався, як побачив очі,
Що стрілами озброїв Купідон.
Навкруг були сліди страшної ночі,
Труп на долівці, як жахливий сон,
І староста, і ксьондз, і стіл кривавий —
І панночка небесної постави,

92

З пером, немов Сивіла, у руках.
Ох! Тут дозвольте пісню закінчити.
Ще будуть і пожежі в городáх,
І люд, жагою мститися повитий,
І шляхта з шинкарями на стовпах
Та з псами, і король наш гордовитий,
І пан господь... Їй-богу, до ладу
Я «Фауста» новітнього складу.

93

Дияволу віддам героя душу,
Коли мені таке підкаже гнів,
Серця камінні струсону й порушу,
Доб'юсь хвали суворих читачів,
Аристократів, демократів змушу
Ридати од високих почуттів,
Бо вже як гризти я допавсь до чого,—
Гризу від серця щирого самого.

Пісня п'ята

1

Повз давні, темні степові кургани
Він мчить і мчить на чорному коні;
В землі подзвонюють зариті дзбани
Із прахом рицарів, а в вишині
Кружляють гайворони, як шайтани;

Списи в кущах палають, мов огні,
І войовницькі одяги мелькають.
Там на курганах лірники співають

2

Журливі думи предківських часів.
В полях лунають думи доокола,
Дубових досягаючи лісів,
А звідти знову арфами Еола
Із шумом листя той рокоче спів
Про людську долю, що біда зборола,
І так ридає дума степова,
Немов би вітер сам її співа.

3

Сидять у полі чумаки вінками
Навкруг огнів великих і сумних,
А далі — мандрівні птахи гуртами,
І дрохви на сторожі біля них,
Що римськими здаються вояками
При їх вождя останках дорогих,
Навіки складених в коштовну урну:
Стоять на варті і гадають журно.

4

Уже Беньовський їхав за Дніпром,
Печальний місяць плив небесним лоном.
Враз бачить мандрівець наш: під дубком,
Перед вогнем великим та червоним
Сидить собі, накрившися мішком,
Якийсь мисливець, схожий із гуроном,
І, руки закривавивши брудні,
Білує цілу сарну при вогні.

5

Вона очима мертвими, скляними
Немов благала милості в огню.
Ще два панки були, як побратими:
Той мав звірину шкуру за броню.
А другий — повний, з лицями товстими,

Що я їх до рубінів порівню,
Пив нахильці за друга дорогого
З оплетеного бутля немалого.

6

Той черевань ув одязі чуднім
Скидавсь обличчям на стареньку бабу;
Химерний обладунок мав при тім:
Від коміра він перевісив штабу,
Всю пір'ям геть утикану густим.
Здавалося, немов із хмари жабу,
Минулий вік до нас його послав.
В нім латника Беньовський угадав.

7

Іще тоді не зовсім зникли з краю
Оті часів минулих диваки,
Що не пили ні кави, ані чаю,
На голові носили шишаки —
Окрушини ковчега із Сінаю;
Були вони здорові, як бики,
В чім помагали устілки з соломи.
Такий-от мамонт, наш новий знайомий

8

Сидів із бутлем — дідуган-литвин,
Людина, я б сказав, старої дати.
З худим товаришем здружився він;
Його слуга, червоний та кудлатий,
Перкунас, що лишався з ним один
Від давніх літ, не вимагавши плати,
За зброєносця й кухаря служив.
Хоч звався він подібно до богів,

9

Але не Знічу грізному кадило,
Кавалок сарни вішав на таган.
Хрестивсь од грому жмудський той бурмило,
Бо зрікся віри давньої поган.
Він крильця гусячі коптив уміло

І в колдуни клав мудро майоран.
Цар перський, що давав щоразу міну
За річ нову,— напевне, за ботвину

10

Йому б відсипав дві. Тобі хвала,
Ботвино, о литовська Іпокрено!
Натхнення ти поезії дала,
У холодник захована Камено,
Окрасо старосвітського стола;
Як з білих ручок ти — ni piu ni meno [1] —
Густим в тарілку сиплешся борщем,
Ти — нагорода авторам поем!

11

Я мріяв також... Та шкода і часу!
Не льзя, як Кохановський говорив!
Даремно я топтав хребти Парнасу,
Дарма в Діани переймав я спів:
Згубив я риму, дорогу́ окрасу,
Як в тріолетах про Сибір хотів
Писать: на прозу перейшов в одчаї,
Від'ємну, як «Tygodnik» запевняє.

12

Від'ємну від «Тижневика»? Скажіть,
Невже можливо з нього щось відняти?
Сам Піфагор спинився б мимохіть,
Великий математик . . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

13

Крапки — і далі... Вітер дув холодний,
Тріщали дрова полум'ям жарким.
Не був з Беньовського герой той модний,

[1] Ні більше ні менше *(італ.)*.— *Ред.*

Що живиться лиш місяцем яснім,
Відчув виразно дуже, що голодний...
Як астроном, що відкриттям новим
Уражений, чи як поет, що риму
Знайшов, неначе блискавку видиму,

14

Чи як девотка, що про давній гріх
Враз перед сповіддю згадала потай,
Як пара гончих у Литві метких,
Що їм ведмедя наздогнать охота,
Чи як... Але від порівнянь таких
Красіцьким тхне, це міді позолота...
Тож у коротких скажемо словах:
Беньовський, як зачув печені пах,

15

З коня зійшов... Коли героя надить
Чуттів матеріальних простота —
Хай Муза нас деінде попровадить,
Хоч є там кукурудза золота,
Хоча капуста фіміами кадить,
Хоч нирка ніби проситься в уста,
Бо пряжить так її литовець гоже,
Мов Одін серце на щиті вороже;

16

Хоч гарний ліс, де об могутній дуб
Багряне полум'я ламає крила;
Хоча Перкунас, мов Нептун — тризуб,
В руці тримає схоже щось на вила
І розпускає у диму свій чуб,
Страшний, як та гадюка роз'яріла,
Що Данту в пеклі шлях перетяла;
Хоч простою вечеря та була,

17

Як у Гомера,— я її лишаю,
І рицаря, і шляхту — і в степи
Знов на коні вогненнім вирушаю,

Як Аріосто — не Гомер сліпий.
Є певна тому небезпека, знаю,—
В бур'ян потрапить, збившися з тропи,
І осоромитися перед світом,—
Проте волію бути розмаїтим.

18

Того я прагну, щоб гнучкий язик
Словами устигав за головою,
Разив би громом, блискавкою пік
Чи піснею котився степовою,
Як німфи скарга, у зітханнях ник
Чи ангельською струмував сльозою,
Щоб овівав його крилатий дух,
Щоб вірш не обертався на ланцюг.

19

Усе добути з вірша — і в шарлати
Повить його, і в сяйво блискавок,
Пихою давніх предків заквітчати
І увінчати золотом зірок,
Тонким Арахни прядивом заткати,
А потім, на подобу ластівок,
У низину болотяну злетіти,
Щоб з мулу чорного гніздо ліпити!..

20

Якби старий наш Чарноліський Ян
З могили встав — повірив би він, знаю,
Що то бринить поема крізь туман,
Із тих, які він чує серед гаю
В гробу своїм, що знов серед краян
Лунає пісня, схожа до розмаю,
Сказав би: «Польська мово! І в труні
Говориш ти по-рідному мені!»

21

Тож геть від мене, арф'ярі щасливі,
Юрби безтямної послугачі,
Що зупинились на однім мотиві —
На тупотінні коней, на плачі!

Волів би я на скельному обриві
Бентежні хвилі слухати вночі,
Коли їм камінь, що віки дрімає,
Одне ім'я — велике — відрікає...

22

Спинися, Музо!.. Власним іменам
На цвинтарі до віку треба тліти.
Це — мов терцини Дантові, що нам
Без коментаріїв не зрозуміти.
Слов'янам тим прекрасним і донцям
В устах твоїх не личило б дзвеніти.
Хай критику зазнають від пера
Нового Мелеагра — пана *Гра*...

23

«Гей, хто ти, вершнику?» — на диво світу
Один поет так розпочав свій спів.
Поет йому з сусіднього повіту
На це питання іншим одповів:
«Відкіль литвини їдуть?» Знаменито!
That is the question! [1] Я б ще доточив —
«Їдеш кому ти?» (кажуть так жмудини)...
Ось чвал гекзаметра до половини!

24

Кому ти їдеш? Їду я зіркам,
Що копити коневі осявають,
Пахучим їду степовим квіткам,
Коров'якам, що золотом палають.
Красуня срібна, ніби ангел сам,
Летить за мною — тільки крила мають,
Блискучі, ніби слава світова...
Це не мої, це Савині слова.

25

Він мчався степом. Німфа та вродлива
Згорнула крильця й ззаду на сідлі
Приткнулася, одважна й полохлива,

[1] Ось питання! *(англ.)* — *Ред.*

Як гава, що ступає по ріллі
За орачем, така собі поштива,
А враз ладна зірватися з землі,
Як пес на ню загавкає шалено...
Дві ніжки вклала дівчина в стремено.

26

Козак їй поступився й далі мчав
До хати у байраці степовому.
Ту хату я б землянкою назвав,
Не видною, не знаною нікому.
Козацький кінь собі притулок мав
Там від негоди, від дощу та грому.
Там Сава мешкав серед бур'янів
З конем та псом, з десятком баранів.

27

В відсутності господаря собака
Пас череду, грозою був вовкам.
Було подерте вухо в неборака,
Немов звисав разок коралів там,
На шиї — смуга, ланцюга ознака;
Його погладить міг хазяїн сам,
А до гостей він був страшенно лютий,
Щоб титул управителя здобути.

28

Раз їхав Сава в мазанку свою
(Вчащав він до коханої в долину
Над Стир-рікою, в Луцькому краю),
Аж бачить: пес, неначе Уголіно,
Гризе людини череп... Не втаю,
Що страшно й уявить таку картину.
На задніх лапах пес отой сидів,
Подібний до єгипетських богів.

29

В якій той череп обертався сфері?
Ходив ногами шляхтича колись?
Чи на плечах містився у Руджері?

Такі питання в голові вились
У Сави, та були закриті двері
Від істини. «Псе, розуму навчись!» —
Він мовив, на ланцюг прип'яв собаку...
Заплакав пес від горя, а не з ляку.

30

Хто в Римі бачив статую раба
Германця, що стоїть в німому болі,
Хто знає, що таке гірка журба,
Що значить мука вічної неволі,
Як налітає споминів юрба
І туга по далекім ріднім полі,
Той зрозуміє Саву-козака,
Що споглядав мовчущого бровка.

31

Отож він одпустив антропофага,
Подержавши недовго на цепку.
Та відтоді смутна якась повага
Зробилась притаманною бровку.
Чи не тому, що звичаєм осага
Погриз він мертву голову людську?
Ходив, можливо, з тою головою
Поет, набитий марною пихою?

32

Не знаю... Та й навіщо знать мені?
Байдуже! Сава увійшов до ями,
Куди світанок смуги вогняні
Тихенько сіяв поміж бур'янами.
Лежали вівці, ніби кам'яні,
При вході. Вартий цей малюнок рами!
За Савою в тремтячу світлотінь
Ввійшов до сіна й зголоднілий кінь.

33

Ввійшла й красуня з голубами разом;
Пес лащивсь, воркотіли голуби,
Струмок із скелі вигравав алмазом,—

Ідилія була б цілком, якби
Не пес отой, що дурістю чи сказом
Був заслужив великої ганьби.
Та що на цьому світі досконале?
Був ранок, кінь іржав, пташки співали.

34

Вона чесала коси край струмка,
А Сава говорив їй: «Ой Свєнтино,
Мов циганча, ти дика і палка,
Обличчям смаглим схожа на калину.
Хотів я вибитися на панка
Мечем своїм, та під лиху годину!
Який вже там із мене буде пан,
Коли сестра — мов із сім'ї циган!»

35

«Де ж лихо тут? Виходь собі на пана,
На гетьмана, коли тобі кортить,
Знайди дочку вродливу каштеляна
Чи старости — хай бог благословить
На чесний шлюб! А я в степу Бояна,
Де журавлів далекий ключ дзвенить,
На вольній волі буду мандрувати...
Я для тісної не годжуся хати!

36

Широкий світ! Чаклунка продала,
Як снігура, в Італію Свєнтину.
Ти слухав дум про бойові діла
При Янчарисі, у нічну годину,
А я — а я рабинею була,
Бив італієць бідну сиротину,
І серце в мене пік безсилий гнів...
Що ж маю нині? Вітер! Голубів!

37

Не лай мене, а поцілуй, мій брате,
В степи маїну я — ми ж бо козаки! —
Я голубів навчила танцювати —

Зароблять і на хліб і на свічки,
Щоб, як умру я, чесно поховати...
А може, смерть найду на дні ріки —
Русалки срібні, збігшися юрбою,
Схоронять під співучою водою.

38

Отак життя обернеться у прах!
Ой, я ж і наліталася степами!
Ой, поклювала я, неначе птах,
Калини! Я була поміж панами,
Царицею була при мужиках,
А смутно все! Блукаю манівцями.
Без батька-матері на цій землі.
Що маю — вітри все розвіють злі!»

39

Зірвався Сава люто: «А, поганко!
Дівочий свій утратила вінок?
Забула честь і стала за коханку?
Так-так, крутився там якийсь панок,
Я бачив! Признавайсь у всім, циганко!
Виходила до милого в садок?
Кажи скоріше, квітонько калини,
Коли твій шлюб? Покличеш на хрестини?»

40

Вона нічого не відповіла,
Устала, сумовито подивилась,
Пташок собі на плечі узяла
І братові доземно уклонилась;
Береза так додолу простила
Гілки свої, що золотом покрились...
Враз на піску ногою дивний знак
Накреслила — і вигукнула так:

41

«Цалінський! Букви ці лежать між нами!
Аж поки річка змиє цей пісок,
Аж поки він полине за вітрами

Чи вип'є весь його крилатий смок,
Ми різними ходитимем шляхами!
Хто ти? Хто я? А, годі цих думок!
Купила слізьми волю я дівочу —
Віддам її, кому сама захочу!»

42

«Безстидна! — крикнув Сава сам не свій.—
Із першим стрічним шляхтичем, повіє!»
Немов троянда, що рожева в ній
Середина, а все навкруг біліє,
Що жар своїх дівочих, чистих мрій
Немов рубін дорогоцінний криє
І лиш під сонця променем ясним
Рум'янцем розкривається палким,—

43

Так зашарілась дівчина, докором
Ображена, і руку простягла:
«Ні-ні! — і вид свій перед братнім зором
Закрила.— Бачиш, як лице пала!
Обпік мене тяжкий, несвітський сором —
І кров до щік гаряча прилила.
Бодай тобі, як підеш до вінця ти,
Так нареченій сорому завдати!

44

Коли я в італійцевих руках
Пручалася,— о, що пани робили,
Щоб жар з'явився в мене на щоках,—
Обличчя в мене зоставалось біле!
Нема рум'янцю, як нема в думках
Того, хто серцю любий став та милий.
Не буду плакати! Живи здоров!
Люблю, ти кажеш? Що ж! Знайду любов!

45

Коли ж почуєш, що лежу в могилі,
Прийди до мене з соколом і псом!
Полеж там на травиці пожовтілій,

А сокіл хрест хай облетить кругом.
Я — ніби польські ратоборці смілі,
Небесним ксьондз мене зове послом.
Листи ношу я, ватри роздимаю
І воїнів померлих обряджаю.

46

Хто дівчину згадає мандрівну?
Любов, ти кажеш, важко заслужити,—
Хто ж покладе Свєтнину у трупу?
Над нею хто посадить рожі-квіти?
Самотньою на постіль кам'яну
Як гірко, брате, голову зложити!»
Здавалось — не говорить, а співа
Та дика королівна степова.

47

На відповідь забракло Саві часу...
Він вибіг понад простір степовий,
За ним і німфа із мого Парнасу;
Як духи мли в заграві ранковій,
Спинились. Морем шовку та атласу,
Де грався з блискавками буревій,
Бур'ян підносив хвилі пурпурові.
Загони там виднілися військові.

48

З'являлася там часом корогва,
Немов латинське на човні вітрило;
Там кінські груди й кінська голова,
Як той дельфін крізь хвилю роз'ярілу,
Враз витикались. Так ото, бува,
Різьбяр подобу висікає вміло
Із мармуру: живий по перса кінь,
А нижче — змій, найгидше зі створінь.

49

Так військо сунуло між бур'янами,
Немов табун лососів чи сомів.
Вилось, як вуж залізний, що часами
Покаже хвіст чи голову з кущів.

Та Муза натомилася піснями
І просить відпочинку в читачів;
Амброзії не вистачило в дзбані...
Привіт же вам, о постаті кохані,

50

Дві статуї на сонці золоті!
Війська, що тонуть у хвилястих травах!
Мальчевського б журби тут, в простоті
Подібного до ангелів ласкавих!
Тут співу треба, а казки оті,
Легенди, що сплітаю я в октавах,
На арфу пальці кладучи міцні,—
Такі із гробу постаті ясні,

51

Такі живі і свіжі викликають,
Що не ридання в грудях постає,
А мрія з ними над лугами маять!
З них кожна кров мойого серця п'є, —
Трагедії й пісні так виникають,
А там мій біль, мій сум, життя моє —
І віра... В що? Про віру цю велику
Скажу тепер — хоч скільки буде крику!

52

Є політичне credo [1] у моїм
Безжальнім вірші: дантівська це сфера.
Язичник, серцем вірю я живим
У Данте, у Шекспіра та Гомера,
В республік сина,— був у нас таким
Той грач Мохнацький, що свята химера
Його вінчала терном в цім житті:
Розп'яв його диктатор на хресті.

53

Я вірую, що в постаті людини
На світлий суд ішов він — на борню,
В Аристократії зайшов тіснини,

[1] Сповідання, переконання, символ віри *(лат.).— Ред.*

Пробув три дні в тім пеклі без вогню,
А далі в книжці, як суддя єдиний,
Склав вироки на людську комашню.
За ним, минаючи лиш безнадійних,
Я вірую в святих еміграційних,

54

У щире з людом спілкування їх,
У праву наших вожаїв дорогу,
У воскресіння сейму — чи не сміх? —
Що обраний за Ірода страшного.
Хто може див сподобатись таких,
Той, певно, не здивується ні з чого!
Байдуже, щó несе нам майбуття,—
У вічне сейму вірую життя!

55

Амінь... Стискає горло до нестями,
Як Макбету, мені *амінь* оцей...
Та люди все вперед летять ключами,
Устануть, вірю, рицарі з костей;
Не спить тиран, кривавими руками
Орлят катує — молодь і дітей.
Але пече тяжка його тривога.
Я вірю в це... А! Вірю ще у бога.

56

О боже! Хто не чув тебе в полях
Блакитної моєї України,
Коли душа, неначе вільний птах,
Із буйним вітром над землею лине
І підіймає у повітря прах
Татарами скривавленої глини
І зносить сонця пурпуровий щит,
Який далеко осяває світ...

57

Не бачив хто тебе, великий боже,
Серед степів, під сонцем неживим,
Коли хрестів сутіння чорне схоже

На кров, облиту полум'ям хистким.
Бур'ян як море грає непогоже,
Могили виють голосом страшним,
І сарана серпанком темним лине,
І ряд могил за небосхилом гине,—

58

Хто у природи виявах страшних
Не чув тебе над давніми степами,
Серед колон, що покривають їх
Лиш небеса, засіяні зірками,
У молодості пахощах легких,
Милуючись блакитними квітками,—
А в добрих вчинках, в смутку молитов
Тебе шукає, тільки не знайшов,—

59

Знайде колись — я вірю! — і бажаю
Покори тихої серцям дрібним.
Обличчя Єгови грізне без краю,
Він любить бурі, блискавки і грім!
Коли я оком землю розверзаю
І кості бачу у проваллі тім,
Святі останки полку бойового,
Скелети, що віщують славу богу,—

60

Я мислю: він — не тільки робаків
Смиренних бог і плазунів покірних,
Він любить розмах велетнів-птахів,
Він коней не гнуздає непокірних,
Він — полум'я гордливих шишаків...
Високе сяйво подвигів безмірних
Його достойне, а не зойк черниць...
Він бог! І перед ним паду я ниць.

61

Де ж той, хто богом мірявся зо мною,
Хто до покори людство заклика?
Де він, скажіть? Я прагну знов двобою,

Нехай разить його моя рука!
Хотів народ вести він за собою,
Та мова в нього, як полин, гірка,
А шлях його — не вільність, а тенета...
Його я вбив — і воскресив поета.

62

Я серце на кавалки розривав
І кидав їх в чоло йому, як гро́ми,
І поєдинок в небесах лунав,
Німе каміння стало враз рухоме,
Я господа самого розтинав,
Щоб велетня разить ним без утоми...
Що ж? Битва там, за хмарами, була,
А на землі — лиш мужності хвала.

63

Народе мій! Коли б хвилини тої
Ти бачив, як смертельно я тужив,
Бо знав: як упаду я в тім двобої,
То опинюся в кігтях литвинів!
У рідний край тоді сягнуть рукою
По гору кременецьку я хотів,
Щоб зловорожу зграю розігнала
І поруч... ні! — щоб підо мною стала.

64

Бо серце розривалося смутне,
Що з благородством не щастить зустріться,
Що марно ллється слово запальне,
В якому сльози, кров та блискавиці,
До серць, які ненавидять мене,—
А рідний край мій, де рясна травиця,
Де в луках плинуть молоко і кров —
Його я чисту заслужив любов!

65

Ви без сердець! Та серце є у мене,
Щоб битися за вас і всіх прощать.
Плинь, Ікво, плинь крізь маєво зелене,

Ти славна хвилями, що гомонять,
Із Німаном почавши спір шалений.
Він, сивий, замість глуму і проклять,
Мене прославив пишними словами,
Але сказав: нехай іде він з нами.

66

Ха-ха, поете! Ви ж куди йдете?
Де ваш маяк, де синява затону?
Чи сіті вам Слов'янщина сплете,
Чи на потрійну папину корону,
Як на вогонь, ви сліпо летите?
О! Знаю вашу путь я беззаконну!
Ні! З вами йти — ніколи і ніде!
Народ за мною — чуєте? — піде!

67

Любить захоче — голос лебединий
Йому я дам, щоб ніжно він співав;
Захоче проклинати — я єдиний
Слова знайду із громів та заграв;
Його я поведу на верховини,
Щоб сльози й кров зі мною він пролляв;
Мій прапор юрмам буде незліченним
Вдень — сонцем, уночі — стовпом вогненним.

68

Ха-ха! Розкрився, рицарю, мені?
Стою з мечем я сам перед тобою,
Мій щит палає в сонячнім огні —
Схилися низько перед ним, герою!
Твої фальшиві молитви дрібні
Я розтрощу нещадною рукою!
Вночі, як місяць, ти позеленів —
Що? Сонцю в вічі глянуть не посмів?

69

О, визнав я, що бог ти величавий,
Серед литовських виниклий дібров,
Що держиш ти, як місяць, хрест кривавий,

Що дзвоном пісні всіх ти поборов.
Те кажучи, я — пісні син, син слави —
Упав, а ти до мене підійшов
І вже хотів на труп мій наступити?
Ні! Вдав я мертвого, щоб вічно жити!

70

Знайдеш мов серед усіх облич,
Несхилене, нескорене, відверте!
Я — це не ти, ти — не прадавній Зніч!
Нехай ти бог, та я не можу вмерти!
Супроти хвиль з гадюк я маю бич,
Кляну той шлях, який обрав тепер ти!
Люблю Народ, а не померлих прах —
І плакати не звик по ворогах

71

Повержених. Така у мене зброя
І зміст такий моїх таємних книг.
Хто проти мене — поборю того я,
За гробом я лишусь серед живих!
Мені смішна твоїх поетів Троя,
Я зневажаю Гекторів твоїх!
Господнього я виконавець суду:
Уб'ю — і труп твій волочити буду!

72

Бувай здоров, поете! В цих словах
Кінець хай буде пісні, давній боже.
Твій лавр омив я в огняних дощах,
Та на корі щось чиниться негоже,
Бо серце тріснуло, і на листках
Зловісна тля, що їх нещадно гложе...
Прощай, прощай навік! Не вороги,
А сонць двох супротивних ми боги!

Пісня восьма

1

Рядок останній дав мені Гомер —
Над ним я плакав... Там про Сарпедона,
Здається, річ. Зближається тепер
Міцкевич до Гомерового лона,
Та кожен грецький рицар би умер,
Коли ішла вітчизни оборона,
А дня теперішнього литвини,
Можливо, й кращі... менші лиш вони,

2

Але живуть у красній епопеї,
Де грає ріг мисливський... Божий спів
Лунає в голосі сурми тієї...
Дивіться, зубр як дикий відступив
Од бомби... Гляньте на оті лілеї,
Що сват сільський вінок із них завив...
Дивіться... Слухайте... В одежі слова
Литва виходить пишно-веселкова

3

Із тьми лісів. І так дзвенить струна
Співця Литви, з могутністю такою,
Що думалось: то грає лиш луна,
А то зійшлися ангели до строю,
Відповіда їм неба глибина...
Поет не кличе Готфрідів до бою,
Над хвилями морськими не літа
І не зриває місяця з хреста,

4

Однак перед поемою цією
Тьма падає, розтоплюється лід...
Ми бачили, відчули ми душею:
Час відступив — і обернув свій вид,
Щоб милуватись ясною зорею
І райдуг чистих бачити похід...
Як там вечірня хмарка рожевіє!
Бог часу давні відслонив нам дії.

5

Та напис крейдою, проте, лишім,
Хоч легко стерти... Хай читач згадає,
Як на верхів'ї я топтав стрімкім,
На піраміді, час, що ржа вкриває,
Як списом я Пелідовим важким
Разив, та спис той і життя вертає.
Наситився Лаокоонів змій
І при Мінерві знову спить грізний.

Антоній Сова

БРАТОВІ ТАРАСУ ШЕВЧЕНКУ

Синові й співцю народу
Личить гордість, милий брате;
Лаври, пишна нагорода,
Чисті, як твій сум крилатий.

Ти в гіркій і скорбній долі
Два вінки дістав криваві,
Не служив-бо марній славі,
А братам, що у неволі.

Тяжко плакав люд голодний,
Але й стогін був виною!
Та могучою луною
Підхопив ти зойк народний.

Ти росив сльозами слово,
Кожна пісня — муки вияв...
І натхнення дух чудовий
Чоло страдника овіяв.

Чудо слова бачиш, брате?
Так, як сонця не сховати
В ясний день,— сховать не може
Слова жоден із тиранів,
Бо воно, те слово боже,
У співців, не в капеланів!

Утікає морок з поля,
Коли день забагрянів.
Не за горами там воля,
Де народ співця родив!

Кароль Бжозовський

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНІ ПІЛІГРИМА»

Летять ключами журавлі, ключами,
Мандрівним співом ніч тривожать сонну;
Над ними зорі світяться вогнями,
Під ними моря голубого лоно.

Чому ти вслід тим зграям журавлиним
Так рвешся, серце, в муці нестерпучій?
Чи ти, як плиска, під пером пташиним
Добитись хочеш у луги квітучі? [1]

О серце бідне, повне неспокою
Серед маслин, у цитриновім гаї!
Облиш птахів! Дорогою не тою
Тобі летіть до втраченого раю!

Коли ж далеко, у степу чужому
Знайду собі довчасну я могилу,—
Пощо ті птиці? Сам вернусь додому
На власних крилах у країну милу!

---

[1] Народне повір'я, ніби плиска («трясогузка», грицик) перелітає, вмостившись під журавлиним крилом.

Марія Конопніцька

CREDO

Я вірю в дух людський, в наук життя безкрає,
Я вірю в сяєво далекої мети,
Я вірю, що колись братерство поєднає
Народи, щоб із тьми до сонця їм іти.
Я вірю у добро з чолом промінно-білим,
Що землю вигоїть і силу дасть безсилим...
Я вірю, що борці за щастя днів нових
Побачать досвіток з високих веж своїх.
Я вірю, що гріхи тяжать на нас прадавні,
Затримуючи нас в мандрівці нашій славній,
Я вірю в кару й гнів, у помсти грізний час,
Я вірю в правду ту, що воцариться в нас...
Я вірю в тишину по бурі і по громі,
У силу вірю я, що не дається втомі,
Я вірю, що в борні з самим собою ти
Здолаєш мужньо честь і віру зберегти.
В обійми вірю я, що світ сполучать цілий,
Я вірю в ті огні, що люди засвітили,
Я вірю — з іскр малих в історії зросте
Всієї людськості багаття золоте.
Я вірю у блакить над віковою тьмою,
У дух, окроплений живлющою водою,
Пороки, вірю я, похиляться чолом
Перед обов'язку високого жезлом.
Я вірю в цвіт надій, що сходить на могилах,
Я вірю — родить гнів героїв нам всесилих,
Я вірю — рід людський у руки зброю взяв
На захист рівності і оборону прав.
Я вірю, що комет погасне блиск облудний,
Я вірю в істину і розум правосудний,
Хоч знаю, що не раз людина на землі
Ще руки простягне оманливій імлі.
Я вірю в стиск долонь, у дружбу і братання,

У душ розбуджених на всій землі
єднання,
Я вірю в силу ту, що в муках і трудах
Над світом підійме повитий сонцем стяг,
Я вірю в лет орлів у синьому ефірі...
І «по моїй нехай усе здійсниться вірі».

* *
*

— Чи над тобою вітри не віють,
Стежино,
Чи дощ не ллється, не грає буря
Орлино,
Чи ясне сонце твойого лона
Не гріє,
Що злого зілля тебе отрута
Всю криє?

— Ой віють вітри понадо мною,
Вирують,
Ой грають бурі, дощі краплисті
Струмують;
До мене й сонце ласкаво ллється
І лине,
Немає тільки ясної серцем
Людини!

— А чи ведеш ти нас у ворожу
Країну,
Що повилась ти у глід колючий,
В шипшину?
Чи до чужинців ти нас провадиш
Ярами,
Що поросла ти уся густими
Тернами?

— Мені вести вас в чужі країни,
Негоже,
Не поведу я в лихий вас табір
Ворожий.
Мету обрала собі в житті я
Єдину:
Веду в безверху оту убогу
Хатину!

СТАРОМУ ТОРБАНІСТОВІ

Гей, співаче! Гей, птаху
Із забутого шляху,
Від курганів далеких приблудо!
У струну вдар іржаву,
Заспівай нам про славу
Серед юного нашого люду!

Поверни нам ту пору
Чародійного хору,
Коли в співі єдинім лунали
Ті серця, що горіли,
Ті слова, що дзвеніли,
Сльози ті, що з-під вій упадали.

Не стає нам до втору
Вітер з давнього бору,
Десь завмерла луна у завії...
Гість сердечний, крилатий,
Спів од хати до хати
Не літає, не будить надії.

Угорі він над нами
Не пала блискавками,
Не ридає в підніжжі кургану...
Він народу не кличе
В ясний край чарівничий,
Де палає світання багряно.

Що ж, як хтось, мов при гробі,
Десь затужить в жалобі
Чи заскиглить про мрії любові?..
Спів такий не полине
Через гори й долини,
Не протне нам грудей аж до крові.

Гей, співаче ти сивий!
Глянь на луки й на ниви
І послухай, що кажуть могили!
Солов'я нам не треба —
Грому з грізного неба,
Не плачу ми жадаєм — а сили!

КАПРІ

Про Капрі? Оповім. Там світ увесь камінний,
Там дикі береги, безлюдні та сумні,
Півголий там рибак при вбогому вогні
Сидить, завинений в яскравий шмат хустини.

Тріщить алое лист, палає в тишині,
Немов папірус той біліє старовинний,
Де вік Тіберія, огидний для людини,
Списали роки нам, як судді мовчазні.

У човні сидячи, при вогнику, на сіті,
На руку спершися, у ясності й блакиті,
Послухай рибаря старенького того...

Тіберій? Август? Ні, він про таких не знає,
Та, дивлячись на жар пригаслий, споминає
Про голод, про нужду... От цезарі його!

Казімеж Тетмайєр

ЯК ЯСЕК З УСТУПУ, ГАННУСЯ ВІД КРУЛІВ І МАРТА УГЕРЧИКІВНА СПІВАЛИ ДО СЕБЕ ОДНОГО СОНЯЧНОГО РАНКУ

Ясек з Уступу йшов із темної смеречини до Заворів. З лісу він виходив Чорного, де була така глушина, що аж слухати страшно. Жадних там не чути голосів, тільки вепр інколи зашелестить у малинниках, олень забекає десь при воді коротким, уривчастим, гвалтовним беканням чи тетерук зафурчить між галуззям. Праворуч від Яськової дороги гудів снігоспад із долішнього Темносмеречинського ставу в П'яжистій долині. Там сила кіз. По Середньому Верху, по Цубрині, по Ліптівських мурах ходять вони отарами, як вівці.

Гей, ви, кози, козенята,
Та де вас шукати?
До П'яжистої долини
Треба завітати,—

є співанка.

Сухий, від бур зів'ялий, червоний кедр попід Заворами росте, туди прямує Ясек з Уступу, співаючи веселої на розбійницький лад. Але від розбійницьких веселощів раз у раз близько до шибениці. Що розбійник ступінь ступить, то й смерть до нього ступенем ближче. Він співав:

Не шкодуй, любаско,
Ти для мене губи,
Бо вже смерть до мене
Вишкиряє зуби!

Не шкодуй, любаско,
Ти для мене грошей,—
Все ж мені скували
Замочок хороший.

Не шкодуй, любаско,
Ти для мене личка:
Шибениця в полі —
То моя сестричка.

Не гони, любаско,
Ти мене у сіні,—
Вже труну для мене
Тешуть із ялини.

Не шкодуй, любаско,
Ти для мене тіла,—
Будеш пам'ятати,
Кого ти любила!..

Гей, га!..

Так співаючи, має він собі на мислі Ганнусю Крулівну, що сильно в ньому закохалась і ні в чім не відмовляє, бо й сама до нього пригортається і, хоч воно й сором, не може затлумити повних солодкої жаги зітхань, як залишаться вони вдвох на шопі при Гонсеніцових ставах. Там вона пасе корови прехороші — чорні та горіхові, сиві й червоні. Звуться вони Бжезуля, Цісуля, Кавуля, Лацята, бо вся вона в латках, білих, чорних і жовтих, Сивуля тощо,— багато розмаїтих імен. Прехороші то корови, добре пасуться і молока дають подостатком. Любо на них глянути, коли, побринькуючи спижевими дзвіночками, ступають вони по зеленій траві та мохах серед чагарнику і скубуть собі траву та мох, або, полягавши рядочком, ремигають. Воду п'ють вони в чистім потоці, що з Зеленого ставу з-під Свінниці плине, а на ніч їх замикають у шопі, де на покрівлі й лежить Ганнусина постіль. Зайшла вона сьогодні геть аж у Лілійове, позирає на Татри і співає, залюблена:

Янічек гуляє,
Вівці випасає,
Удень по долині,
Вночі при дівчині.

Але тепер оце занехаяв він овечки задля злодійської справи на Ліптові коло Градка.

Кращого немає
Над ліс кучерявий,
Що росте, буяє
По цей бік Орави.

Кращого немає
Над Яся мойого,
Коли він виходить
Із лісу густого.

Як його я стріла,—
Наче оніміла,
У серденьку радість
Розгорнула крила.

Розгорнула крила,
Пташкою знялася,
Заблищало сонце
На обличчі в Яся.

Дивіться, дівчата,
Позирайте в поле,—
Там іде Янічек
Мій високочолий.

Дарма очі ваші
За Янічком плачуть,
Бо мене він тільки
В цілім світі бачить.

Знала вона, що до Яська багато дівчат на селі серце обертає. Не знала, проте, що в полонинах попід Криванем, під долиною Важецькою, звідки дається бачити високе похилене зелене узгір'я Криваня, пощерблені верховини Острої та Круткої і струмкий, зубчастий хребет Соліска, де ростуть височезні трави попід пахи чоловікові та сила зіллів і квітів буйних, запахущих, вільним сонцем із землі покликаних,— що там красна та смутна Марта Угерчиківна (з роду тих Угерчиків, що з них один Яносікові був товариш і по його боці в битві з жовнірами цісарськими загинув) серце своє і молоде, гнучке, духом живиці напоєне тіло офірувала Яськові на м'яких мохах у підкриванськім лісі, в південну сонячну спеку, коли знесилля опадає людину і вся вона мимохіть до обіймів тягнеться. Розказував він їй про своє багатство, що ото в нього сто власних овець по Косцельцю пасеться, а стережуть їх пси дужі та великі — шестеро псів. І тим багатством її знадив і приневолив. На правду, мав він шестеро овець і пса — жадного. А скориставши з її спокушеної тим оповіданням краси, пішов собі і не вернув того, що мав би вернути. Тож красна та смутна Марта Угерчиківна, що їй лиця смугляві викохала холодна вода з Важецького потоку, а чарівні округлі стегна виколисав вітер із Криваня, знає свою долю і співає, жалю сповнена:

Гей, Криваню, Криваню
Високий!
Плинуть, линуть з-під тебе
Потоки!

Як потоки буйні,
Ллються сльози рясні —
Їх нікому несила стримати...
Сльози, сльози мої без відплати!

Гей, Криваню, Криваню
Високий!
Криють хмари тебе
Широкі.

Як ті хмари грізні,
Линуть думи сумні,
Що і вітер тих дум не розвіє...
Думи, думи мої без надії!

Гей, Криваню, Криваню
Високий!
Бір шумує круг тебе
Глибокий!

Як борів глушина,
Стогне пісня сумна,
По моєму ридає коханню...
Гей, Криваню, Криваню, Криваню!...

А Ясек з Уступу, радий собі та веселий, як звичайно парубок верховинський, котрому скрізь дорога видається рівна і котрий сам ходи своєї не чує, вийшов на Завори і погляда в польську сторону. Мало вже йому йти: перебудеться узбіччям під Валенткову, майне між травами попід Свінницю — і вже він на Лілійовім, звідки видно курені при ставах Гансеніцових і шопу Ганнусину, де так солодко спати, а ще солодше не спати. Озирнувся ж він навколо себе та й заспівав так, аж луна пішла по голих верхах над Верхцихою та Копровою долиною:

На моїй долині
Сто овець пасеться...
Пасти їх, дівчино,
Тобі доведеться!

Не моя долина,
Немає й отари...
Зате я дівчині
Там навіяв чари.

Одна полюбила
В Підкриванськім гаї,
Друга коло ставів
Мене зустрічає.

Жди мене, Мартусю,
В Важецькій долині,
Ганнуся за мною
З жалю не загине.

Виглядай, Ганнусю,
Ти при Чорнім ставі,
Бо вже під Криванем
Знають мене трави!

Куди я крутнуся,
Куди обернуся,—
Одна звеселиться,
Друга засмутиться.

Кину вівці пасти,
Кину доглядати,—
Товариство любе
Треба пам'ятати!

Гей, хто мені скаже,
Чого б я хотів?
Мало мені, мало
І семи замків!

Кажуть люди добрі:
Кинь гуляти, Яне...
Хоч мене ви вбийте,
Я не перестану!

Гостри, гостри шаблю
Ти на мене, кате!
Адже ж і орлові
Треба умирати.

Гостри, гостри шаблю,
Моє безголів'я!..
Не одній красуні
Серце нагострив я!..

Так він співав, мужній та сміливий, не дбаючи ні про дівчат, що їх пан бог насіяв на світі, як тих ялин, ні про власне життя, лише дбаючи про честь молодецьку та життєві радощі.

Так співали до себе одного сонячного ранку Ясек з Уступу і його коханка Ганнуся від Крулів і красна та смутна, духом живиці напоєна Марта Угерчиківна з Ліптова, що на мохах підкриванських тіло своє молоде, зомліле від любощів, оддала коханому.

Леопольд Стафф

СУМ ЗОЛОТИЙ ПОВОЛІ

Сум золотий поволі
Мене овіяв нині.
Мов шатра старовинні,
Жовтіють копи в полі.

Ген череда на волі,
В жароті ясно-синій,
Спить вітер, в онімінні
Хати на видноколі.

Все в чарах супокою.
А там десь, далиною,
На світлім небокраї,

Під іскрами ясними
Йде щастя, нам незриме,
І про людей не знає.

СПОКІЙ СЕРЦЯ

Як ранок угорі засвітиться перлово
І сонце, мов опал, дрімотно замигтить,—
З криниці вмиюся, щоб серце відсвіжить,
І вирушу в поля, у далечінь чудову.

Скажу зустрічному якесь привітне слово,
Відкину камінець, що на шляху лежить,
І кущ трояндовий у полум'ї суцвіть,
Чомусь відв'язаний, припну до палі знову.

Узявши за мету далекий синій бір,
На ящірці прудкій спиню уважний зір,
На птицях, що з-за хмар пливуть у далеч неба.

І з думкою, що ніч іще там хтозна-де,
На захід буду йти, куди тропа веде,
Немовби знаючи, як людям жити треба.

КВІТКИ, ЩО ПОСАДИВ Я НАВЕСНІ...

Квітки, що посадив я навесні
В саду мойого серця, споглядаю.
Як вірилось, що ангели із раю
Зілля й дітей боронять уві сні!

Настало літо, дні прийшли сумні,
Мов чорний пліт, пливе по небокраю
Зловісна хмара, гонить вітрів зграю,
Що гнуть і нищать квіти запашні.

Садити пізно! Визнаю провину:
Обрав я засувору верховину
І необачно в юності чинив.

Проте не скаржуся на долю грізну,
Бо суть життя я осягнув, хоч пізно,
У мудрості моїх осінніх днів.

НА ВІТРИ ОСЕНІ НЕ СКАРЖИВСЬ Я...

На вітри осені не скарживсь я донині,
Що поле сивими морозами в'ялять,
По розкоші троянд і пісні солов'їній
Я холод зустрічав, як божу благодать.

По бджолах весняних, що світлий мед збирать
І запахущий віск летять в яснім промінні,
Журбі та смуткові гостинно відчинять
Звик серце я своє у самоті осінній.

Зі мною любощів ти засівала лан,
З лихого сімені поріс лише бур'ян...
Шкода! Пощо твій жаль, на дорікання схожий?

Щó чар солодкий твій, подібний до вина,
Як тільки гіркота мене впоїти може
І здатна лиш печаль наситити одна!

БАЛАДА ПРО ЗАГУБЛЕНИЙ ЧЕРЕВИЧОК

Мчаться коні, мчаться кола,
Їде панна до костьола.

З нею поруч — пан багатий,
Шлюб із нею має взяти.

У старого серце скаче,
Наречена гірко плаче:

«В монастир піду я краще,
Ніж вінчатись напропаще!»

«Не плач панно, бо по шлюбі
Поцілунки ждуть нас любі!»

Фурман коней затинає,
Під костьолом зупиняє.

Ксьондз веселий сходить з ганку,
Кличе пана і панянку.

«Ні,— говорить панна мила,—
Черевичка я згубила!»

Наречений у відчаї
Мало з ніг не упадає:

«Золотими подушками
Хай устелять путь від брами!»

«Не для мене золот килим,
Затвердий він ніжкам білим,

Буде боляче ступати!»
«Слуги! Згубу розшукати!

Прошу й вас, весільні гості,
Подивитись там, на мості,

Чи в гаю, де в'ється річка,
Пошукати черевичка!»

Максим Рильський виступає на ювілеї Ю. Словацького. 1959

Максим Рильський і Владислав Броневський.
1950-і роки

Максим Рильський серед чеських письменників. Прага. 1945

Всі шатнулись, ходять, бродять —
Черевичка не знаходять.

Аж трясеться пан пихатий,
Ксьондз ясні скидає шати:

«Не судилось, і по всьому!
Їдьте, пане мій, додому!»

Пан од лютості аж приха,
Але їде геть до лиха.

В молодої сяє личко,
Хоч немає черевичка.

Я сховав його, братове,
Але де — не треба й мови,

Бо знайшов, як дар жаданий,
В черевичку — серце панни.

ЩАСТЯ

Прийшла до мене тиша
Омріяна, жадана,
До серця приторкнулась,
Болючого, як рана.

Біля постелі сіла,
Поглянула так дивно,
На хворі груди гілку
Кладе мені оливну.

Вино ллє золотисте
У чистий келих мрії —
І світ весь, відчуваю,
Знепацька золотіє.

Дає ягід, що сон лиш
Подібні міг зростити,
І знов я починаю
Себе і світ любити.

Війнула тихим вітром,
Мов казка загадкова...
Шкода: не можу, браття,
Знайти для неї слова!

Юліан Тувім

ГЕЛІОС

А край вулиць, з-за хмар-білотканок
Злотолиций зайнявся світанок!
Зарум'янився, забагрянився,
Гей же, слава! Сполум'янився!

Розгоралася далеч рожева,
Підіймалася куля вогнева,
Підіймалася, вирізьблялася,
Гей же, слава! Розросталася!

Язики вогняні, безупинні
Тротуари торкали камінні,
Лоскотали їх, огрівали їх,
Гей же, слава! Цілували їх!

ПТАХ

На галузку птах злетів,
Став співати, щебетати,
Дзьобик в пір'ї очищати,
Кущ увесь розворушив.

Потім фіть — і геть мерщій!
А галузка все тріпоче,
Мов сказать, щаслива, хоче,
Що пустун до серця їй.

СПОГАД

Сонячну мав я дорогу
І гарний, білий дім...
Смутно серцю моєму,
Смутно і снам моїм...

Було вікно в моїм домі
За давніх, добрих літ,
Дивився я та й дивився
В далекий, тихий світ...

Був я там день єдиний,
А може, цілий вік...
Знаю лиш: білим снігом
Засипало все торік.

І сніжно, біло, дитинно
Під сонцем сміявся мій дім!
Смутно серцю моєму
І давнім снам моїм...

ВСЕ Б Я ЦЕ ПОКИНУВ...

Все б я це покинув просто, без фантазій,
Восени осів би в Кутні чи в Сєразі,

В Кутні чи в Сєразі, в Раві чи в Ленчиці,
У дімку малому, при садку й криниці.

Тепло там, хоч тісно, любо б там жилося,
Спалося б там міцно, добре б і пилося.

Там півні уранці на воротях піють,
Там сусіди добрі плодяться й тупіють.

Я в корчму пішов би, у куточку сів би,
Тихою сльозою давнє оросив би.

Я б тобі, єдина, при вина чарчині
Мовив: «Що, голубко, думаєш ти нині?

Жаль тобі за шумом, тужиш по столиці?
Нудишся ти, певне, в Кутні, у Ленчиці?»

Ти б на теє слово змовчала, кохана,
Вітру б наслухала в комині дорана...

Думала б ти довго в ночі, як не спиться:
Ну, й чого шука він в Кутні, у Ленчиці?

НА БАЛКОНІ

На балконі став я,
Руки заламав я
І в квітневе небо
Сірий зір послав я.

Тхне бузок чудово,
Туга ллється в слово,
А в обличчя віє
Вітерець шовково.

Тіні засмутились:
Чом ми розлучились? —
І в туманній далі
Ти мені з'явилась:

На балконі стала,
Руки заламала
І в квітневе небо
Синій зір послала.

ПРИ ОКРУГЛОМУ СТОЛІ

Du, holde Kunst, im wieviel
grauen Stunden...[1]

Пісня Шуберта

А може б, ми з тобою, люба,
Поїхали до Томашóва?
Можливо, в золоті осіннім
Нас тиша стріне вечорова.

В тім білім домі, в тій кімнаті,
Де меблі незнайомі нині,
Ми давню скінчимо розмову,
Що отінили смутку тіні.

Бо досі при столі округлім,
Немов закляті, мовчимо ми,
Хто відчарує нас? Хто вирве
Із забуття, печалі, втоми?

У мене ще з очей спливає
На губи крапелька солона,—

[1] О, любе мистецтво, як часто в сірі години... *(нім.).— Ред.*

А ти на те мені ні слова,
Їси зелені виногрона.

Іще я поглядом співаю:
«Du, holde Kunst...» — і серце рветься!
Я мушу їхати... та в тебе
Рука в моїй не стрепенеться.

Поїхав я, тебе зоставив,
Як сон, урвалася розмова,
Благословляв я, проклинав я:
«Du, holde Kunst...» — і так? Без слова?

Той білий дім, той покій мертвий
Дивується, не розуміє:
Змінили обстанову люди,
Пішли кудись у безнадії...

А там же все, проте, лишилось,
Та сама тиша вечорова...
То, може б, справді ми, кохана,
Поїхали до Томашова?

СВІТАНОК

А близенько — щось тут задзвеніло,
А далеко — щось відрожевіло.
Що воно, питаєте мене ви? —
Чверть — пташине, три чверті — рожеве.

Зашептало враз над комишами,
Залистилось листячком-листками,
І заграло, рознеслось, майнуло
І над ставом полум'ям гукнуло.

ПРОСЬБА ПРО ПІСНЮ

Як ти, створителю, дав слова дар мені,—
У серце влий і гнів, і силу океанів,
Щоб, як у давнину, були мої пісні
Грозою для вельмож і громом для тиранів.

Не гімнів я прошу, бо їх не треба тим,
Що в одязі бруднім, з порожніми серцями
За хлібом гоняться, за кусником черствим,
І під похідний марш біжать за королями.

Жадаю слова я, котре б, як сталь, було,
Уяви буйної, як зливи прямовисні,
Щоб я, ударивши, потрапив у чоло
Із шестистрільної окриленої пісні.

НЕМА КРАЮ...

Нема краю, де б не затужив я
По дрімоті давніх, сірих вулиць.
На вершині слави, між чужими,
Я з жалю хилитимусь, прибулець.

І землі нема, де б міг спочити
Я без того давнього туману,
На одно лиш буду я дивитись,
Де не гляну.

Я ніде не матиму спокою
В день погідний.
Буде скрізь синіти надо мною
Небо моє рідне.

Подорож ніяка не поможе,
Ані юрби, ані океани.
Я в містах молюся довше й довше,
Згадуючи тихе, сіре, знане.

Не поможе найкрасніше слово,
Ані гімни дикі, ні гонитви.
Скрізь до мене завітають знову
Від дитинства пам'ятні молитви.

Я благаю, руки простягаю:
Боже! Блисни мечем з високості!
А він там-он, на вулиці чекає,
Мій знайомий чоловічок простий.

ФАНТАСТИЧНА ПРОГУЛЯНКА В ЛІСІ ФОНТЕНБЛО

Швидко йду я крізь похмурий ліс.
Холод, шум, прив'ялим пахне листом.
Стежка рівна, ніби пуги тріск:
Довге дуло з горлом променистим.

Ліс од вітру плаче. Лист опав.
Буде дощ. Все птаство у тривозі.
Знаю: йди, куди веде тропа,
Вір безумній лісовій дорозі.

Ширше коло. Що знайду я в нім,
Ідучи в обійми вітру п'яні?
Золото дощу і сонця дим
На зеленій, зрошеній поляні.

Але, може, чудо бог звершить,
Помішавши фарби, час і звуки...
Гляну — з-за далеких верховіть
Зеленіють іновлодські луки!

ЧОРНОЛІСЬКА РІЧ

Річ Чорноліська плине, наплива,
І одержимого поймає диво.
Свій давній звук міняючи, слова
Дзвенять правдиво.

З хаосу лад. На місце все стає,
І твориво в єдину мить прекрасну
Само собі і форму надає,
І назву власну.

Людський нерозум, як осінню ніч,
Проміння гостре раптом протинає,
Бо розбудила Чорноліська Річ
Життя безкрає.

ДЖЕРЕЛО

Зеленим глеком алмазну воду
Береш ти з холодної криниці,
Де небо, блакитне на погоду,
Хмарки купає, білі ягниці.

Те́пло чолу під сонцем ласкавим,
Долоням холодно в волозі синій,
День своє золото дарує травам
І розливається геть по люпині.

Воду залізну з зеленої глини
Ти жадібно п'єш при дорозі,
І по́вів зілля пахучий лине,
І змруживсь ти у знемозі.

ЗАПАХ ЩАСТЯ

З буфету кави дух підсмаженої линув,
Ванілі пахощі ішли від молока,
Коли ти, змружившись, трусив рясну ліщину,
І листя на гіллі струміло, як ріка.

Аж захлинався ти, віддавшися стихіям.
А кропиви посік! А витолочив трав!
Шишок і жолудів мільйони збито києм,
Коли по деревах ти мавпою стрибав.

Встає у пам'яті усе те, повне блиску,
Живе і трепетне, малим, далеким сном,
І пахне кавою те щастя близько-близько,
І віє самота ванільним молоком.

КІНЬ

Коню вогнистий, коню мій гнівний
З Феба прекрасного стайні!
Хто нас покличе покликом співним
В мандри які надзвичайні?

Криком нічну розтинаючи втому,
Хочу тебе осідлати,

Збуджений ржанням, подібним до грому,
Чую твій вихор крилатий.

Чом ти показуєш чорні примари
В світі безмежнім, неспиннім?
Коню! Коли ми, злетівши над хмари,
До Чорнолісся полинем?

Там не водою, не медом-росою
Липа чарує дідизна.
Мають там птиці, б'ють блискавиці,
В полум'ї вічна вітчизна.

СЕЛО

Смаглявий день, циганський май,
Дух вітру й хліба лоскотливий,
Брунатий край, ріллястий край,
Зоря єднає небо й ниви.

О, не весна — веселина,
Розливи зелені розкішні
І червня густота міцна,
Мов камінець у тілі вишні.

Як погляд кров'ю наплива
На вишень радісне прощання,
Здаля вечірній дзвін співа
І славить зоряне поткання.

А там — і зорі, й гук, і сміх,
І сон з надзоряного краю,
І ранок полум'ям із стріх,
Сільський, дзвінкий циганський маю!

ТЕМА

Неначе пух сипкий з небесної перини,
Із хмари снігові сипнули пелюстки.
І вірш про це писать, гладенький та легкий?
Навіщо? Що він дасть для іншої людини?

Коли б я мав синка й хотів би одвернуть
Від нього страху тінь — жорстоку, знахабнілу,—
Для нього б написав я небилицю милу,—
А так — мовчати слід. Поглянути. Забуть.

БУРЯ

Шпаги вгорі блискавичні
Струменем грають стрімким.
З блиском схрестився грім,
В бубни тнучи металічні.

І в те ігровище шпаг,
В скісні удари зливи
Сад свої віти простяг
З криком щасливим.

ГІЛКА

Завжди гілка у русі, в дії,
Що ніхто ще не міг описати.
(Може, й вітер од того віє,
Що від музики став крилатий?)

Ось одна у рожевім цвітінні
Пружним луком до шибки припала,
«Слово-квіт буде в тебе в гостині»,—
Зашуміла, заграла, сказала.

Відчинив я вікно — ллється світлом,
Світом, цвітом — і пише незримо.
Вітер вслід, дивні вірші за вітром!
Що за вірші! Нечувані рими!

Чи я мав хоч поняття зелене?
А воно увійшло до покою,
І навіює спомин на мене,
І квітчасто пливе надо мною.

Щедра, мокра, бринить все сильніше,
Все палкіше співає, лунає,

Пахне гучно, в вікно моє дише,
Вірші в груди, в перо простягає.

Диригентка оця володіє
Світу цілого співом чудовим —
І над віршем моїм рожевіє,
Над зеленим поняттям і словом.

ЛЕГІТ

Над водою неспокійно:
Легіт віє.
Над водою тихо стало.
Сам я, сам.
Знов завмер я, знов не знаю,
Що ся діє,
Я дивлюся, віддаюся
Снам.
Так було вже. Цей неспокій і надії
Звуть життям.

Устає щось над водою.
Все німіє.
Так було вже — як родились
Перші дні.
В глибині обличчя мріє.
Легіт віє.
Знову вічність виникає
В сні.
Стали нині зрозумілі всі життя мого події
Враз мені.

ПІСЕНЬКА ПОМЕРЛОГО

З тіла геть душа помчала,
На лужку зеленім стала.
Я догнав її, поглянув:
Таж не знав я, що ти янгол!

А ти янгол, як з іконки,
В чистім золоті коронки,
Ляля з косами льняними,
Із очицями скляними.

Повернися до містечка,
Мекаючи, як овечка,
Стань тихенько біля мене,
Щоб не знали, що помер я.

У трунарні на вітрині
Ти стоятимеш віднині,
Взявши в рученьку воскову
Білу квітку паперову.

Роззявляки аж похрипнуть,
А ти крильцями потріпуй,
А ти ніжкою постукуй,
Бідна душко, як по бруку.

ПРАПОР

Це правда, правда, чорноліський Яне:
«Душа росте, як бачиш ці часи!»
Кипінням крові, рокотом багряним
Шумлять міста у нас, немов ліси.

Яка б тут Муза обізватись мала,
Коли не ця — співуча, бойова?
Яка б з каміння квітка виростала
Буйніше, ніж ліана ця жива?

І я зростаю, як росте столиця,
Над поверхи спинаюся, мов квіт,
Весни вітчизну, світлу громовицю,
Як стяг червоний, зношу я над світ.

Це стяг, що я в віках його прославлю,
Це стяг, що землі і моря єдна,
Де тільки древко я його поставлю,
Там вісь початок матиме земна.

ДОНІ В ЗАКОПАНОМУ

Горам кланяйся, донечко, кланяйся горам,
Білокипучим снігам і світанкам татранським,
І сонценосній блакиті, і хмарам прозорим,
Кланяйся, доню, осяяним дням закопанським!

Кланяйся птицям і людям, смерекам, джерелам,
Зорям, що низько палають у світлій пустині,
Все-бо, усе це твоє, громадянко весела
Нашої Польщі, уже робітничої нині.

Батько твій (знати це слід) по снігах отих потай
Темною тінню блукав, щоб кудись прихилиться.
Слала «шеренги каральні» Залізна Голота,
Криком на нього кричала, що він — чужаниця.

Круки над батьком твоїм у гущавині темній
Крякали грізно і лихо йому ворожили,
Дні були хмарні, і ранки вставали непевні,
А коли певні, то Ката й катівської сили.

Горам кланяйся, донечко, горам високим,
З височини — кланяйсь низько ти Лодзі фабричній!
З тих верховин, з-над Морського блакитного Ока
Шльонську гірничому кланяйся, праці величній!

Гордим шпилям піднебесним і хмарам легеньким
Маєш привіт свій, гарцерко [1] моя, посилати.
Та завжди кланяйся, доню, ти людям маленьким,
Бо великі то люди, не можна про це забувати.

Кланяйся ти вчителькам, що працюють по селах,
Ходять у школу в морози, в холодні завії,
Шли свій привіт друкарям, громадянко весела
Нашої Польщі, республіки щастя й надії.

Гевонт високий до хмар, та в підніжжі у нього
Річка історії, донечко, хвилями плине.
В горах — не слід забувати падолу земного!
Серед каміння, між скель — пам'ятай про людину!

Ходячи твердо по польській землі презеленій,
Тих людей полюби, які Польщу збудили.
Квіт поклади біля дому, де жив колись Ленін:
Прості люди його, моє серце, любили.

Горам кланяйся, донечко, кланяйся горам,
Білокипучим снігам і світанкам татранським,

---

[1] Гарцери — юнацька спілка в Польщі.

І сонценосній блакиті, і хмарам прозорим,
Кланяйся, доню, осяяним дням закопанським!

Був і я там колись, мед-вино там пивав я,
Слухав примарні казки і гримучі цимбали.
Там я хитався і ледве в могилу не впав я,—
Лаври прив'ялі на дні в тій могилі лежали.

Кланяйся подихам гострим ясного світання,
Юності свіжій і сонцю, що грає огнисто,
Праці і правді вклонися, моє ти кохання,
І в промеристу Варшаву вертайсь, промениста!

EX ORIENTE...[1]

Сипле золото ніч на Багдад — не про неї співаю.
В сяйві місяця спить Гулістан — не про нього співаю.

Очортіли арабські дива, соловейки й зюлейки!
Сад Народів — про нього, варшавський поет, я співаю!

Шахразада поблідла. Ніч тисяча друга настала.
Я про неї, що землю окрила, співаю.

Степових уславляю Гомерів, Вергіліїв з лісу,
Про пісні, що летять до Уралу з Аляски, співаю.

Ех, не тільки ж бо Данте бували, панове учені!
Я, благаючи вас пригадать Руставелі, співаю!

Не тільки римлян і греків — скуштуйте, панове,
узбеків!
Я, благаючи вас Навої пригадати, співаю!

Музо! Стальського пісню зачни-но, старого лезгина!
Я про мову бурятську, казахську, башкирську співаю!

Ех, в Уфі, не в Афінах, в книгарні людей, як в пекарні!
Рудники Кулібая — про них я сьогодні співаю.

Інженери, що вийшли із юрти, учені-удмурти,
Комі-лікар і радіо в саклі — про них я співаю!

[1] Зі сходу (світло) *(лат.).— Ред.*

Гімн веселій рослині, що виникла в давній пустині,
Славу дітям чукотським, що азбуки вчаться, співаю.

Про тунгуса й евенка, що пильно читають Толстого,
Про Міцкевича твори у книжці татарській — співаю.

Про малих камчадалів, що вийдуть із них Едісони.
Про чуваських, марійських майбутніх Ньютонів
співаю.

Кочовик учорашній, туркмен астрономії вчиться,—
Я про нього й московську хімічку, якутку, співаю.

Любі друзі нові! Як поширився світ наш безмежно!
Лодзі син, розмовляю я з вами і з вами співаю.

Милий брате, Самеде Вургун, привітання!
Про колгоспи, що квітнуть навколо Баку, я співаю!

Мірзо Турсун-заде, із Таджикії друже коханий!
Про читання твоє у вроцлавській кав'ярні співаю.

Чіковані, грузинський поете чудовий!
Славу дружбі, вином кахетинським политій, співаю!

Вам, братове, що справі великій служити,
Світу волю взялись провіщати — я пісню співаю.

Революції діти! Вождям тим великим,
Що вам сонце ясне засвітили, я славу співаю,

Ніби келих, підношу я слово за дружбу народів,
Гімн країні, де грає світанок всесвітній, співаю!

РУСАЛОЧКО, ВІСЛЯНСЬКИЙ КВІТЕ...

Русалочко, віслянський квіте,
Дай на коліна положити
Чоло змарніле.
У мене скроні від любові
Геть посивіли.

Ні, не питай, як в світі жив я,
Лиш будь мені за узголів'я,

Дозволь заснути.
Уста у мене від любові
Мовчанням скуті.

Хай з осені моєї, мила,
Весна засяє яснокрила
У сні пророчім.
Це від любові посмутніли
У мене очі.

І ця нова, іще незнана,
Русалочко моя кохана,
Хай в сні пригасне.
Нехай застигне надо мною
Твій усміх ясний.

Я пролюбив життя три чверті,
Любити хочу аж до смерті —
Кого? От диво!
Русалочко моя віслянська,
Тебе, можливо...

Тебе чи іншу — я не знаю,
А може, зірку, що з-за гаю
Ген заясніла...
І це — усе, моя віслянська
Русалко мила...

ПОЛЬСЬКІ КВІТИ

(Уривки з поеми)

З першого розділу частини першої

III

...Ось книжка — вже не старовинна.
Поезії, що відірваться
Від них — була б даремна праця!
Це розпачу мого причина,
І щастя, й смутку, й неспокою.
Сміюся я, зітхаю, плачу
Над плетеницею живою
І давніх слів, і свіжих значень.

Максим Рильський під час перебування в Югославії. 1945

Максим Рильський в Болгарії. 1963

Обкладинка видання
«Сербські епічні пісні». 1946

Це — «Вірші вибрані». Дивлюся —
Їх фотографія скрашає,
Що автора нам предстаффляє [1].
Високочолий, бородатий,
Він очі опустив додолу
І книжку держить. А навколо
Квіток мигтіння вогкувате.
Читаю знов те саме й саме,
Поперекладане листками.
І вірші, й листя це ще зранку
До мене увійшли в альтанку.
Читав я це таємно в школі,
Читав у Геленóвськім парку
З густими косами школяркам.
І їй читав задля принади,
Та слухала не дуже радо.
Читав у ліжку й біля столу,
Де супу кожному ковткові
Рядки сусідили чудові,
Читав, немов несамовитий...

Німий, глухий на все, читаю,
Чоло рукою підпираю,
А друга відбиває ритми
Об столик садовий камінний
Або розчісує чуприпу;
То очі в книгу, то на небо,
То ноги в узол, то під себе,
То пробіжуся по альтані,
Слова повторюючи знані,
То знов до книжки, аж з оправи
Стираю золото яскраве.
«Поезія криниць забутих» —
О так! Поезію там чути,
У плісняві криниць забутих;
Поезія: годинник мертвий —
Мовчання, смерть і часу жертви.
Горище, скрипка без музики —
Як і годинник, скрипка вмерла,
І пісню німотá пожерла.
Горищ лахміття — сум, скорботність,

---

[1] Цей новотвір (у Тувіма przedstaffia) — натяк на прізвище поета, яке буде далі назване.

І нерухомість, і німотність...
«Сон незабудки» — о, навіки,
Навіки сон і безгоміння,—
Годинник... скрипка... і змертвіння.
Дитинство, забуття безкрає...
Знайоме це! Чужий утісі,
Від шуму стомлений людського,
Я часом чую, як спадає
На землю смерть. Яви немає —
«У зачарованому лісі
Любив збирать я заржавілі
Ключі». І знову запах цвілі,
Годинник, скрипка, книга, квіти,
Яким ніколи вже не жити;
Отак від ранку до могили
Все нищівні руйнують сили.
(Поезія? Отой ліхтарик,
Що називають проекційним?)
Як я: метеликів і марок
Збирання... Мандри в світі мрійнім...
І щастя в одязі сновійнім...

Дивуюся чарівникові...
Було це в Лодзі — так! не в Львові! —
Було це скрізь, було так само!
Так, це поезія — те саме...
І раптом кидаю альтану,
Як молитовник, взявши книжку,
Молюсь за яблуню весняну,
За шум берези на обніжку,
За дощик сонний, монотонний,
За дикі дзвони безугавні,
І — «коли спомин в серці дзвонить,
То дзвонарем — мій смуток давній».
Молюсь гарячими устами,
Бузок — аж дихати несила...
Ах, в Лодзі ж це було, це саме,
Коли в деревах ніч шуміла!
Від волоцюг, від птиць у гаї
Веселу мудрість переймаю,
Без цілі йду у світ бездонний,
Майбутнє дужим криком славлю
(І коли спомин в серці дзвонить,
То дзвонарем — мій смуток давній...)

Отак, немов на крилах, плину
На віршах між луги й поляни
І враз щось чую за хвилину
Незнане!

І так прозоро за рікою,
Такий праворуч бір темніє,
Так дальній лан полуменіє
Під біло-золотою млою,
Так прагне серце неспокою
І легендарної блакиті,
Так мрії тугою налиті,
Так сад бузковий палко дише,
І ритми будить, і колише,
І рве в далечину безкраю,
Що олівець, який тримаю,
В сусідстві Стаффа вірші пише!

Там автор каже, як хвилює
Його видовище природи,
Свої прогулянки малює,
Сади божественні й горо́ди,
Крім того — до якоїсь панни
Являє захват нездоланний,
А бачивши блакить предивну
І квіти в батьківському краї,
Як захват висловить — не знає,
Отож вигукує наївно:
«Що я скажу тобі, царівно,
Як над усе — тебе кохаю!..»

...Смієшся з нього ти, поете,
Недобре, майстре. Глянь: хлопчина
Ладен заплакать, як дитина.
Недобре! Накладаю вето.
Не вміє так він, чародію,
Як ти, строфу побудувати.
Годиться дещо й пробачати:
Юнак... Впадає в безнадію...
Нехай там будуть «чари дивні»,
Прости йому й «блаженство раю»,
Бо здатен він, тобі нерівня,
Сказать одно своїй царівні:
«Я над усе тебе кохаю».

...Не буду більш! Прости, хлопчино!
Із цього кепкувать — злочинно! —
В благословенні руки клонить
Старий на муки ті уявні
І — коли спомин в серці дзвонить,
То дзвонарем — мій смуток давній.

З другого розділу частини першої

О сива мло! [1] О срібна мло!
О сіра мло! О мло безкрая!
Мов сонця крізь димчасте скло
Затемнення я споглядаю:
Як легко походжать було.
О темна мло! О згусла мло! —
Так сто разів, сто з поворотом
Помежи Круткою й Навротом!

Крізь марлю слів, крізь сивий дим,
Крізь пасма напівтьми рухомі
Знов бачу добре кожен дім,
Віконце кожне в кожнім домі.
Крізь марлю сліз, крізь сивий дим
Все рідне робиться близьким,
Бо, власне, в цій імлистій тиші
Печаль і спомини ясніші.

У Ріо — польський день стоїть
І польський дощ колише мрію,
Мов корабель із тьми століть,
Об'якорилась Лодзь у Ріо.
Як завжди в дощ, кортить мені
Пройтись... По Авеніді? Ні.
Помежи Круткою й Навротом
Так сто разів — і з поворотом.

I

Ось Farbenlehre [2] вам про місто [3]:
Доми забарвлені землисто,

[1] Уривок «О сива мло!» писаний у Ріо-де-Жанейро, в Бразілії, де поетові ввижається батьківщина, Лодзь та їх вулиці.— *Прим. М. Рильського.*

[2] Наука про кольори *(нім.).— Ред.*

[3] Уривок «Ось Farbenlehre вам про місто...» перегукується

У брамі робітник похилий
Суху картоплю з миски їсть,
А весь пожовклий, посірілий,
Бо голод, холод, бруд і злість.
На цвинтар жовта трійка ходить [1],
До дому — шістка гранатова,
Четвірка ж то зелена вводить
У гай зелений Геленова.
Он дівчина при магазині,
Де модну одіж продають:
Уста у неї блідно-сині,
Бо смутно, трудно, голод, лють.
Зелений також помер п'ятий,
Та білим пасом перетятий.
У вир машини невблаганний
Трудящий кида рештки сил,
А колір в нього олив'яний,
На ньому металевий пил.
Десятка — біла й синювата,
Червоним двійка вся понята.
В друкарні складачі-артисти
Худі, рум'янець на щоках,
А колір має він цеглистий —
Вся Farbenlehre в цих рядках.
Не можу вісімку згадати —
Чи жовто-синя? Чи пасмата?
Забув... Робітників громада
Зробила з неї барикаду,
Перевернувши (там був Зільке,
А насупроти Петерзільге),
За барикадою — загони
Повсталих... У повітрі тоне

в польською революційною піснею «Червоний прапор» (за піснею французьких комунарів «Le drapeau rouge»).

Пісня ця в українському переспіві свого часу була дуже популярна і в нас. На російську мову переклав її Г. Кржижановський. Рядки, на яких побудовано уривок, по-українськи співались так:

Наш прапор плине понад трони,
Він несе помсти грім, люду гнів,
Вільний він сів сів,
А кольором увесь червоний:
На ньому кров робітників!»

Прим. М. Рильського.

[1] Трійка, шістка і т. д.— номери міських трамваїв.

Їх прапор-заклик, прапор-гнів,
А колір має він червоний:
На ньому кров робітників.

VIII

[*Молитва*][1]

...Всі тучі оберни в заграви,
У дзвони золоті удар,
Відкрий нам Польщу, гідну слави,
Як небо — блискавкою з хмар.
Дай нам прибрати дім наш рідний,
Звільнить від попелу й руїн,
Від наших згрішень і провин:
Хай буде чистий, хоч і бідний,
Наш дім над смутком домовин.
В країні, що з трупи воскресне
У сяйві вольності-зорі,
Хай буде добрий лад і чесний,
Розважливі проводирі.
А як народ на ноги встане,
Хай стисне жилавий кулак,
Щоб городяни і селяни
Не годували розбишак.
Банкірів, боже, хай не стане
І в злот не вироста мідяк!
Приборкай гордого душею,
Серця покірних піднеси,
«Ні елліна, ні іудея» —
Свій заповіт проголоси.
З усіх пихатих, язикатих
Зірви корони їх малі,
А для вельмож постав багатих
Пожовклий череп на столі.
Хто здійме зброю задля слави,
Того вдар громом із небес,
Не допусти, щоб меч неправий
Мав хрест господній за ефес.
Нехай вершиться добра воля,

[1] Назва «Молитва» не належить авторові. Під таким заголовком цей уривок набув великої популярності в рукописному вигляді серед поляків ще до закінчення війни, в роки фашистської окупації.— *Прим. М. Рильського.*

Що являть вольності сини!
Дай хліб із польського нам поля
І труни — з польської сосни.
Змети зі слів гучну фальшивість,
Верни одвічну їм правдивість,
Звільни з-під влади брехача.
Хай справедливість — справедливість,
А право — право означа.
Нехай ім'я твоє лунає
Не так у співах, як в ділах,
Дай мрії мудрому безкраї,
А дурня спи повергни в прах.
Вчини, щоб ми благословляли
Пожар, що зруйнував наш дім,
Щоб ми його по праву звали
Вогнем очищення святим.
Хай Польща славиться довіку,
Хоч би яка вона була:
Дай велич серць, коли велика,
І велич серць, коли мала.
Збратай з народом ста народів
І відверни від вражих зграй,
Дай межі дружби нам на сході,
Від заходу нам прірву дай.
Свої скривавлені долоні
Зірви із цвяхами з хреста,
На рани не дивись червоні,
Як помста зблизиться свята.

. . . . . .

З першого розділу частини другої

I

Поезіє! Скажи нам, хто ти?
Творець — кого? Себе самої.
Кресало — полум'я — і попіл —
Жнива й засів в одному строї.
Ти тьму всіваєш зорепадом,
І я біжу на зоребрання [1],

[1] Зоребрання (gwiazdobranie) — словотвір, аналогічний до грибобрання (grzybobranie), що означає збирання грибів. Вживши «грибобрання» в «Пані Тадеуші», дозволяю собі і «зоребрання» в перекладі з Тувіма.— *М. Р.*

А зір нема — лиш трепетання,
Лиш ясний слід од їх спадання:
Зоря ти й відсвіт, діло й задум.
О чаро, що в тобі сп'яніння
З самим єднається напоєм,
О пісне, піснею самою
Для себе співана! Явою
Ти єсть і сном,— життя й видіння!
Тебе підношу, кубку тайний.
Зірок засіве урожайний!
В тобі одно — мета й причина,
І перше слово, і останнє!
Вино! За тебе кубок винний,
За слова вічне віщування

. . . . . .

Поезіє! Ти лампа вічна
І вченого, і чародія,
Лабораторія і мрія,
Мистецтво, містика музична!
О математико свавілля,
Неублаганна в розрахунку,
Твереза міць п'яного зілля,
Хімічко в óбразі чаклунки!
Півгола, безсоромна, буйна,
Сягаєш в небо ти ногою,
Заживши власного гашишу,
Але, фармацевтичко чуйна,
Своєю строгою вагою
Ти й частку важиш найдрібнішу.
У планетарнім луна-парку,
Як м'яч, ти вічність підкидаєш,
Ти свій годинник вивіряєш,
Всі коліщатка, володарко.
Так Фауст із Ейнштейном в згоді
В пробірці всесвіт розглядає
І тайни, сховані в природі,
На мову цифр перекладає.
Тож срібло й синяву спокою,
Навалу слів, безумство бунту
Вивірюй циркулем, вагою
І строгим ладом контрапункту.

З епілога

Мій вірше, витесаний з му́ки,
Як з цегли, складений з жалів!
Я чую рідні, тихі звуки—
Сирени надвіслянський спів,
Що Вісла плине, Вісла плине,
Що той, хто витерпів,— не згине.
Мій вірше, строгий, як її
Волосся, що на срібло схоже!
Пробивсь крізь болі ти мої,
Як струмінь — крізь камінне ложе...
О вірше з камінців дрібних
Моєї юності й вітчизни!
Нехай крізь бурю хвиль твоїх
Сльоза, немов веселка, бризне!
Рости — тягнися — досягай
Дня-Там, Дня-Дому, Дня-країни,
Де (чуєш? чуєш?) Вісла плине,
Свій біг із Віслою зливай,
Розкрий уста жадібним римам
І ті слова єдині вимов,
Що серце виповнили вкрай!
Мій вірше, рідна моя мово,
О Польще, материнське слово,
О мати, вічна доброта!
Молитва знов лунає та,
Що ти шептала колисково,
Ті звуки, досі ще живі
У посивілій голові,
Мазурок потім спів грайливий,
Де тон по тону влад ішов,
Тремтіння будячи щасливе,
А за словами молитов
Слова «ти схожа на здоров'я» [1].
І все у тій єдиній мові,
Якою я тепер завів,
З журби і радості сп'янілий,
Немов якусь поему цілу,
Свій гімн із двох коротких слів,
Що Вісла плине, Вісла плине...
О вірше, мати і вітчизно,

[1] Початок «Пана Тадеуша» Міцкевича: «О Литво, краю мій! Ти на здоров'я схожа!» — *М. Р.*

Моє ви щастя триєдине!
Я весь палаю: «Вісла плине!»
Горю й співаю: «Вісла плине!»
Перед Поезією став
Я, ніби перед трибуналом:
Так, мови цілину зорав
Любов'ю я, залізним ралом,
Пісок я знаю золотий,
Чорнозем, і каміння, й глину;
Неначе ягоду малину,
Слова збирав я в кошик свій,
Всіх самородків блиск яскравий,
Квіток бразільських плин густий
І Масачу́сетса всі трави;
Так я ввійшов в її глибінь,
У віти, квіти, зелень, тінь,
Немов бджола в щільник глибокий,
Я швидше п'ю із неї суть,
Аніж уста — з черешні соки,—
Та кращих співів не почуть,
Ніж слів цих польських звук високий.

О річко, що в воді своїй
Відбила зір варшавських рій,
Світання кожне і смеркання,
Як рим дзвінких перекликання
(Тремтливо й плавно — а часами
Урветься голос між словами,
Як світло зламане в воді,
Та ще солодшою тоді
Здається пісня із сльозами),
О річко, ти напам'ять знала
Поеми неба в ряд із ряду,
І строфи хмар, немов вітрила,
І грози — хвилі Іліади,
І зоряний священний лист,
А довелось, піснярко сива,
Столиці полум'ям палати
І вити в час, коли завила
Варшава — Іов наших міст!
Склепіння впало над тобою,
Та, вкрита крові пеленою,
Ти все одним шляхом текла,
У волі й гордості та сама,

А над твоїми берегами
Домів, охоплених вогнями,
Сумна процесія ішла.

Ми повернемось, Вісло, знову
По ту святиню пурпурову,
Що ти взяла в глибокий схов,
У бурі, в молодості, в вірі
Серця тобі віддати щирі,
І блиск, і крик, і вірш, і кров!

ПТАШИНІ ПЛІТКИ

Качка й гуска гомоніли,
Ніжки курячі судили.

Шепче курка до індички:
«Хвіст у качки невеличкий!»

Зозулясту качка кличе
Дзьоб ославити індичий.

Качка качці розказала,
Що їй гуска гелготала.

Гуска мовила, що качка
І злодійка, і пиячка.

Каже квочка-цокотуха,
Що індичка та — плетуха.

Бійка йде серед подвір'я,
Аж летить барвисте пір'я!

ЛИСТ ДО ВСІХ ДІТЕЙ В ОДНІЙ ДУЖЕ ВАЖЛИВІЙ СПРАВІ

Любі діти! Я пишу вам
Віршиками цими,
Щоб щодня ви умивались,
Не були брудними.

При колодязі чи в мисці,
В річці, біля ставу,
Але мийтесь! Бо приїду —
Перевірю справу.

Мийтесь дочиста, кажу вам,
Хлопчики й дівчатка,
Щоб були-таки ви дітки,
А не поросятка!

Милом, губкою, щітками
Мийте руки й ніжки!
Будьте чисті!
З побажанням
Автор цеї книжки.

ОКУЛЯРИ

Розкричався пан Гілярій:
«Де це в біса окуляри?»

Всі кишені вивертає,
В черевики заглядає,

В шафах нишпорить, в комоді
І в пальті — нема та й годі!

«Це,— кричить він,— просто чари!
Вкрав хтось, певне, окуляри!»

Під диваном, на дивані —
Скрізь він повза в хвилюванні.

Крекче, лізе до каміна,
Розкриває піаніно.

Хоче вже поміст зірвати,
По поліцію послати...

Раптом в дзеркальце поглянув...
Що? Мана? Та гнів розтанув,

Бо повірить довелося,
Що вони на власнім носі.

СКАКАЛКА

Якби кізка не скакала,
То б і ніжки не зламала.
Правда!
Та коли б же не скакала,
Дуже б сумно проживала.
Правда?
Пустувати так приємно,
А без того в світі темно,
Нудно...
Хай сьогодні і поплаче,
Та як завтра не поскаче —
Трудно!
Тож дорослі хай страхають,
Як-то сльози проливають
Кози,—
Чемно вислухайте, діти,
А тоді вам раджу вжити
Прози:

«А от я знаю, може, двадцять кізочок, що від ранку до вечора скакали, а залишились і здорові, і веселі, і нічого їм не сталось, і вони собі скачуть та й скачуть! Головне, щоб не боятись! Так скакати, щоб нічого не сталось! Бо інакше що б то за життя було? Правда? І скакай, скільки тобі хочеться! Правда? Нехай дорослі дивляться, як воно робиться!»

ГАВРИК

Дурний собі був Гаврик... А що ж бо він робив?
Давали їсти коням — він їм овес дробив!

Черпав він воду ситом, птахів навчав літати,
До коваля звернувся, щоб кізку підкувати.

Як дощ ішов, він квіти кашкетом накривав,
Носив до лісу дрова, піщинки рахував.

Зимою дім із криги поставив біля хати,
Мовляв — улітку буде йому де проживати.

Як сонце допікало, то він на сонце дмухав,
Хапався за сокиру, коли кусала муха.

Просив татуся місяць купить йому ясний.
Такий ото був Гаврик. Який же? Ну, дурний.

УСІ ДЛЯ ВСІХ

Муляр житла мурує,
А кравець мусить шити...
Але що б то пошив він,
Як не мав би де жити?

Але й муляр не міг би
Навіть вийти із дому,
Як не мав фартуха б він
Та й штанів ще при тому.

Пекар чоботи носить —
Швець пошив їх дбайливо...
А шевцеві без хліба
Ну ніяк неможливо!

Для загального блага,
Не жаліючи сили,
Треба всім працювати,
Мій читачику милий.

СОЛОВЕЙКО ЗАПІЗНИВСЯ

Плаче пані Солов'їха на акації сама:
Соловейка на вечерю все немає та й нема.
О дев'ятій він годині повернутись обіцяв,
А й десята вже минула — не летить, немов пропав!

Все холоне: суп із мушок на росі-кришта́лі,
Комарів п'ять штук із фаршем в соусі з конвалій
І метелик у підливі з лісової тіні,
На десерт же — торт із вітру в місячнім промінні.

Може, сталась пригода? Розбишаки напали,
Оскубли йому пір'я, срібний голос украли?

Все те жайворон коїть! Завидюще те птаство!
Пір'я щó! Відросте! А от голос — багатство!

Аж з'явився Соловейко, і стрибає, і свистить...
«Де літав ти? Чом примусив бідну жінку сльози
лить?»
Соловейко ж солоденько: «Вибачай, моя любов!
Ах, такий чудовий вечір! Я додому пішки йшов!»

ПРО ПАНА ТРАЛЯЛИНСЬКОГО

В Співовицях, славнім місті,
На вулиці Веселинській,
Прожива співець чудовий,
Пан Траліслав Тралялинський.
В нього доня — Тралялоня,
А синочок — Тралялочок,
А собачка — Тралялачка,
Ну, а котик? Єсть і котик,
Зветься котик — Тралялотик.
Є, крім того, ще й папужка,
Дуже втішна Тралялужка.

От щоранку по сніданку
Товариство це шановне
Співака любиму пісню
Затяга на голос повний.
Як пáличку — траля́личку
Пан Траліслав підіймає,—
Всі змовкають, а по тому
Хор весь дружно починає:
«Трáля, трáля,
Траляля́ля,
Трáля, трáля!»
Так-то пану Тралісла́ву
Всі гучну складають славу.
Гурт співає, тралялає,
Сам маестро підтягає,
Розпаляючись дедалі:
«Трáля, трáля, траляля́ля!»
От уже той спів єдиний
З гаража, із кухні лине,
Чуть його по всьому домі

Підхопили всі знайомі:
Із шофером — Траляфером
Куховарка — Тралярка,
Покоївка — Тралялівка,
А газетчик — Тралялетчик
З адвокатом — Тралялатом,
Крамаренко — Тралярленко
З поліцаєм — Тралялаєм,
Ще й пан лікар — Тралялікар,
Навіть сіра мишка,
Бідна Тралялишка,
Хоч страшний їй котик,
Котик — Тралялотик,
Сіла у куточку,
В темнім тралялочку,
І пищить тихенько:
«Траля, тралялéнько...»

ІДЕ ГРИЦЬ

Іде Гриць
Не для дрібниць,
А в поважній справі:
Він несе з піском мішок,
Але сиплеться пісок,
Бо мішок дірявий.

«Легше йти,
Як менш нести»,—
Тішиться дурненький.
Та додому як прийшов,
То від страху похолов:
Де пісок дрібненький?

Гриць умить
Назад біжить,
Знов пісок збирає,
По малесенькій піщинці,
По тонесенькій зернинці
Міх свій наповняє.

Іде Гриць
Не для дрібниць,

А в поважній справі:
Він несе з піском мішок,
Але сиплеться пісок,
Бо мішок дірявий.
І т. д.

ДОЩИК

Як мільйон веселих мушок пустотливих,
Як мачок дрібненький з сірого мішка,
Сіється на землю з хмар осінніх, сивих
Дощик ледь помітний, легший від пушка.

Щось таке нужденне, щось таке безсиле,
Не здолає навіть по даху дзвепіть...
А проте ці краплі — як вони б хотіли
Справжній дощ із себе на землі створить!

Чом вони не злива, чом не струмні дужі,
Що на місто з неба навскоси летять?
Як би їм хотілось розливать калюжі,
Шиби в людських вікнах віспою клювать!

Так тихенько мріє бідна капанина,
Прагне забуяти силами всіма...
А поглянь: на дроті крапелька єдина,
Горобець труснув лиш — і дощу нема.

Владислав Броневський

Elle ne se rend pas la Commune de Paris[1]

ПАРИЗЬКА КОМУНА

Поема

Уста затисни в мовчанні,
слухай, чола не знижуй.
Це — повість про дні останні
Комуни міста Парижа.

1

Барабани у ніч імлисту
до ранку гарчали й гарчали,
і постріли враз по місту,
і враз барикади встали.

Взято, здобуто форт по форту,
смерть близько.
З кожної вулиці, як аорти,
кров полилась паризька.

Але Комуну не зламати,
що їй до смерті самої!
Покликни, Париже завзятий:
«Комунари, до зброї!

До зброї, трудящі люди!
Жінки! І старі! І діти!
Кров струменіє всюди,
є ще чому струменіти!

Поки солдат чавунно
на трупах наших не стане,—
на барикади, Комуно,
до зброї, всі громадяни!»

[1] Паризька комуна не здається *(франц.)*.— *Ред.*

2

Червоних з околиць потисли,
і от, у поблисках криці,
над Монмартром вузьким нависли
версальські збройні убивці.

Там, де в березні страту
зустріли Тома з Леконтом,
шаблю піднявши пихато,
став офіцер перед фронтом:

«Солдати! Знищити треба
це бидло! В полон не брати!»
І ставлять під мур просто неба
по десятку тупі солдати.

Залпи тріщать за муром,
земля змокріла від крові.
Солдат з обличчям похмурим
кашкет насуває на брови.

3

Пер-Ляшез і розквітлі каштани,
пахнуть маєм потоптані трави.
Замордовані там парижани
«в ім'я праці, порядку і права».

Галіфе-генерале, наказуй,
щоб стволи розпеклися до жару:
«Бий по сорок! По двісті відразу!
Десять тисяч з одного удару!»

Галіфе! Вдовольниш ти свій потяг,
будеш дяку від Франції мати!
Галіфе! В тебе кров на чоботях!
Галіфе! Тхнеш убивством ти, кате!

Пер-Ляшез у журбі вечоровій,
білі мури в останнім промінні.
То не трави, а випари крові!
То не цвинтар — вампірів твердиня!

4

Ніч, зловісні заграви
і тьма кругом.
Над Парижем кривавий
навис розгром.

Зосталось небагато
барикад і надій.
«Громадяни, вмирати
у черзі одній!»

Впав Домбровський од кулі,
і Ріго не вернуть,
на розтоках всіх вулиць
сотень розстріли йдуть.

Кров'ю тішаться звірі,
крові прагнуть вони:
генерали, банкіри,
жандарми, пани!

Щоб у місті скосити
весь пролетаріат,
із багнетом, неситий,
із хрестом іде кат.

Та Париж не загине,
та Комуна стоїть.
Воле! Кров твоя плине
у безмежжя століть.

5

«Громадянине Делеклюз, зійдіть додолу!
Упаде барикада, видима там смерть!»
Він, сивий, стоїть, поглядає навколо,
червона стьожка на грудях, на палицю сперсь.

Плац Шато д'О здобутий. На березі правім
недóбитки згуртувались, лівий упав.
«Уперед, громадяни!» — дарма гукав він.
Один лишився, вітер у сивині заграв.

Звільна, на палицю спершись, пішов по
барикаді,
де сотню комунарів побив супостат.
Мов капітан корабля на останнім параді,
сам на скривавлений камінь Комуни упав
делегат.

За рогом постріли й гамір. Іде версальська
зграя.
Вільна дорога їй — труп на плацу лиш один,
безвладний, як прапор без древка. Під ним
палає
вулиці прапор, навколо — Париж домовин.

6

Пожари, пожари, пожари,
сонце від пострілів гасне.
Конає Париж комунарів,
кривавий, жахливий, прекрасний.

Ну, що ж! Коли час умирати
і слово рятунок — химера,—
заложників став до відплати
за смерть Делеклюза й Мільєра!

Єпископа став і банкіра,
шпигів, єзуїтів — докупи!
Та треба б — за міру міра,
не всі оплачено трупи!

7

Вже оборони
нема й не буде:
штик солдафона
в робочі груди.

Каміння мокре —
то кров струмить.
Двадцятий округ
іще гримить.

Останній постріл
не скоро ще,

куль посвист гострий
як дощ січе.

Набий! Пали!
Останній бій!
Штиком коли!
До смерті стій!

8

В бій, барикадо!
Гинь, барикадо!
Гнівно підносся,
пісне паризька!
Червонокрила
птахів громадо,
линь над мерцями
в блисках і бризках!

В бій, барикадо!
Гинь, нездоланна!
Для перемоги
воскресни, вбита!
Піднято в небо
сонце багряне
пролетарями
Франції й світу!

Гинь, барикадо!
На бездоріжжі
прапор піднось,
що згасити не можна!
Падай, безсмертна,
в мертвім Парижі
непереможна,
непереможна!

9

Тридцять тисяч людей розстріляли,
сто тисяч узято в окови.
Париж змертвілий, німий, упалий,
нема вже сил, ані крові.

Відозви всюди настінні:
«Парижани! Хвала і слава!

В столицю вертаються нині
порядок, праця і право!»

Брук, барикадами зритий,
зуби камінні шкірить.
Кайдани, салюти, квіти,
марширують рядами жовніри.

Вертайся, буржуазіє,
подякуй своєму богу!
Димом з пожарищ віє,
на площах нема нікого.

РІДНЕ МІСТО

Не пройшов я життя й півдороги,
а вже скрізь чатує відчай...
Про далекі, рідні пороги
хоч в сльозах, моє серце, згадай,

воскреси на хвилину роки,
що в дитинстві ясніли тобі,
дім над Віслою невисокий
на крутім мазовецькім горбі.

Ви не чули, як дзвонять там дзвони,
давні дзвони у тишині,
коли сонця язик червоний
лиже хвилі руді й мутні,

коли присмерк лягає в долини
і сосновий співає шум,
і з поважними криками лине
гайвороння кудись за Тум.

Видзвонь, серце, подзвіння останнє
давнині, що у землю вроста.
На війну я пішов, і блукання
завело мене в інші міста.

Але часом люблю пережите,
рідну землю свою згадать,
де навчився я слів, щоб любити,
щоб страждати і щоб воювать.

Дяка, дяка за кожне слово,
добрі люди дитячих літ,
хай шумить вам вісляно [1], сосново
вітер той, що замів мій слід.

У ПОЇЗДІ

Глянь, очи́тки і материнка
біжать — хто попереду? —
щоб запахнуть нам на хвилинку
щастям і медом.

Дивлячись, як із туги в радість,
з вагона в небо,
на те щастя не маємо ради:
втягає в себе!

Плине в небі високім
сонце погоди,
в серце — в порожній покій —
радість заходить.

Як легко цю мить перебіжну
сполохать чи затруїти!
Візьми, як свічу, її ніжно
і затули од вітру.

ЛИСТОПАДОВИЙ ВІТЕР ШАЛІЄ...

Листопадовий вітер шаліє,
трусяться вікна.
Втома, безсоння, повисли на вії
сльози незвиклі.

Коні чи бистрі автомобілі
линуть в повітрі.
Молодість я повернути не в силі,—
хто ж сльози витре?

Може, згадати про дні старовинні?
Нащо, навіщо?

[1] Вісляно — від слова Вісла.— *М. Р.*

Знаю, що сталось зі мною нині,
сльози я знищу!

Вийду під вітер, що дико мчиться...
(Одвик я від віршування...)
Вирветься з серця, як блискавиця,
заклик останній.

Супроти бурі йти!
Хай гинуть рожі!
Правді своєї мети
служи, поки можеш,

зброєю, смертю, життям —
(листопадовий вітер...)
Крикни собі й світам:
боротись! творити!

Надія Грановська

ЙДЕ ВЕСНА ДО НАС!

Вже пахне, вже пахне весною,
Що радість несе із собою,
Нам сонечко світить кохане,
Останній сніжок уже тане.
Любий час, любий час —
Йде весна до нас!

Як грають, як грають струмочки!
Хлоп'ята, зібравшись в гурточки,
Кораблики білі пускають —
Багато ж і клопоту мають!
Любий час, любий час —
Йде весна до нас!

Скрізь чути, скрізь чути ще зрання
Веселе дитяче співання,
Летять голуби у блакиті,
Промінням весняним повиті.
Любий час, любий час —
Йде весна до нас!

ПЕРЕКЛАДИ З БОЛГАРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Георгій Жечев

ПЕРШОТРАВНЕВА ПІСНЯ

До лав, товариство! Дорогу свободі!
Фашистський навіки повалено гніт!
Усі в первомайськім єднаймось поході,
Вперед! Перед нами осяяний світ!

Знамено борні, розвівайся над нами,
Веди нас в останній рішучий наш бій!
Ми — армія праці — своїми трудами
Збудуємо щастя в країні своїй.

На фабриках наших, полях і заводах
Робота рамена свої розправля,
Серця всі воскресли, і радості подих,
Як мати ласкава, стрічає земля.

Плече до плеча, у змаганні єдинім,
Селянство, уряд з робітництвом ставай!
Життя хай буяє польотом орлиним,
Хай воля розквітне із краю у край!

Хай праця панує, хай гинуть тирани,
Хай в прах розпадеться останнє ярмо,—
І в нашу родину, братове слов'яни,
Ми долю щасливу свою віллємо!

Крум Кюлявков

ПОМСТА

Не виросте на могилі
травиця у мене:
жага помсти все випалить,
як вітер огненний.

Але днями похмурими
виросте тривога,
будуть борці вогонь пити
край гробу мойого.

Коли б друге життя мати,
родитися знову,
пал віддав би їм і розум
і гарячу мову.

Хто для помсти народився,
мов райдуга сяє:
і безсмертна його слава,
і любов — святая.

РОЗСТРІЛ

Ранок свіжий і сріблистий,
тихі пагорби лісні.
Попід льодом струмінь чистий
плаче, ніби уві сні.

Біля виритої ями
двоє смертників стоять.
Очі в очі зазирають —
і сердець не роз'єднать.

Сяє погляд кришталевий,
наче промінь весняний.
Що очам говорять очі —
сам не знає кат страшний.

Перед тим, як залп розтявся,
як проллялась чиста кров,
гучно крикнули обидва:
«Хай живе наш Димитров!»

Грім. Упали в рів глибокий
закривавлені тіла,
і солдатам застилає
очі димчаста імла.

Але в кожного у серці
б'ється схована любов,
кожне серце тихо-тихо
повторяє: «Димитров».

Ранок свіжий і сріблистий,
тихі пагорби лісні.
Попід льодом струмінь чистий
плаче, наче уві сні.

Давид Овадія

ВІТЧИЗНА

Ти рідна для серця і мила,
люблю твій народ непокірний:
мене ти на світ породила,
і слову твоєму я вірний.
Прекрасна ця далеч весела,
прекрасні поля, і долини,
і гори, й заквітчані села...
Прекрасна ти, рідна країно!

Ходив по тобі я немало,
де тропи прослалися біло,
вітрами мене обвівало
і сонцем гарячим палило;
я жив у зелених цих горах,
знав лиха нестерпну годину,
мужнів у твоїх я просторах,
був гонений, рідна країно!

Була ти для мене тюрмою,
хоч вікон не тьмарили грати,
не знав я спочинку й спокою,
і вільно не міг я зітхати.
Без пісні, без сміху минали
літа молодечі невпинно,
ми волі з тобою не знали,
закована рідна країно!

І день той настав вересневий,
хвилини свободи жадані...
Народе, розкований леве,
ти гордо співав на майдані!
Прекрасним, новим усе стало,
замаяли стяги орлино,

І сонце тобі засіяло,
могутньої праці країно!

Мов квіти, червонії зорі
цвітуть над тобою, країно,
тебе я, у радості й горі,
і партію славлю єдину.
Одну лиш дорогу я знаю
з тобою, велика вітчизно...
Я буду боротись до краю
за сонячний день комунізму!

Сергій Румянцев

ВПЕРЕД

Марш сільської молоді

Вперед, товариство, до бою,
Назад нам дороги нема,
Ми лавою встали одною.
Воєнна заграла сурма.

Зустрінути смерть ми готові
І в жертву себе принести
За діло свободи й любові,
За сонце своєї мети.

Із тихої рідної хати
З одкритими вітру грудьми
Ми линем, як вихор крилатий,
Супроти одвічної тьми.

Ми йдемо, числа нам немає,
В серцях наших буря шумить,
Ніхто нас побить не здолає,
Ніхто не посміє спинить.

Наблизилась битва остання,
Нам сонце освітлює шлях;
В руках наших — зброя повстання,
Протест — у юнацьких серцях.

Покинувши доли похмурі,
Ми сміливо рушили в путь,
Коротке ім'я у нас — буря,
Нас бурі в боях стережуть.

Ми йдемо із радісним гімном
Під гордим огнем корогов,

Ми маршем пройдемо нестримним
Крізь бурю, і сльози, і кров.

Борцями за щастя, братове,
За світле життя без негод
Ми встали розбити окови
І визволить бідний народ.

З серпами ясними й плугами,
З надією в чистих серцях
Новими пройдем борознами
По батьківських наших полях!

Доба пожадана настала,
Вперед, не спинятись ніде —
До зірки, що нам засіяла,
До дня, що назустріч іде!

Христо Смирненський

ГЛАДІАТОР

Спокійно він став на широкій арені,
Спокійно чоло він підвів —
Навколо юрба, чути крики шалені
І шум нерозбірливих слів.

Ліворуч од входу, в сріблистій туніці,
Рабиня маленька стоїть;
Від факелів сяйво, мов одсвіт зірниці,
На кучерях злотом горить.

У щит свій мечем ударяє він тричі,
І тричі озвалась луна;
У цирку — цікаві та ситі обличчя,
Юрба, у жадобі страшна.

Та диво: круг нього, в одвазі розпуки,
Невільників гурт мовчазних.
Він щит відкидає і схрещує руки
На бронзових грудях своїх:

«О п'яні патриції, кодло несите,
Для вас ми повинні вмирать?
Щоб наші страждання і кров освітити,
Оці смолоскипи горять?

Безумці! Сталеві усі мої м'язи,
У крові я меч гартував,
На цеї арени пісок ані разу
Подоланим я не упав.

Братів убивав я. Все знову і знову!
О жертви в розвазі страшній!
Та годі! Я вас закликаю, братове:
Повстаньмо! Повстаньмо! На бій!»

1/ Христо Смирненський

Гладіатор

Спокійно він став на широкій арені,
Спокійно чоло він підніс —
Навколо натовп, чути крики шалені,
Кров'ю ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

Ліворуч від входу ~~[illegible]~~ (в сріблистій) туніці
Рабиня маленька стоїть;
~~Від факелів сліпо, мов блискавиці~~
~~На її кучерях золотом горить.~~

Від факелів сліпо, мов одсвіт зірниці,
На кучерях злотом горить.

У цирк світ мечем ударяє він зрячі,
І зрячі сповнює мука;
Навколо (цирку) цікаві і ситі обличчя,
Натовп, ~~[illegible]~~ (кривавий) страшна.

Та диво: серед нього, ~~[illegible]~~ (в обсипі розпуки),
~~[illegible]~~
~~Раб~~ невільників гурт та мовчання..

Він щит відкидає і схрещує руки
На бронзових грудях своїх.

Автограф перекладу поезії Х. Смирненського «Гладіатор»

Патриції враз у безмежному жасі
Втікають, мов чуючи грім.
І меч він підняв, і, як вихор, знялася
Юрба гладіаторів з ним.

Сторожа хитнулась — та лави змикає
Супроти повсталих рабів,
І кров пурпурова арену вкриває,
І жовтий пісок потемнів.

Він кинувся першим — і першим спинився,
Уражений в серце, упав,
Та натовп, як хвиля, вперед покотився,
В мигтінні зловісних заграв.

Бліда лиш рабиня ходу зупинила,
Тамуючи в серці відчай,
І в крові гарячій його омочила
Туніки сріблистої край.

А в місті повсталих загони залізні
Спартак закликає до мсти,
І зорі почули їх вигуки грізні:
«До бою! До бою, брати!»

ПЕРЕКЛАДИ З СЕРБСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

СЕРБСЬКІ ЕПІЧНІ ПІСНІ

СМЕРТЬ МАРКА КОРОЛЕВИЧА

Їде вранці Королевич Марко,
У неділю їде до схід сонця
Понад морем на Урвин-планину.
Як із'їхав на планину Марко,
То зачав тут спотикатись Шарець,
Спотикатись і ронити сльози.
Тяжко стало Маркові на серці,
Промовляє він до Шарця слово:
«Гей ти, Шарцю, гей ти, коню вірний!
Сто вже літ і шість літ проминуло,
Як з тобою я не розлучаюсь,
А ніколи ти не спотикався,
Не ронив горючих сліз ніколи.
Бог те знає, що воно віщує,—
Чи моїй головоньці недобре,
Чи твоїй якусь лиху годину».
Як сказав те слово Королевич,
Обізвалась на Урвині віла,
Промовляла, Маркові казала:
«Побратиме Марку Королевич!
Знаєш, брате, чом твій кінь спіткнувся?
Шарець твій свого жаліє пана,
Бо настала вам пора розлуки».
Обізвався Марко так до віли:
«Щоб тобі боліло горло, віло!
Як я маю з Шарцем розлучитись,
Коли землі я й міста проїхав,
Мандрував по Заходу і Сходу,
А коня над Шарця ще не бачив,
Не зустрів ще юнака над себе!
Не розстанусь я із Шарцем вірним,
Доки маю голову на плечах».
Віла так одповідає біла:

«Ніхто в тебе Шарця не відніме,
А й не можеш ти умерти, Марку,
Ні від шаблі юнака-звитяжця,
Ні від списа, ані від топуза,
Не боїшся юнака ти в світі.
Хворий маєш ти умерти, Марку,
Лиш від бога, бога-смертоносця.
Як не хочеш ти мені повірить,
То як будеш на верху планини,
Подивися там по ліву руку,
А й побачиш дві тонкі ялини,
Що додолу опустили віти,
Зеленню закрили шпиль високий,
Поміж ними б'є вода кринична.
Як повернеш ти свойого Шарця,
Прив'яжи його там до ялини,
Сам зійди, поглянь в криничну воду.
В ній своє побачиш ти обличчя,
Смерті час на ньому прочитаєш».
Теє вчувши, так і чинить Марко:
Як із'їхав він на верх планини,
Подивився там по ліву руку
Та й побачив дві тонкі ялини,
Що додолу опустили віти,
Зеленню закрили шпиль високий.
Повернув тут Шарця Королевич,
Прив'язав коня він до ялини,
Сам зійшов, загляпув у криницю,
У воді своє лице побачив,
Смерті час побачив на обличчі,
Гірко плаче, слово промовляє:
«Марний світе, мій прекрасний цвіте!
Красен ти, та походив я мало,
Мало жив я, тільки триста років!
Нині час із світом попрощатись!»
Вийняв шаблю Королевич Марко,
Що була при поясі у нього,
Підійшов він до коня, до Шарця,
Одрубав він голову коневі,
Щоб до турків Шарець не потрапив,
Не робив їм чорної роботи,
Не служив для турків водовозом.
Як відтяв він голову коневі,
Поховав коня свойого Шарця

Почесніше, ніж Андрія-брата.
Гостру шаблю поламав тоді він,
На чотири розламав частини,
Щоб не дати туркам похвалятись,
Що дісталась Маркова їм шабля,
Не кляли щоб християни Марка.
Як зламав же шаблю Королевич,
Спис на сім частинок розламав він
Та й закинув на гілля ялини.
Взяв тоді пернату булаву він,
Взяв топуза у правицю-руку
Та й закинув з Урвина-планини,
У широке кинув синє море,
І промовив Марко Королевич:
«Як топуз мій вирине із моря,—
Вродиться юнак, зо мною рівний».
Як понищив свою зброю Марко,
Каламар з-за пояса добув він,
Ще дістав папір з кишені білий,
На папері білім пише Марко:
«Коли хто по Урвині ітиме
Між ялин, де б'є вода кринична,
Марка Королевича побачить,—
Знає хай, що упокоївсь Марко.
Чересів у Марка три чудових,
Що ж у них? Усе дукати жовті.
Тож один нехай він візьме черес —
Поховає тіло моє біле;
Другий черес на церкви даю я,
Третій черес немощним калікам,
Хай сліпі каліки в світі ходять,
Хай піснями Марка поминають».
Як списав листа свойого Марко,
На ялині він листа повісив,
Щоб було його з дороги видно,
Каламар же кинув у криницю.
Скинув Марко свій жупан зелений,
Під ялиною його прослав він,
Ліг на нього він, перехрестившись,
На чоло насунув соболь-шапку,
Та й лежить, не зводиться угору.
Мертвий Марко тиждень так пролежав.
Хто проходить мимо шляхом битим,
Марка Королевича побачить,—

Дума всяк, що спить він сном глибоким,
Та й далеко Марка обминає,
Бо боїться розбудити Марка.
Там, де щастя, і нещастя ходить,
Де нещастя — щастя там буває.
Сталось так, що їхав тим узгір'ям
Проігумен святогорець Васа,
З церкви білої, що в Віліндарі,
А за ним — Ісаія-послушник.
Як побачив Марка святогорець,
Знак подав Ісаії рукою:
«Тихше, сину, ще його розбудиш,—
А спросоння він буває гнівен,
Може нас обох убити Марко».
Подивився він туди пильніше
Та й листок побачив на ялині,
Взяв листок і прочитав ігумен,
І довідався, що Марко мертвий.
І зійшов з коня тоді ігумен,
Марків прах оглянув, доторкнувся —
Чи давно умер хоробрий Марко.
Тут заплакав ревно проігумен,
Жаль живий узяв його за Марком,
Зняв він з Марка череси з грошима,
Чересами сам підперезався.
Думу думав проігумен Васа:
«Де б то Марка поховати гідно?»
Думу думав та й таке намислив:
На коня свого поклав він Марка,
До човна привіз юнацьке тіло,
Клав у човен та й поплив по морю
З тілом Марка до Гори Святої.
Прибува він в церкву Віліндарську,
Марків прах у білу церкву вносить,
Править, як годиться, панахиду,
Опускає тихо прах на землю,
Серед церкви білої ховає
Марка Королевича ігумен.
Жодної прикмети він не ставить,
Щоб про те, де Марка поховали,
Вороги його не знали люті.

МУЙО І АЛІЯ

(З Чорногорії)

В приязні жили собі два брати —
Один Муйо, а другий Алія;
В приязні жили такій великій,
Що з-під себе мінялися кіньми,
Зброєю пресвітлою — із себе.
От вони поїхали на влови,
Бачать утку на озері мутнім,
Крила в тої утки золочені.
Сокола пустив на неї Муйо,
А Алія — кречета ручного,
І зловили на озері утку.
Каже Муйо: «Взяв її мій сокіл»,
А Алія: «Ні, ручний мій кречет».
Жаль гіркий узяв за серце Муйо!
Сіли браття в затінку ялини
Та й пили вино під нею добре,
Добре втнули, добре і заснули.
Бачать теє білії три віли,
І найстарша віла промовляє:
«В приязні живуть брати ці красні!
Котра віла юнаків посварить,
Тій я дам цехінів жовтих сотню».
Наймолодша ізнялася віла,
Ізнялася та й на білих крилах,
Опустилась в головах у Муйо,
Сльози ллє на юнака гарячі,
Палить ними хлопцеві обличчя.
Скочив Муйо, наче божевільний,
Подивився, дівчину побачив,
Обізвався до Алії-брата:
«Вставай, брате, та додому їдьмо!»
Тут на ноги рівні встав Алія
І до Муйо промовляє слово:
«Бодай ржа на тебе впала, Муйо,
Двоє маєш, в мене ж ні одної!» [1]
Жаль гіркий узяв за серце Муйо,
Він схопив з-за пояса кинджала
І ударив ним Алію в серце.

---

[1] Або Муйо був одружений, або Алії здалося, що біля Муйа стоїть дві дівчини.

Впав Алія на траву зелену,
Муйо ж сів на білана свойого,
Посадив красуню поза себе
І поїхав горами додому.
Вороний Аліїн рже з печалі,
І гукає братові Алія:
«Муйо, Муйо, брате мій і вбивче!
Повернися ти до мене, Муйо,
Візьми мого коня вороного,
Щоб не ржав він на всю полонину;
Буде ж тобі в товаристві слава,
Як ти людям з'явишся на очі!»
Повернувсь тоді до брата Муйо,
Взяв коня Алії вороного,
Посадив на нього дівку красну
Та й поїхав плаями гірськими.
Половину він путі проїхав,
Бачить крука без крила одного,
Воронові слово промовляє:
«Ой ти, птаху, вороне ти чорний,
Без крила як житимеш на світі?»
Ворон-птах йому відповідає:
«Так мені є без крила одного,
Як і брату, що не має брата,
Як тобі, юначе, без Алії!»
Сам собі тоді промовив Муйо:
«Учинив ти, Муйо, злеє діло!
Птах мене за нього дорікає,
Що ж то скажуть друзі мої й браття!»
Віла тут озвалася до нього:
«Повернися знов до брата, Муйо,
Я колись уміла лікувати,
Може, ще його і порятую».
Повернувся Муйо до Алії,
А коли до озера доїхав,
Оглянувся Муйо позад себе —
Кінь стоїть, а дівчини немає!
Припадає до Алії Муйо,
А душа у того відлетіла!
Як побачив теє молод Муйо,
Вихопив з-за пояса кинджала,
Затопив собі глибоко в серце.

МИЛАН-БЕГ І ДРАГУТИН-БЕГ

Щиро два любились рідні брати,
Бег Милан із братом Драгутином,
Щиро так любилися два брати,
Що під ними коні цілувались.
Бег Милан так каже бегу-брату:
«Ти, мій брате, беже Драгутине!
Оженімось, брате, поберімось!»
Бег Драгутин брату повідає:
«Легко, брате любий, оженитись,
Та коли це зробимо ми, брате,
Нас жінки посварять між собою,
Схочуть нам двори відгородити,
Терен посадити поміж ними,
Рів з водою проведуть між терном,
Щоб той терен ріс та розростався,
Щоб стрічатись нам було не можна».
Бег Милан та й не послухавсь брата,
Висватав він дівчину-красуню,
Запросив сватів собі поважних,
Урядив весілля превеселе.
Коли ніч настала, по молитві
Молодят поведено до спальні.
Як вони в покої опинились,
Молода була під покривалом;
Зачинив бег двері за собою,
Покривало зняв з лиця коханій,—
Сонцем засвітилося обличчя.
Він обняв красуню молодую
Та й хотів поцілуваться з нею.
Відказала дівчина-красуня:
«Господарю, беже мій Милане!
Не дозволю цілувать себе я,
Доки голови твойого брата
Мертвої я навіч не побачу».
Повідає бег Милан на теє:
«Що ти кажеш, дівчино-красуне!
Я люблю його над власні очі,
Як же б міг свойого брата вбити?»
Відказала дівчина-красуня:
«Коли жаль тобі його убити,
То устань ти завтра рано-вранці
Та й піди у гори полювати,

А візьми з собою Драгутина.
Соколів візьміть з собою бистрих,
Ще й хортів візьміте прудконогих.
Як найдете десь куріпку-птицю,
Напускайте соколів ви бистрих,
Щоб піймали вам куріпку-птицю.
А найдете лань ви, а чи сарну.
То хортів пускайте прудконогих,
Щоб ловили лань прудку і сарну.
Після того, беже Милан-беже,
Уряди облаву в полонині,
Щоб із лісу лева-звіра гнано.
У засаду постав Драгутина,
Щоби лютий вийшов лев на нього,
Розірвав щоб лютий Драгутина».
Теє погодився бег зробити
І сказав, що завтра все так буде,—
Поцілунок мав у нагороду.
Як зоря уранці зайнялася,
Бег Милан устав з постелі прудко,
У світлицю другу йде до брата,
Розбудити брата Драгутина.
Драгутин же брат прокинувсь рано,
На вікно гратчасте похилився
Та й про віщось думає-гадає.
Поздоровкався Милан із братом,
Драгутин з ним радо повітався,
Та й говорить так Милан до брата:
«Брате милий, беже Драгутине!
Хочу я поїхать полювати,
Їдьмо разом полювати в гори».
Драгутин йому відповідає:
«Рідний брате мій, Милане-беже!
Сон недобрий я сьогодні бачив:
Блискавка на заході заграла,
Грім ударив із ясного неба
Та й у наше він упав подвір'я.
Я умер, ти ледве жив зостався».
Братові Милан одповідає:
«Милий брате, беже Драгутине!
Сон — марнота, істина ж у бозі,
Віри снові не треба діймати!
Їдьмо, брате, полювати в гори!»
Драгутин послухався Милана:

«Добре, брате, накажи-но слугам,
Щоб вели хортів вони на влови,
Соколів щоб сивих готували.
Я ж піду в світлицю братової».
Тут на ноги рівні він підвівся
Та й іде в світлицю братової.
Як прийшов же він до братової,
При вікні вона тоді сиділа.
Драгутин із нею привітався,
А вона на ноги рівні встала,
Драгутину зичила здоров'я,
Цілувала йому білу руку,
Посадила в крісло золочене,
Наливала солодкої кави,
Подавала міцної ракії.
Каже Драгутин до братової:
«Сестронько, Миланова дружино!
Певно, ти учора натомилась,
Їхавши дорогу довгу верхи!
То чи ж добре нині ти спочила
У світлиці, на м'якій постелі,
У Милана на руці-правиці?»
Драгутину братова сказала:
«Діверю мій, золотий мій персню!
Натомилась я в дорозі вчора,
Але добре нині я спочила
У світлиці на м'якій постелі,
У Милана на руці-правиці».
Гляньте ж ви на бега Драгутина!
Опускає руку він в кишеню,
Дев'ять перснів добуває звідти,
Дев'ять перснів із щирого злота,
Що горять в них пишні самоцвіти,
Сто дукатів додає до перснів,
Надаряє братову кохану.
Братова йому цілує руку,
Добуває шиту злотом хустку,
Драгутину-бегові дарує.
От брати поїхали на влови.
Як підіймуть де куріпку-птицю,
Соколів на неї напускають,
Соколи куріпку-птицю ловлять.
Як підіймуть лань чи сарну бистру,
То хортів пускають прудконогих,

Ловлять пси і лань, і сарну бистру.
Під кінець облаву влаштували,
А Милан поставив у засаду,
Брата він поставив у засаду
Там, де має звір на нього вийти.
Зашуміли у гаю кричани,
Лева-звіра з гаю виганяли,
Звір на бега Драгутина вийшов.
Як побачив звір той Драгутина,
Як побачив бега Драгутина,
То на нього він напався люто.
Бег камінням, дрюччям боронився,
Потім кинув злотом шиту хустку,
Що дала Миланова дружина,
Лютий звір накинувся на нього,
Драгутин гукає до Милана:
«Де ти, брате, беже Милан-беже?
Лютий звір мене згубити хоче!»
Як почув Милан той братів поклик,
Жаль йому зробилось Драгутина,
І побіг Милан на братів голос.
Добіга до брата у засаду,
А у брата голови немає.
Жаль великий взяв Милана-бега,
На коня він скочив вороного,
До свого подвір'я він помчався.
У кімнату бег іде горішню,
Там бере свою дружину вірну,
Кидає з кімнати у подвір'я,
На каміння кидає дружину,
Там вона і смерть собі знаходить.
Взяв Милан в сакви свої дукатів,
На коня сідає вороного,
Покидає статки і маєтки,
Білим світом їде мандрувати.

МАРКО КОРОЛЕВИЧ ПІЗНАЄ БАТЬКОВУ ШАБЛЮ

Рано встала дівчина-туркеня,
До зорі, до білого світанку
На Маріці полотно білити.
Тож була вода до сходу чиста,

А по сході вода замутилась,
Каламутна стала ще й кривава,
Поплили по ній шапки і коні,
Юнаки поранені з'явились.
Несуть хвилі юнака одного,
Насеред ріки його виносять,
Закрутили по ріці Маріці.
Дівчину на березі він бачить
Та й гукає, богом заклинає:
«Ти моя посестро, дівко красна!
Кинь мені на воду полотнину,
Витягни мене з ріки Маріці,
Щедро я нагороджу за теє!»
Зглянулася дівчина-туркеня,
Кинула на воду полотнину,
Юнака на берег витягає.
Ран тяжких на ньому аж сімнадцять,
Дороге на юнаку одіння,
Шабля кута в юнака при боці,
Золотих три держаки на шаблі,
В кожному по троє самоцвітів —
Троє варт за неї міст оддати.
Каже так юнак туркені-дівці:
«Сестро моя, дівчино-туркене!
Хто живе у тебе в білім домі?»
Повідає дівчина-туркеня:
«Маю в домі неньку я старую,
Брат Мустаф-ага живе у домі».
Каже їй тоді юнак хоробрий:
«Сестро моя, дівчино-туркене!
Піди скажи братові Мустафі,
Щоб одніс мене у дім ваш білий.
Єсть у мене три череси грошей,
В кожнім чересі дукатів триста.
З них один тобі я подарую,
Другий дам я братові Мустафі,
Третій хочу я собі зоставить,
Щоб криваві рани лікувати.
Коли дасть бог вилікувать рани,
Матимеш велику нагороду,
Матиме і брат твій Мустаф-ага».
От побігла дівчина додому,
Промовляє братові Мустафі:
«О мій брате, аго Мустаф-аго!

Раненого юнака знайшла я
На Маріці, на воді студеній.
Має він три череси дукатів,
В кожнім чересі дукатів триста.
Один хоче він мені оддати,
Другий дасть тобі він, Мустаф-аго,
Третій хоче він собі зоставить,
Щоб криваві рани лікувати.
Не годиться нам його покинуть,
На видиму смерть лишити хлопця,—
Занеси його у дім наш білий!»
Пішов турчин на ріку Маріцу,
Раненого юнака побачив,
А на нім уздрів він шаблю гостру.
Голову відтяв він юнакові,
Скинув з нього дороге одіння
Та й вернувся до білого дому.
Там сестра Мустафу зустрічає.
Як дізналася, що учинив він,
Промовляє дівчина до брата:
«За що, брате, руку звів на нього,
За що вбив мого ти побратима?
А й на що ти, брате, спокусився?
Спокусився на цю шаблю куту!
А бодай ти згинув сам од неї!»
Так сказала та й пішла в свій терем.
Проминуло небагато часу,
Від султана вийшло повеління,
На війну щоб Мустафа збирався.
Йде Мустафа у султанське військо,
Шаблю гостру він бере з собою.
Як Мустаф-ага прибув до війська,
Стар і мал ту шаблю оглядають,
З піхов же ніхто не може вийнять.
Ходить шабля та із рук у руки
Та й дійшла до короленка Марка,
І сама тоді із піхов вийшла.
Глянув Марко на ту шаблю гостру,
А на ній три слова християнські:
Перше слово стоїть — Ковач Новак,
Вукашин-король — там друге слово,
Третє слово — Королевич Марко.
Пита Марко турка Мустаф-агу:
«Ой, на бога, турчине-молодче,

Звідки в тебе оця кута шабля?
Чи її придбав за добрі гроші?
Чи добув її у бої чеснім?
Чи вона дісталася від батька?
Чи її жона подарувала,
Принесла як посаг у господу?»
Турчин так йому відповідає:
«Ой гяуре, Королевич Марку!
Ти питаєш, я скажу всю правду!»
І сказав він, як воно зчинилось.
Повідає Королевич Марко:
«Хай господь тебе скарає правий!
Чом ти ран не згоїв юнакові?
Я б тобі добув посаду добру
Від царя, турецького султана».
Відказав на теє Мустаф-ага:
«Годі, Марку, не знать що казати!
Як ти можеш посаду добути?
Ліпше б ти добув її для себе!
Поверни-но мені шаблю куту!»
Розмахнувся Марко Королевич,
Голову він зняв Мустафі-турку.
Прознав теє цар-султан турецький,
Вірні слуги він послав по Марка.
От приходять слуги ті до Марка,
Кличуть Марка, він їм ані слова,
Сидить собі, п'є вино червоне.
Коли Марку челядь наобридла,
Він надів навиворіт жупан свій,
Взяв у руки пернача тяжкого
І в шатро пішов він до султана.
Був такий страшенно лютий Марко,
Що в чоботях просто сів на килим,
На царя іскоса подивився,
Сльози проливаючи криваві.
Подивився цар-султан на Марка,
Пернача тяжкого він побачив —
І відсунувсь,— та присунувсь Марко,
До стіни притиснув він султана.
Цар сягнув рукою до кишені,
Добуває звідти сто дукатів,
Марку Королевичу дає їх:
«Іди, Марку, та й вина напийся!
Що тебе отак розлютувало?»

«Не питайся мене, царю-отче!
Пізнав шаблю батька я свойого,
І коли б побачив її в тебе —
Так би само я розлютувався!»
І пішов він до свого намету.

МАРКО П'Є В РАМАЗАН ВИНО

Сулейман-султан наказа видав,
Щоб вина у рамазан не пити,
Не носить зеленої долами,
Шаблі кутої не мать при боці,
Не водити кола із жіноцтвом.
Марко водить коло із жіноцтвом,
Марко шаблю завжди носить куту,
Марко носить зелену доламу,
Марко в рамазан вино хиляє,
Ще й прочан запрошує та ходжів,
Щоб із ним вино й собі хиляли.
Ідуть турки, скаржаться султану:
«Сулеймане, батьку наш і мати!
Чи не ти ж того наказа видав,
Щоб вина у рамазан не пити,
Не носить зеленої долами,
Шаблі кутої не мать при боці,
Не водити кола із жіноцтвом?
Марко водить коло із жіноцтвом,
Марко шаблю завжди має куту,
Марко носить зелену доламу,
Марко в рамазан вино хиляє,—
Хай би сам вино він пив, султане,—
Закликає він прочан і ходжів,
Щоб із ним вино й собі хиляли!»
Цар-султан, почувши теє слово,
Посилає двох своїх чаушів:
«Ви підете, молоді чауші,
Марку Королевичу скажіте,
Щоб прийшов він на диван султанський».
От пішли два молоді чауші,
Прибули до Марка Короленка,—
Марко п'є вино в шатрі своєму,
Чаша перед ним на ок дванадцять.
Кажуть Марку молоді чауші:

«Вислухай нас, Марку Королевич!
Цар-султан велів тобі сказати,
Щоб ішов ти на диван до нього».
Розгнівився Марко Королевич,
Ухопив з вином велику чашу
Та й ударив чаушів султанських,
Чашу ту і голови розбив він,
Кров з вином змішалася червона.
Пішов Марко до царя-султана,
Сів султану з правого коліна,
Соболь-шапку насунув на очі,
Пернача поставив перед себе.
Сулейман до нього промовляє:
«Мій пасинку, Королевич Марку!
Чи не я ж віддав того наказа,
Щоб вина у рамазан не пити,
Не носить зеленої долами,
Шаблі кутої не мать при боці,
Не водити кола із жіноцтвом?
Добрі люди зле оповіщають,
Кажуть так про Марка Короленка,
Що ти водиш коло із жіноцтвом,
Що ти шаблю завжди маєш куту,
Що ти носиш зелену доламу,
Що вино ти в рамазан хиляєш,
Ще й прочан і ходжів закликаєш,
Щоб вино пили вони з тобою.
Шапку чом на очі ти насунув,
Пернача поставив перед себе
Ще й при боці держиш гостру шаблю?»
Повідає Королевич Марко:
«Названий мій батьку, Сулеймане!
В рамазан вино я п'ю-хиляю,
Бо мені це дозволяє віра;
Закликаю ж я прочан і ходжів,
Бо не можу я того стерпіти,
Щоб пив сам я, а вони дивились,—
Хай в корчму до мене б не ходили.
Що ношу зелену я доламу —
До лиця вона мені, султане,
Сам її купив за власні гроші;
Що воджу я коло із жіноцтвом,
То я ж, царю, ще не оженився,—
Був же й ти, султане, нежонатий.

Тим я шапку на очі насунув,
Що пече оця мене розмова.
Що пернач поставив перед себе,
А при боці маю шаблю куту,
Це тому, що я боюся сварки,
Бо коли, бува, здійметься сварка —
Горе тому, хто до Марка ближче!»
Глянув цар на всі чотири боки,
Хто до Марка Короленка близько,—
Та немає там душі живої,
А найближче цар-султан турецький.
Цар одсунувсь, та присунувсь Марко,
До стіни притис царя-султана.
Цар поліз рукою до кишені,
Добуває звідти сто дукатів,
Подає їх Марку Короленку:
«Піди, Марку, та вина напийся!»

ДІВЧИНА КОСОВКА

Рано встала дівчина Косовка,
Рано встала у святу неділю,
У неділю встала до схід сонця,
Рукава біленькі засукала,
Засукала аж по білі лікті,
Білий хліб взяла собі на плечі,
Дві коновки золотії в руки,—
Що в одній вода була студена,
А вино було червоне в другій,—
Та й пішла на Косове широке.
От іде вона тим бойовищем,
Бойовищем преслáвного князя,
По слідах кривавих по юнацьких;
Де побачить юнака живого,
Обмиває чистою водою,
А вином червоним напуває
Ще й годує його хлібом білим.
Юнака знайшла вона у полі,
Що Павло Орлович прозивався,—
Був то князів молодий хорунжий.
Ще живий юнак був той одважний,
Та відрубана правиця в нього,
По коліно — ліва нога втята,

Ще й поламані крутії ребра,
Аж крізь них просвічують легені.
Витягла з кривавої калюжі,
Рани дівчина йому обмила
Ще й вина дала йому напитись,
Білим хлібом підживила хлопця.
Як заграло серце юнакові,
Каже дівчині Павло Орлович:
«Сестро мила, дівчино Косовко!
Що тебе примусило, сестрице,
Тут блукати у юнацькій крові?
Ти кого між юнаків шукаєш?
Рідного, двоюрідного брата,
А чи батька по гріху свойого?
Відказала дівчина Косовка:
«Милий брате, воїне незнаний!
Я нікого з рідних не шукаю —
Рідного, двоюрідного брата
Ані батька по гріху свойого.
Знай же тільки, воїне незнаний:
Причащався Лазар-князь із військом
У прегарній церкві Самодержві,
Три ченці те військо причащали.
Причастили славне військо сербське,
Воєвод же трьох запричастили:
Що один з них — Милош-воєвода,
А що другий з них — Іван Косанчич,
А що третій з них — Милан Топлиця.
Коло брами я тоді стояла,
Аж іде сам Милош-воєвода,
З юнаків юнак на світі кращий,
Шаблю куту по землі волочить,
Над чолом його шличок шовковий,
На плечах його жупан пістрявий,
Шия шовком дорогим обвита.
Подивився пильно він на мене,
Зняв із себе він жупан пістрявий,
Подає мені та й каже слово:
«Дівчино, візьми жупан пістрявий,
Щоб мене по ньому спом'янути,—
По жупані, по моєму йменні.
А йдемо ж ми голови покласти
У преславнім князевому війську.
Моли бога, моє серце любе,

Щоб вернулись ми живими з бою,
А за те тебе я обіцяю
Видать заміж за Милана-друга,
За Милана, мого побратима,
Що мені він побратим по богу,
І по богу, й по святім Івані.
Буду я тобі весільним батьком».
А за ним іде Іван Косанчич,
З юнаків юнак на світі кращий,
Шаблю куту по землі волочить,
Над чолом його шличок шовковий,
На плечах його жупан пістрявий,
Шия шовком дорогим обвита,
На руці палає золот перстень.
Оглянувся та й мене побачив,
Скинув з пальця персня золотого,
Подає мені та й каже слово:
«Візьми,— каже,— в мене золот перстень,
Щоб тобі про мене спом'янути,
Щоб по персню спогадать про мене.
А йдемо ж ми голови покласти
У преславнім князевому війську.
Моли бога, моє серце любе,
Щоб вернулись ми живими з бою,
А за те тебе я обіцяю
Видать заміж за Милана-друга,
За Милана, мого побратима,
Що мені він побратим по богу,
І по богу, й по святім Івані.
На весіллі буду я боярин».
А за ним іде Милан Топлиця,
З юнаків юнак на світі кращий,
Шаблю куту по землі волочить,
Над чолом його шличок шовковий,
На плечах його жупан пістрявий,
Золота в руці його хустина.
Подає він золоту хустину:
«Дівчино, візьми оцю хустину,
Щоб тобі про мене спом'янути,
Щоб по хустці спогадать про мене.
А йдемо ж ми голови покласти
У преславнім князевому війську.
Моли бога, моє серце любе,
Щоб вернулись ми живими з бою,

А тобі даю я слово вірне,
Що з тобою шлюб візьму я чесний».
Обізвався тут Павло Орлович:
«Сестро мила, дівчино Косовко!
Бачиш, серце, он списів копиці,
Що покрили землю нашу рідну?
Тут лилася добра кров юнацька
Борзому коневі по стремена,
По стремена, по саму вуздечку,
Юнакові по шовковий пояс,
Тут лягли всі троє воєводи.
Тож іди у рідний дім свій білий,
Не кривав тут рук, ані одежі».
Те почувши, дівчина Косовка
Залилася гіркими сльозами,
В білий дім свій пташкою майнула,
Як зозуля сива, затужила:
«Горе, горе! Сирота я бідна!
Коли со́сну я торкну зелену,
То усохне і зелена сосна!»

МАРКО КОРОЛЕВИЧ І ВІЛА

Їхало раз двоє побратимів
Через красну планину Мирочу,
Що один з них Королевич Марко,
А що другий воєвода Милош.
Коні добрі поряд виступають,
Поряд блискають списи юнацькі,
Юнаки з великої любові
Один одного в лице цілують.
Тільки ж Марко задрімав на Шарці
Та своєму каже побратиму:
«Любий брате, воєводо Милош!
Сон тяжкий на мене налягає,—
Заспівай-но, розжени дрімоту!»
Відказав тут воєвода Милош:
«Любий брате, Марку Королевич!
Заспівав би я тобі, мій брате,
Але пив вино я цеї ночі
З вілою на йменпя Равійойла,
І мені заборонила віла
Обзиватись голосом-піснями,

А не то вона мене застрелить
В біле горло і в живеє серце».
Повідає Королевич Марко:
«Співай, брате, та й не бійся віли,
Доки звусь я Марко Королевич,
Доки маю видющого Шарця
І пернач свій маю золочений».
Заспівав тут Милош-воєвода,
Розляглася його пісня красна
Про минулі кривди та пригоди,
Королів він спогадав колишніх
У землі преславній Македонській,
Хто яку задужбину зоставив.
Марка тая пісня і приспала,
Задрімав він, на сідло схилившись.
Марко спить, співає воєвода.
Як зачула віла Равійойла,
Що співає воєвода Милош,—
Піснею до нього відгукнулась,
Він співа, співає й Равійойла,
Тільки ж краще його царське горло,
Краще горло в нього, ніж у віли.
Розгнівилась віла Равійойла,
Прилетіла на планину Мироч,
Нап'яла вона тугого лука,
І одну стрілу пустила в горло,
Другу в серце юнаку пустила.
Скрикнув Милош: «Ох, біда, мій брате,
Марку мій, мене убила віла!
Чи не я ж казав, що не годиться
На планині Мирочі співати?»
Пробудився тоді Марко зо сну,
Скочив з Шарця вірного на землю,
Підтягнув йому попругу добре,
Гладить Шарця, в голову цілує:
«Вірний Шарцю, крило моє праве!
Дожени лиш вілу Равійойлу,
Підкую тебе я щирим сріблом,
Щирим сріблом, золотом червоним,
Ще й покрию шовком по коліна,
Китиці спущу аж по копита,
Перев'ю тобі я гриву злотом
Ще й дрібними перлами обсиплю.
Коли ж віли не наздоженеш ти,

Виколю тобі обидва ока,
Поламаю всі ноги чотири
Та й покину тут тебе самого,
Щоб блукав серед ялип зелених,
Як без друга-побратима Марко».
Тут він скочив на вірного Шарця
Та й помчався по Мироч-планині.
Летить віла та й понад горою,
Біжить Шарець посеред планипи,
Віли ж то не бачити й не чути.
Та коли побачив вілу Шарець,
На три списи вгору він підскочив,
На чотири скочив уперед він —
І догнав він вілу Равійойлу.
Бачить віла, що лиха годипа,
Підлетіла аж під хмари в небо.
Марко в неї кинув буздована,
Скільки мав юнацької він сили,
Білу вілу вдарив межи плечі,
Кинув вілу вниз на чорну землю;
Почав бити тяжким буздованом,
Повернув іспрала та й наліво,
Перначем б'є золотим без жалю.
«Хай тебе господь скарає, віло!
За що вбила мого побратима?
Дай йому цілющого ти зілля,
Коли хочеш зостатись живою!»
Заклинає богом його віла:
«Побратиме, Марку Королевич,
В ім'я бога і святого Йвана!
Одпусти мене на світі жити,
Наберу я на Мирочі зілля,
Вилікую рани юнакові».
Чує Марко богом присягання,
А ще й серце мав він добре зроду,
Відпустив у ліс живою вілу.
От збирає вона зілля в лісі
І раз по раз Маркові гукає:
«Зараз вийду, в бозі побратиме!»
Та й набрала вона того зілля,
Вигоїла юнакові рани:
Краще горло у Милоша царське,
Ніж було воно у нього доти,
Здоровіше серце стало в нього,

Ніж було до того дня й години.
Пішла віла на планину Мироч,
А з Милошем Королевич Марко
Рушив до Порецької країни.
Тимок вони вбрід переїжджають,
До села приїхали Брегова,
Прибувають у Видинську землю.
Вілам-сестрам каже Равійойла:
«Слухайте мене, мої сестриці!
Не стріляйте юнаків у горах,
Доки живий Марко Королевич,
Доки є у Марка Шарець вірний
А при Марку пернач золочений,
Що я тільки стерпіла від нього!
Ледь сама живою зосталася!»

ЦАР ЛАЗАР І ЦАРИЦЯ МИЛИЦЯ

Лазар-цар сідає за вечерю,
Поруч з ним жона його Милиця.
Каже йому цариця Милиця:
«Лазарю мій, золота короно!
Від'їздиш ти завтра на Косове,
Забираєш слуги й воєводи,
А нікого вдома не лишаєш,
Жодних не лишаєш чоловіків,
Щоб листа могли тобі одвезти
І назад з Косова повернутись;
Забираєш дев'ять братів милих,
Дев'ять братів, Юговичів дев'ять,
Залиши-бо брата хоч одного,
Хоч одного, мужу мій, благаю!»
Повідає цар їй сербський Лазар:
«Господине, царице Милице!
А якого брата ти б хотіла,
Щоб лишив я в нашім білім домі?»
«Лиши мені Юговича Бошка!»
Тоді каже їй цар сербський Лазар:
«Господине, царице Милице!
Коли завтра білий день заграє,
День заграє, сонце засіяє
І міські одчиняться ворота,
То піди ти під міські ворота,

Де ітиме славне наше військо —
Зо списами юнаки на конях,
Попереду наш Югович Бошко
З корогвою у руках святою.
Слово ти скажи йому від мене,
Хай віддасть він іншому корогву,
А з тобою в домі залишиться».
Коли день настав у світі білий,
Відчинилися міські ворота,
Тоді вийшла цариця Милиця,
До міської вона вийшла брами,
Аж іде цареве славне військо —
Зо списами юнаки на конях,
Попереду той Югович Бошко,
Весь він щирим золотом палає,
Покриває золота корогва
І його, й коня, мій побратиме,
Золоте там яблуко сіяє,
Китиці на тій корогві красні,
Що спадають Бошкові на плечі.
Підбігає цариця Милиця,
Ухопила коня за вуздечку,
Обняла вона за шию брата,
Пригортала, тихо промовляла:
«Милий брате, Юговичу Бошко!
Цар мені сказать ласкаво зволив,
Щоб не йшов ти на Косове битись,
Ще й до того дав благословення,
Щоб, кому ти схочеш, дав корогву,
Сам зо мною в Крушевці зостався,
Розважав мене в печалі-тузі».
Повідає їй Югович Бошко:
«Іди, сестро, ти у замок білий,
Я ж до тебе не можу вернутись,
Не віддам нікому я корогви,
Хоч би цар і дав мені Крушевець,
Бо сказали б вояки про мене:
«Страхопуд отой Югович Бошко!
Він боїться піти на Косове,
Кров свою за чесний хрест пролити,
Наложить за віру головою!»
І звернув коня він у ворота.
Юг-Богдан у ті ворота їде,
Сім за ним Юговичів хоробрих,

Стали вони семеро всі поряд,
Ні один на неї й не погляне.
Небагато часу проминуло,
Аж над'їхав і Югович Воїн,
Царського веде коня за повід,
Золотою критого парчею.
За коня вхопилася Милиця,
Обняла вона за шию брата
Та й до нього промовляє-тужить:
«Милий брате, Воїне Югович!
Цар мені сказать ласкаво зволив,
Дав тобі своє благословення,
Щоб коня віддав, кому ти схочеш,
Сам зо мною в Крушевці зостався,
Розважав мене в печалі-тузі».
Повідає їй Югович Воїн:
«Іди, сестро, ти у замок білий,—
Я ж, юнак, до тебе не вернуся,
Не віддам царевого коня я,
Хоч би й знав, що у бою загину.
Ідемо ми, сестро, на Косове
Кров свою за чесний хрест пролити
І за віру з браттями померти».
І звернув коня він у ворота.
Бачить теє цариця Милиця,
На холодний камінь так і впала,
Непритомна впала на каміння.
Аж от їде сам цар Лазар славний,
Він побачив царицю Милицю
І сльозами облився гіркими.
Оглянувся Лазар вколо себе
Та й покликав слугу Голубана:
«Голубане, вірний ти мій слуго!
З лебедя-коня зійди на землю,
Візьми пані ти на білі руки,
Віднеси її в високий замок.
Замолю я гріх твій перед богом,
Що не йдеш ти битись на Косове,
А зостанешся у білім замку».
Як зачув слуга цареве слово,
Він облився дрібними сльозами,
З лебедя-коня зійшов на землю,
Взяв царицю він на білі руки
Та й поніс її в високий замок.

Тільки серцем стерпіти не міг він,
Що не йде у битву на Косове,
До коня він лебедя вернувся,
Сів на нього, їде на Косове.
Як уранці сопечко заграло,
Ворони два чорні прилетіли
З Косового широкого поля,
Сіли вони та й на білім замку,
І один одному промовляє:
«Лазаря преславного це замок?
Чом же тут нема душі живої?»
Тож ніхто не чув того у замку,
Чула тільки цариця Милиця,
Вийшла вона із білого замку
Та й питає воронів двох чорних:
«Ой, на бога, ворони два чорні,
Звідкіля ви вранці прилетіли?
Чи не з поля Косового часом?
Бачили там два могутні війська?
Чи була між них кривава битва?
По чиєму боці перемога?»
Відказали ворони два чорні:
«Ой, на бога, царице Милице,
Прибули ми з Косового поля,
Бачили там два могутні війська.
Ті війська зійшлись на бій кривавий,
В нім царі загинули обидва,
Може, щось лишилося від турків,
А від сербів коли що й лишилось,
То усе в тяжких кривавих ранах».
Так ото сказали чорні круки,
Аж під'їхав тут слуга Милутин,
Він правицю у лівиці держить,
Має ран він на собі сімнадцять,
Кінь його увесь залитий кров'ю.
Каже йому цариця Милиця:
«Чом ти смутен, слуго Милутине?
Чи не зрадив ти царя у битві?»
Повідає їй слуга Милутин:
«Ти зсади з коня мене, царице,
Та умий студеною водою,
Ще й напій вином мене червоним,
Бо тяжкі на тілі в мене рани».
Ізняла з коня його цариця,

Обмива студеною водою,
Напува його вином червоним.
Як слузі вернулись трохи сили,
Запитала цариця Милиця:
«Що було там на Косовім полі?
Чи загинув славний князь наш Лазар?
Чи загинув Юг-Богдан поважний?
Чи загибло Юговичів дев'ять?
Чи загинув Милош-воєвода?
Чи загинув там і Вук Бранкович?
Чи загинув банович Страхиня?»
Відповів тоді слуга цариці:
«Всі лягли на Косовому полі!
Там загинув славний князь наш Лазар,
Там списів багато поламалось,
Поламались і турецькі, й сербські,
Але більше сербських, ніж турецьких,
Бо то ж серби князя боронили,
Лазаря преславного, царице.
Юг-Богдан в бою загинув перший,
Скоро тільки січа зачалася.
Вісім там Юговичів упало,
Боронивши всі один одного,
Всі на полі голови зложили.
Зоставався лиш Югович Бошко,
Він з корогвою літав по полю,
Розганяв він турків-яничарів,
Наче сокіл зграю голубину.
По коліна у крові червоній
Смерть прийняв там банович Страхиня.
Милош теж загинув там, царице,
При Ситниці, при воді студеній,
Але й турків там побив немало,
Зарубав султана він Мурата
Та й іще дванадцять тисяч турків.
Хай господь спасе його родину,
Славу заслужив він серед сербів,
Будуть його люди споминати,
Доки люди є й Косове поле.
А про Вука клятого питаєш,—
Проклят він і вся його родина,
Прокляті усі його нащадки!
Зрадив він на Косовому полі

І забрав бійців дванадцять тисяч,
Вояків найлуччих, кірасирів».

ОРАНКА МАРКА КОРОЛЕВИЧА

П'є вино наш Марко Королевич,
З ним старенька мати Євросима,
А коли вина вже напилися,
Каже мати синові своєму:
«Любий сину, Марку Королевич,
Ти покинь, мій сину, воювати,
Бо ж добра із лиха не буває,
А й старій уже набридло неньці
Прати сорочки твої криваві;
Ти візьми волів та рало, синку,
Виори ти гори та долини
Та посій ти білую пшеницю,
Буде з чого жити нам з тобою».
Королевич матері послухав,
Він воли у рало запрягає,
Та не оре ні долин, ні гір він,
Тільки оре цареві дороги.
Аж от їдуть турки-яничари,
Везуть вони аж три мішки грошей,—
Кажуть турки Марку Короленку:
«А гей, Марку, не ори дороги!»
А гей, турки, ріллі не топчіте!»
«А гей, Марку, не ори дороги!»
«А гей, турки, ріллі не топчіте!»
А коли вони набридли Марку,
Ухопив він із волами рало
Та й побив він яничарів-турків.
Взяв тоді всі три мішки з грошима
Та й одніс їх матері старенькій:
«Ось що, нене, виорав я нині!»

МАРКО КОРОЛЕВИЧ СКИДАЄ ШЛЮБНУ ПОДАТЬ

Їде вранці Королевич Марко,
Їде вранці Косовим він полем,
Доїжджає до Сервані-річки,

Дівчину Косовку там стрічає,
Зичить їй він помочі від бога:
«Помагай-бі, дівчино Косовко!»
До землі вона йому вклонилась:
«Добрий день, вояче незнайомий!»
Каже так їй Королевич Марко:
«Мила сестро, дівчино Косовко!
Гарна, певно, ти була малою,
Гарна ти і нині зосталася,
Маєш стан гнучкий, рум'яне личко.
Та чому коса твоя посіклась,
А й чому посивіла ти, сестро?
Хто тобі вчинив біду-неволю —
Чи сама ти, а чи ненька сива,
А чи, може, батько твій старенький?»
Слізьми вмилась дівчина Косовка
Та й говорить Марку Короленку:
«Милий брате, воїне незнаний!
Не вчинила я собі недолі,
Ані мати не вчинила сива,
Ані батько не вчинив старенький,
А сама біда прийшла до мене:
Уже дев'ять буде тому років,
Як Арап сюди прийшов з-за моря,
Закупив він у царя Косове
Та й накинув на Косове подать,
Щоб його й поїло й годувало.
А ще й іншу подать він накинув:
Хто йде заміж — тридцять дай дукатів,
А хто жениться — тридцять чотири.
Хто спроможен, той дає ці гроші,
Тоді хлопець може оженитись,
А дівчина може вийти заміж.
Я, нещасна, маю рід убогий,
Нема грошей Арапові дати,
І така лиха мені недоля,
Що ніяк не можу вийти заміж.
Отаке гірке моє нещастя!
Ще б за тим я, може, й не тужила,
Що не можна заміж нам виходить,
Парубкам же молодим женитись,—
Друга ще біда на нас напала,
Подать іншу вигадав Арапин:
Дівчину йому щоночі слати,

Щоб Арап із нею милувався,
А для слуг — щоночі молодицю.
Всі доми косовські посилають
Молодиць йому й дівчат чергою,
Та й до мене ця черга добралась
Щоб пішла я на ніч до Арапа,
Щоб зо мною ніч він милувався.
Тож собі я думаю-гадаю:
«Милий боже, що мені чинити?
Чи мені у річці утопитись,
Чи мені повіситись, нещасній?
Краще, брате, смерть собі подіять,
Ніж обняти ворога отчизни!»
Відповів їй Королевич Марко:
«Мила сестро, дівчино Косовко!
Не безумствуй, не топися в річці,
Білих рук не накладай на себе,
Не губи сама душі своєї!
Покажи лиш, де живе Арапин,
Де Арапин проживає чорний,—
Хочу, сестро, з ним поговорити».
Відказала дівчина Косовка:
«Милий брате, воїне незнаний!
Нащо тобі, де живе Арапин?
Нащо знати дім тобі проклятий?
Може, дівчину собі найшов ти
І сплатить за неї хочеш подать?
А коли ти одинак у неньки
Та й загинеш від руки Арапа,—
Сиротою мати залишиться!»
Марко тут рукою до кишені,
Добуває тридцять він дукатів,
Подає їх дівчині Косовці:
«На, сестрице, тридцять цих дукатів
Та й іди собі у дім свій білий,
Дожидайся там своєї долі.
Розкажи лише, де двір Арапів,
Я йому сплачу за тебе подать.
Нащо буде він мене вбивати,
Коли маю, сестро, стільки грошей,
Щоб за ціле Косове сплатити;
Як же б то не заплатить за себе?»
Дівчина йому відповідає:
«Він не в домі, а в шатрі великім.

Подивися на Косове поле,
Де шовкова короговка має,
Там шатро Арапина лихого,
А навколо частокіл зелений,
Головами вкритий весь людськими.
Не минуло ще ж бо й тижня, брате,
Як убив отой Арапин чорний
Сімдесят сім юнаків хороших,
Женихів косовських нещасливих.
Слуг він має коло себе сорок,
Що при ньому день і ніч вартують».
Як почув же Марко теє слово,
Чвалом він по полю вниз поїхав,
Розлютив свого баского Шарця,
Аж огонь з-під копитів палає,
Синє полум'я із ніздер в'ється.
Їде лютий Марко вниз Косовим,
Слізьми умивається гіркими,
А крізь сльози промовляє гнівно:
«Ой ти, поле, широке Косове!
Та й лиха ж прийшла тобі година,
Що по князі нашому преславнім
Над тобою паном став Арапин!
Я ганьби не можу цеї стерпіть,
Не знесу печалі я тяжкої,
Що Арапин чинить тут наругу,
Молодиць та ще й дівчат безчестить.
Мушу, браття, я за вас помститись,
Хоч помститись, а хоч смерть прийняти».
Їде Марко просто до намету,
Бачать його Арапові слуги
Та й говорять чорному Арапу:
«Пане наш, Арапине заморський!
Там у полі дивний витязь їде,
Що під ним басує кінь пістрявий,
Так же кінь той добрий розлютився,
Аж огонь з-під копитів палає,
Синє полум'я із ніздер в'ється.
Хоче той юнак на нас ударить!»
Одвітує їм Арапин чорний:
«Діти мої, вірні мої слуги!
Не посміє він на нас ударить,
А найшов десь дівчину до мислі,
То й везе до мене шлюбну подать.

Жаль йому з грошима розлучатись,
Через те такий він і сердитий.
Тож виходьте з нашого ви двору,
Зустрічайте гостя, привітайте,
Уклоніться гостеві низенько
Та й візьміть коня його за повід,
І коня візьміть його, і зброю,
До шатра його мені введіте.
Що там гроші! — голову зітну я
І коня, що варт мене, здобуду».
Ой побігли ж Арапові слуги,
Щоб коня із-під Марка узяти,
Та як ближче побачили Марка,
Не насміли підійти до нього.
Біжать слуги у намет Арапів,
За Арапа ховаються слуги,
А шаблі під янанчі ховають,
Щоб шабель у них не бачив Марко.
От сам Марко в'їздить у подвір'я,
Скочив з Шарця вірного на землю
І до Шарця мовить-промовляє:
«Гуляй, Шарцю, сам ти по подвір'ю,
А я піду під намет Арапів,
І коли потреба в тому буде,
До намету прибіжи, мій Шарцю».
Пішов Марко до шатра-намета,
Там Арапин п'є вино червоне,
Молодиця й дівчина слугують.
Божу поміч закликає Марко:
«Помагай-бі, пане-господарю!»
А на те відповіда Арапин:
«Будь здоров, юначе незнайомий!
Сядь, юначе, та вина нап'ємось,
А тоді — чого прибув — розкажеш».
Повідає Королевич Марко:
«Нема часу пить вино з тобою,
А з добром приїхав я до тебе,
Що добра вже ліпшого немає:
Я засватав дівчину хорошу,
Зосталися свати на дорозі,
Сам прибув я подать заплатити,
Гроші дам, а дівчину візьму я,
Щоб ніхто не став на перешкоді.
Ну, кажи ж, яка тут шлюбна подать?»

Повідає Маркові Арапин:
«Ти ж і сам про цеє знать повинен:
З молодої — так дукатів тридцять,
З молодого — тридцять ще й чотири.
Тільки бачу, що юнак ти бравий,
Тож і сотню можеш заплатити».
У кишені тут пошарив Марко,
Три дукати Арапові кида:
«Вір мені, не маю більше грошей,
Та коли ти хочеш зачекати,
Дівчину хорошу привезу я,
Що дає мені дарунки гожі,—
Всі тобі віддам я подарунки,
Дівчина ж нехай моєю буде».
Засичав гадюкою Арапин:
«Я не з тих, щоб вірити на слово!
Ти смієшся з мене, гультіпако!»
Та й узяв тяжкого буздована,
Та й ударив Марка Короленка,
Три ударив рази ще й чотири.
Засміявся Марко Королевич:
«Чи жартуєш, а чи справді б'єшся?»
Засичав гадюкою Арапин:
«Не жартую я, а б'ю насправді!»
Тоді Марко слово промовляє:
«А я думав, що це ти на жарти!
А коли ж оце ти справді б'єшся,
Маю ж я і в себе буздована,
Вдарю тебе разів три-чотири.
Скільки ти разів мене ударив,
Стільки й я тебе ударить маю,
А тоді підемо в чисте поле
Та й почнемо чесний герць юнацький».
Підіймає Марко буздована
Та й ударив чорного Арапа,
Вдарив так собі його легенько,
Що злетіла голова із шиї!
Засміявся Королевич Марко:
«Боже милий, хвала тобі й слава!
Голова в Арапа відлетіла,
Ніби він не мав її ніколи!»
Шаблю із-за пояса добув він,
Слуг Арапових почав рубати,
Сорок душ без чотирьох потяв він,

Чотирьох живими залишає,
Щоб вони сказали правду людям,
Щоб усім оповідали чесно,
Що було між Марком і Арапом.
Голови всі з тину поскидав він,
Всі землі віддав їх, як годиться,
Щоб орли, щоб круки не клювали,—
А щоб двір отой не був порожнім,
Голови арапські нахромив він.
Взяв собі Арапові він гроші,
А тих слуг, що зосталось чотири,
Що не хтів він їх життя позбавить,
Відпустив він на Косове поле,
На чотири сторони пустив їх,
Щоб усім казали на Косовім:
«Де дівчина хоче вийти заміж,
Парубка нехай бере до мислі,
Хай виходить, поки молоденька.
Де юнак дружину взяти хоче,
Хай бере, яка йому до серця,—
Шлюбної вже податі немає,
Заплатив за всіх ту подать Марко!»
Тут мале гукає і велике:
«Маркові подай здоров'я, боже!
Він країну врятував від лиха,
Слобонив від нелюда страшного!
Прости, боже, йому душу й тіло!»

БАНОВИЧ СТРАХИНЯ

Жив та був на світі бан Страхиня,
Баном був у невеликій Банській,
Невеликій Банській край Косова,—
Сокола такого не бувало!
От устав він якось рано-вранці,
Слуг взиває, вірних прикликає:
«Слуги вірні, часу не марнуйте,
Осідлайте Білаша мойого,
Спорядіть як тільки можна лучче,
Підтягніть попругу поміцніше,
Бо намислив рушить я в дорогу:
Хочу я лишити місто Банську,
Білаша свойого натомити

Та й у гості завітати, дітки,
У господу в білому Крушевці,
До старого тестя Юг-Богдана,
Що у нього Юговичів дев'ять,
Шуряків одвідати і тестя».
Слуги волю панову вчинили,
Білаша баского осідлали,
А Страхиня-бан у путь ладнався,
Прибирався у парчу й оксамит,
Надівав саржеву пишну чоху,—
Від води та чоха червоніє,
А від сонця чоха рум'яніє.
Так ото зодягся сербський сокіл,
Сів тоді на Білаша баского,
Швидко рушив до тестя в гостину
Аж до міста білого Крушевця,
Де недавно царство заснувалось.
Юг-Богдан його стрічає сивий,
Дев'ять любих шуряків стрічає,
Соколят тих Юговичів дев'ять,
Радо зятя любого вітають,
Обіймають дорогого зятя,
А коня беруть від нього вірні слуги.
У світлицю бана запросили,
До стола накритого сідають
Та й ведуть між себе панські речі.
Слуги позбігались і слугині,
Той несе наїдки, той напитки,
Вся родина сіла біля столу,
Зачали усі вино кружати.
На чолі сів Юг-Богдан поважний,
А праворуч, біля себе опліч,
Посадив бановича Страхиню,
Далі сіло Юговичів дев'ять,
А за ними вся родина сіла,
Хто молодший, той слугує старшим.
Пригощали Юговичів дев'ять,
Пригощали усіх по порядку:
Батька, Юг-Богдана, частували,
Господаря та його родину,
Дорогого ж зятя особливо.
Їх один слуга вином обносить,
Золоту наповнює він чашу,
Золотую чашу в дев'ять літрів,

А наїдки подає їм другий,
А й наїдків тих то й не злічити,—
Справжня царська учта, пане-брате!
Загулявся бан у Юг-Богдана,
У господі тестевій засидівсь,—
До смаку припало гостювання.
А крушевське наокольне панство
Не дає спокою Юг-Богдану,
Рано й вечір умовляє ревно:
«Господарю, сильний Юг-Богдане!
Полу ми шовковую цілуєм
І твою цілуєм руку білу,
Зваж на нас, завдай собі турботи,
Приведи до нас твойого зятя,
Приведи бановича Страхиню
У подвір'я, у господи наші,
Щоб його ми гойно повітали!»
Юг-Богдан усім являє милість.
Ходять так вони у гості поряд,
Та й чимало часу проминає,
Загулявся бан, загостювався,—
Аж біда зненацька приключилась.
Якось вранці, тільки встало сонце,
Посланець листа привозить бану
З Банської, з малого того міста,
Від старої банової неньки
Та й поклав Страхині на коліна.
Бан листа розгортує, читає,
А той лист йому говорить грізно,
Каже лист, що в гніві сива ненька:
«Де ти, сину, банович Страхине?
На біду ти п'єш вино в Крушевці,
На біду у тестя загулявся!
Почитай, яке нам сталось лихо!
Сильне військо землю нам опало,
Із Єдрена цар прийшов турецький
Та й ударив на Косове поле,
За царем прийшли його візири,
За візирами лихі підручні.
Землю всю султан підбив під себе,
Все підняв на нас турецьке військо,
Все привів він на Косове поле,
Захопив усе Косове поле
І зайняв обидві наші річки,

Річку Лабу і Ситницю-річку,
Геть усе захоплено Косове.
Кажуть люди, повідають, синку:
Від Мрамора до Явор-планини,
Від Явора, сину, до Сазлії,
Від Сазлії до Кривого Мосту,
А від Мосту, сину, до Звечана,
Від Звечана, кажуть, до Чечана,
Від Чечана до верха планини,
Все Косове захопили турки.
А числом отого війська, сину,
Кажуть люди, є в царя сто тисяч,
А усе ж то дідичі цареві,
Від царя в обладі землю мають,
А живуть на царському всі хлібі,
На коні усяк на бойовому,
А що зброї, то в них небагато,
Має кожен шаблю лиш при боці.
У турчина, у царя-султана,
Є ще, кажуть, інше військо сильне,—
То запеклі турки-яничари
Стережуть султанів дім в Єдрені,
Яничарів тих сто тисяч, кажуть.
Кажуть, сину, повідають люди,
Є в турчина й третє сильне військо,
Третє військо — Тука і Манджука,
Що із криком-зиком нападає.
У турчина всякого є війська,
У турчина ще одна є сила —
То свавільний турок Влах-Алія,
Що царя не слухає султана,
На візирів зовсім не зважає,
Військо все султанове для нього —
Як мурашки у траві зеленій.
Така сила в того Влах-Алії!
Він без кривди не хоче ходити,
Не схотів з царем він на Косове,
А звернув ліворуч Влах-Алія
Та й на нашу Банську він ударив,
Горем наше місто засіває,
Полум'ям-пожаром заливає,
Мури валить, камінь розкидає,
Вірні твої слуги розганяє,
Сиву твою матір зневажає,

Білі кості їй конем ламає,
Вірну твою жінку полоняє
Та й одводить жінку на Косове,
Там її в шатрі своїм милує.
Я ж сама кую на пожарині,
Мов зозуля сива, мій синочку,—
А ти п'єш-гуляєш у Крушевці!»
Прочитав листа того Страхиня,
Жаль гіркий узяв його за серце,
Посмутніло юнацьке обличчя,
Чорні вуса повисли додолу,
Чорні вуса впали на рамена,
Гнів тяжкий йому чоло охмарив,
Сльози навернулися на очі.
Як побачив Юг-Богдан Страхиню,
Зятя рано-вранці як побачив,
Полум'ям живим він загорівся
І промовив зятеві Страхині:
«Бог тебе хай милує, мій зятю!
Чом устав ти, зятю, так зарання,
А й чому ти на обличчі смутен?
Ти на кого, зятю, розгнівився?
Ти на кого, зятю, розлютився?
Чи, буває, з тебе насміялись
Шуряки, говорячи негоже,
Чи своячки чим не догодили?
Чи в господі щось не до вподоби?
Все скажи мені по правді, зятю!»
Спалахнув Страхиня, промовляє:
«Ох, не те, мій тестю Юг-Богдане!
З шуряками я у добрій згоді,
А своячки, любі господині,
І вітають лепсько, й пригощають,
І до серця все мені в господі.
Слухай, тестю, чом я невеселий:
Лист прийшов із Банської малої
Від моєї сивої матусі».
Розповів він тестеві про лихо,
Як двори у нього сплюндрували,
Як у нього розігнали челядь,
Як матусю потоптали в нього,
Як у нього жінку полонили.
«Любий тестю, сивий Юг-Богдане!
Де тепер моя дружина вірна,

Де тепер твоя кохана доня?
І тобі, й мені це соромота!
Любий тестю, сивий Юг-Богдане!
Як мене жаліть по смерті маєш,
Пожалій мене живого лучче!
Я прошу тебе, цілую руку,
Дай мені своїх синочків дев'ять,
Шуряків моїх дай дев'ять, тестю,
Я поїду з ними на Косове,
Там найду я ворога мойого,
Царського безчесного свавольця,
Що у мене полонив дружину.
Не лякайся, тестю, не жахайся,
За своїх дітей ти не турбуйся:
Шурякам своїм, твоїм синочкам,
Хочу я перемінить одежу:
У турецькі уберу їх шати,
Білі дам на голови тюрбани,
А на плечі зелені долами,
А на ноги червоні чакшири,
А до пояса шаблі вогненні.
Клич же слуг, скликай синів хоробрих,
Хай їм коней слуги осідлають,
Осідлають, підтягнуть попруги,
Чорними ведмедями покриють:
Споряджу синів, як яничарів.
Хочу ще я дати їм пораду,
Що коли поїдем по Косовім,
Крізь султанське військо на Косовім,
То я буду в них за делібаша,
А вони нехай мені коряться,
Хай бояться старшини свойого.
А як стане у царевім війську,
З нами хто як стане розмовляти
По-турецьки, а чи по-мановськи,
З турками я можу розмовляти,
По-турецьки знаю й по-мановськи,
І арабську мову добре тямлю,
Можу втяти і по-арнаутськи.
Проведу дітей через Косове,
Все турецьке військо одурю я,
А найдемо ворога мойого,
Турчина лихого Влах-Алію,
Що у мене полонив дружину.

Хай же шуряки мені поможуть,
Бо загинуть можу там я, тестю,
А коли я там і не загину,
Можу рани я тяжкі дістати».
Як зачув те Юг-Богдан поважний,
Спалахнув він, полум'ям зайнявся,
Промовляє банові Страхині:
«Бан Страхине, ти, мій зятю любий!
Бачу я, ти досі не проспався:
Хочеш взять синів у мене дев'ять,
Повести їх на Косове поле,
Щоб синів там полонили турки.
Годі, зятю, й говорить про цеє!
Не дам дітей вести на Косове,
Хоч би доні і повік не бачить!
Зятю мій, хоробрий бан Страхине!
Та й чого ти так розлютувався?
Знаєш ти — не знали б тебе люди! —
Що коли хоч ніч заночувала
Під чужим наметом твоя жінка,
То вона тобі вже не дружина,
Хай поб'є господь її прокляттям!
Турчину лиши її, мій зятю,
Нехай ворог тішиться із нею!
Кращу я найду тобі дружину,
Пити вдвох вино холодне будем,
Будемо ми друзями довіку.
А дітей не дам я на Косове!»
Спалахнув, як полум'я, Страхиня
З тої муки, із тяжкого горя
Не хотів він погукнуть на слуги,
Конюхів до себе не покликав,—
Сам пішов він до коня у стайню,
Осідлав коня він, як годиться,
Ой же міцно він підтяг попругу!
Загнуздав удилами стальними,
Вивів коня в широке подвір'я,
Перед білим каменем поставив,
Бистро скочив з каменя на нього.
Тут на шуряків він подивився,
А вони спустили очі в землю.
Він тоді на свояка поглянув,
На Неманича на молодого,
А свояк спустив у землю очі:

Як пили вони вино й ракію,
Юнаки всі браво вихвалялись,
Богом присягалися Страхині:
«Любимо тебе, наш бан Страхине!
Любимо над землю нашу царську!»
А як сталася біда-наруга,
То немає приятеля в бана,
Неохота їхать на Косове.
Бачить бан, що тут немає друга.
Сам поїхав полем Крушевецьким.
Опинився в полі він широкім,
Оглянувся на Крушевець білий,
Чи не їдуть шуряки навздогін,
Чи не жалко стало їм Страхині?
А коли побачив бан Страхиня,
Що не буде товариша в нього,
Тут одно йому на думку спало:
Спогадав він хорта́ Карамана,
Що йому був за коня миліший,
Бан гукнув, озвався білим горлом
До хорта, що в стайні зоставався.
Чує хорт, біжить мерщій за баном,
Румака у полі доганяє,
Навкруг нього, радіючи, скаче,
Золотий бринить на нім нашийник,
Мов сказати він щось хоче бану.
Їде бан на огирі баскому,
Проїздить поля він і планини
Та й приїхав на Косове поле,
На Косовім бачить сильне військо,
Аж узяв його за серце острах.
Спом'янув він праведного бога
Та й прямує між орду турецьку.
От він їде тим Косовим полем,
На чотири сторони звертає,
Скрізь шукає турка Влах-Алію,
Та ніде знайти його не може.
До ріки Ситниці він спустився,
Перед себе дивне диво бачить:
Над водою, при ріці Ситниці,
Та стоїть одне шатро зелене,
Широко розкинулось по полю,
Яблуко на ньому золотеє
Сяє так, неначе сонце красне,

Перед ним у землю спис забитий,
Ворон кінь прив'язаний до списа,
Із вівсом на голові торбина,
Б'є копитом лівим він і правим.
Коли це побачив бан Страхиня,
Так собі подумав, так помислив:
«Чи не в цім наметі Влах-Алія?»
Білаша свого він підганяє,
Списа із плеча свого здіймає,
Відхиляє у шатрі завісу,
Заглядає, хто там під наметом.
А не був там сильний Влах-Алія,
Тільки був якийсь там дервіш сивий,
Борода у нього аж по пояс.
Сам сидить він під шатром-наметом
Та й пиячить, бідолашний дервіш,
П'є вино з великої він чаші,
Наливає сам і випиває,
Що аж очі налилися кров'ю.
Як його побачив бан Страхиня,
Він селям промовив по-турецьки,
А п'яненький дервіш одмовляє:
«Будь здоров, хоробрий бан Страхине
З Банської малої з-під Косова!»
Спалахнув, розсердився Страхиня,
Дервішеві каже по-турецьки:
«Брешеш, діду, лихо б тебе вбило!
Нащо п'єш ти, діду, до нестями?
Нісенітниці верзеш ти нині
І гяуром турка називаєш!
Про якого бана ти говориш?
Таж ніякий я не бан Страхиня,
А служу султану делібашем.
Царські коні геть порозбігались,
По орді турецькій розбрелися,
Тож усі ми кинулися скоро,
Щоб цареві коні половити.
Як скажу цареві чи візиру,
Що за речі ти отут розводиш,—
Буде тобі тяжке лихо, діду».
Голосно тут засміявся дервіш:
«Ой, вояче, Страхиничу-бане!
Чи ти знаєш, бане, пам'ятаєш,
Що як був я на Голеч-планині

І тебе побачив серед війська,
То пізнав тебе й коня твойого
Ще й хорта твойого Карамана,
Що тобі він за коня миліший.
Знаєш, бане з Ванської малої,
Що пізнав тебе я по обличчю,
По очах пізнав тебе юнацьких,
Ще й пізнав тебе по вусах чорних.
Знаєш, бане — лиха б не зазнав ти! —
Як колись потрапив я в неволю,
То ж твоя мене вхопила варта,
Ухопила на Сухар-планині,
Віддала мене тобі у руки,
Ти мене в темницю вогку кинув,
І терпів я у темниці муку,
Дев'ять літ прожив я у неволі,
А коли зачався рік десятий,
Жаль узяв тебе за серце, бане,
Рада ти тюремника покликав,
Вивів Рад на світ мене з темниці
І привів до себе на подвір'я.
Пам'ятаєш, бане, чи забув ти?
Так тоді ти запитав у мене:
«Рабе мій, гадюко ти турецька!
Чи ти хочеш у тюрмі пропасти,
А чи можеш викуп заплатити?»
Так спитав ти, ось як відповів я:
«Міг би, бане, заплатить я викуп,
Дозволь тільки добутись додому,
В рідний край, на батьківщину милу;
Там добра у мене є чимало,
Єсть і леви, і грунти родючі,
Міг би я зібрати добрий викуп.
Але ж ти мені не віриш, бане,
І мене в мій білий двір не пустиш.
Дві тверді лишу тобі заруки:
Перша з них — то бог наш справедливий,
А що друга з них — то віра божа,
Принесу тобі я гойний викуп».
Ти словам моїм повірив, бане,
Відпустив мене у двір мій білий,
В рідний край, на батьківщину милу,
Тільки ж як приїхав я додому,
Там мене спіткало горе люте:

На двори всі, на мою господу
Налетіла чума-моровиця,
І жінок побила, й чоловіків,
Не лишила нікого живого,
А двори усі мої пропали,
Всі пропали, руїнами стали,
Поросли їх стіни бузиною.
Скільки мав я левів і маєтків,
Турки все взяли собі у спадок.
Як побачив дім я свій забитий,—
А не мав ні друга, ані грошей,—
Довго думав та й одно надумав:
Ухопив поштарських добрих коней
Та й поїхав до Єдрена-міста,
До царя подався й до візира.
Розповів візир царю про мене,
Хто я є, який юнак відважний,
Зодягнув мене візир султанів,
Зодягнув і дав шатро шовкове.
Цар мені коня дав вороного,
Дав мені султан і зброю світлу.
Записав мене візир султанів,
Що царю служитиму довіку.
Аж ось ти прибув до мене, бане,
Певне, хочеш викуп свій одержать.
Я ж не маю, бане, ні динара,
Страхиничу, лихо приключилось!
Ой, гляди, загинеш ти, безумче,
На Косові у царевім війську!»
Дервіша пізнав тоді Страхиня,
Із коня він Білаша зіходить,
Дервіша старого обіймає:
«Брате в бозі, дервішу старенький!
Залюбки тобі дарую викуп!
Я не хочу, брате, ні динара,
Я не хочу викупу твойого,
А знайти я хочу Влах-Алію,
Що мій двір він обернув на пустку.
Що у мене полонив дружину.
Скажи мені, дервішу старенький,
Скажи мені, де мій лютий ворог!
Ще ж тебе, як брата, я благаю,
Ти не зрадь мене перед військами,
Щоб мене не оточили турки!»

На те дервіш богом заприсягся:
«Соколе мій, Страхиничу-бане!
Моя вірність за камінь твердіша;
Хоч і зараз вихопи ти шаблю,
Хоч піввійська вирубай цареві,
Я тебе не викажу нікому,
Не забуду я твойого хліба.
Коли був у тебе я в темниці,
Ти поїв мене вином студеним,
Годував мене ти білим хлібом,
Дозволяв погрітися на сонці,
Випустив на віру із неволі.
Я тебе не викажу, не зраджу,
Не вчиню ніякої я кривди,
Тож мене не бійся, бан Страхине!
А що ти мене питаєш, бане,
Де той турчин сильний Влах-Алія,
То намет свій білий розіп'яв він
Ген високо, на Голеч-планині.
Тільки ж хочу я тобі сказати:
Сядь в сідло та й утікай з Косова,
Як не хочеш марно тут загинуть.
Ти на себе, брате, не надійся,
Ні на руку, ні на гостру шаблю,
Ні на спис, намочений в отруті.
Як доїдеш ти до Влах-Алії,
То назад від нього не поїдеш:
Із конем, із зброєю твоєю
Він тебе у руки дужі схопить,
Тобі руки білі поламає,
Тобі очі він живому вийме!»
Засміявся банович Страхиня:
«Брате в бозі, дервішу старенький,
Ти за мене, брате, не турбуйся,
Лиш не зрадь перед турецьким військом!»
Турок так йому відповідає:
«Слухай-но, вояче бан Страхине!
Моя вірність за камінь твердіша,
Тож хоч зараз ти конем пустися,
Тож хоч зараз вихопи ти шаблю,
Порубай султапові піввійська,
Я тебе не викажу нікому,
Перед турками тебе не зраджу».
От як бан конем од нього рушив,

Обернувся, дервіша питає:
«Любий брате, дервішу старенький!
Ти коня увечері і вранці
Напуваєш у ріці Ситниці,
Тож скажи мені по щирій правді,
Де тут брід у цій ріці студеній,
Щоб з конем не трапить на глибоке!»
Відказав йому тут правду дервіш:
«Бан Страхине, соколе ти сербський!
Юнаку такому і коневі
Скрізь є броди, скрізь є переходи!»
Кинувсь бан та й перебрів Ситницю,
Та й погнав коня свого баского,
Та й погнав аж на Голеч-планину.
Він внизу, а сонце сяє зверху,
Огріває все Косове поле,
Військо все освітлює султанське.
Подивись на турка Влах-Алію!
Милував Страхинину дружину
Цілу ніч він у шатрі своєму;
Звичай був у турчина поганий —
Не вставати, тільки спать лягати,
Спать лягати, як пригріє сонце,—
Спить собі він, заплющивши очі.
Обіч нього була його люба,
Невільниця, банова дружина.
Голову поклав він їй на лоно,
Вона держить турка Влах-Алію,
У шатрі завісу відхилила,
Позирає на Косове поле,
Там турецьку силу розглядає,
Поглядає, що там за намети,
Оглядає юпаків і коней.
Та зненацька очі відвернула,
Подивилась на Голеч-планину,
Вершника й коня там назорила,
Придивилась, виміряла оком,
Турчина рукою враз торкнула,
За щоку його торкнула праву,
За щоку торкнула та й говорить:
«Пане мій, могутній Влах-Аліє!
Встань-но швидше, щоб тобі не встати!
Підперізуй дорогий свій пояс,
Зброєю озброюйся ясною,

То он їде банович Страхиня,
Хоче в тебе голову відтяти,
Мені очі вийняти бажає!»
Спалахнув, як пломінь, Влах-Алія,
Спалахнув, поглянув на планину,
А тоді зареготався гучно:
«Серце моє, Страхинина жінко!
Настрахав же тебе твій господар!
Так від нього страху ти набралась,
Що коли тебе в Єдрен візьму я,
Буде й там тобі він увижатись!
То не їде банович Страхиня,
А то їде делібаш султанів,
Що султан послав його до мене,
Чи султан сам, а чи візир Мемед.
До покори султан мене кличе,
Щоб його не розігнав я війська;
Налякались візири цареві,
Щоб по них я збройно не ударив.
Ти ж не бійся, серце, не лякайся:
Як візьму я свою гостру шаблю,
Як ударю того делібаша,—
Другого не шлють нехай до мене!»
Відказала банова дружина:
«Господарю, сильний Влах-Алієі
Чи не бачиш, щоб тобі осліпнуть!
То не їде делібаш султанів,
А то їде муж мій бан Страхиня,
По чолу його я упізнала,
По очах я упізнала зразу,
Ще й по вусах упізнала чорних,
По коні його крапчасто-білім,
По хорті рудому Карамані.
Головою не жартуй, мій пане!»
Як почув це турок Влах-Алія,
Всім тоді він тілом іздригнувся,
Скочив прудко він на бистрі ноги,
Добрим поясом підперезався,
Взяв за пояс гострого кинджала,
Причепив до бока гостру шаблю,
На коня поглянув вороного.
Саме тут Страхиня-бан під'їхав,
Та не стерпів мудрий бан Страхиня:
Не сказав він доброго їм ранку,

Не сказав с е л я м їм по-турецьки,
Тільки гнівне він промовив слово:
«А, ти тут, харцизе, песький сину,
Песький сину, погань ти султанська!
Ти кому двори спалив, проклятий,
В кого ти забрав людей в неволю?
Чию жінку під шатром милуєш?
А виходь-но на двобій юнацький!»
Стрепенувся турок, бистро звівся,
Одним скоком до коня доскочив,
Другим скоком сів на вороного,
Затягнув йому повіддя туго.
А Страхиня-бан не дожидався,
Білаша-коня погнав на нього,
Бойового в нього кинув списа,
І почався герць у них кривавий.
Та простяг правицю Влах-Алія,
Ухопив Страхининого списа
І таке Страхині промовляє:
«Песький сину, Страхиничу-бане!
Що це ти задумав, що замислив?
Та хіба ж я баба-шумадійка,
Щоб отак на мене накидатись?
Я, Страхине, сильний Влах-Алія,
Візира й царя я не боюся!
Скільки є царевого тут війська,
То усе воно мені здається,
Як мурашки на траві зеленій!
А ти хочеш зо мною змагатись!»
Мовив так і списа кинув турчин,
Юнака хотів поранить тяжко,
Але бог поміг Страхині-бану,
Мав коня він звиклого до бою.
Тож, як спис той свиснув на планині,
Сокіл-кінь упав тут на коліна,
Пролетів над баном спис вояцький
Та й ударивсь об холодний камінь,
Розламався спис на три частини,
Розламався, натроє розпався.
Без списів обидва залишились,
За тяжкі взялися буздовани.
Як ударив сильний Влах-Алія,
Як ударив Страхипича-бана,
Із сідла його він зразу вибив,

Білашеві аж на шию зсунув,
Тільки ж бог поміг ізнов Страхині,—
Мав коня він звиклого до бою,
Що нема тепер таких у сербів,
Ані в сербів їх нема, ні в турків,—
Стрепенувсь він головою й тілом
Та в сідло і посадив Страхиню.
Як ударив банович Страхиня
Сильного, тяжкого Влах-Алію,
Із сідла не міг його він вибить,
Лиш загнав коня він по коліна,
По коліна на усі чотири.
Поламались тяжкі буздовани,
Пір'я з них посипалось навколо,
За шаблі вхопилися завзятці,
Щоб двобій юнацький закінчити.
Ти поглянь лиш на Страхиню-бана,
Що за шабля при поясі в нього!
Шаблю ту два ковалі кували,
Ковалів два й коваленків двоє,
Від неділі тиждень до неділі,
Викували шаблю ту із криці,
Наче бритву, вигострили шаблю.
Влах махнув, а бан йому навпроти,
Шаблю туркову прийняв на шаблю,
Навпіл шабля туркова розпалась,
Бан, як те побачив, звеселився,
Нападає звідтіля і звідти,
Голову він зняти хоче турку,
Чи хоч руку туркові поранить.
Кинулися один на одного,
Тільки ж турок ні голову зняти,
Ані руку ранить не дається,
Відбивається уламком шаблі,
Спритно тим орудує уламком,
Від удару захищає шию,
Шаблю він Страхинину рубає,
Відбиває по шматку шматочок.
Як обидві шаблі посіклися,
Посіклися геть аж по держало,
Юнаки відкинули уламки,
З коней бистрих скочили на землю,
Один одного схопив за горло,
І зайшла борня страшна між ними

На тій рівній Голечі-планині.
Як схилився ясен день до півдня,
Піна біла виступила в турка,
Піна біла, наче сніг нагірний,
А в Страхині біла ще й кривава,
Закривавився жупан на грудях,
Кров покрила чоботи обидва.
Змучив біль бановича Страхиню,
І таке він слово промовляє:
«Бог би вбив тебе, моя дружино!
Чом стоїш ти й дивишся байдуже?
Підійми з землі уламок шаблі
Та й удар ним хоч мене, хоч турка:
Вже сама подумай, хто миліший».
Але турчин грізно тут промовив:
«Слухай, серце, Страхинина жінко!
Не мене удар ти, а Страхиню:
Ти ж йому вже милою не будеш,
Він тебе коритиме довіку,
Рано й вечір буде дорікати,
Що була ти у шатрі зо мною.
А мені ти мила завжди будеш,
Повезу тебе я до Єдрена,
Дам служниць тобі до послуг тридцять,
Щоб держали рукава і поли,
Годували цукром тебе й медом.
Я тебе дукатами дзвінкими
Від трави до голови обсиплю,—
Ти удар бановича Страхиню!»
Легко жінку спокусити можна:
Скочила вона, як божевільна,
На землі знайшла уламок шаблі,
Завинула у хустину шиту,
Щоб їй руку білу не поранив,
Забігає відтіля і відти,
Голову оберігає турку,
На свого володаря чигає,
На володаря, на бан Страхиню,
Б'є його по шапці срібноперій,
Затинає по тюрбані білім,—
Пересікла і перо на шапці,
І тюрбан розсікла білосніжний,
В голову поранила Страхиню.
Кров побігла по лицю юнацькім,

Заливає очі юнакові.
Ужахнувся банович Страхиня,
Що загине марно ще й безумно,
А тоді подумав він, помислив
Та й покрикнув білим своїм горлом
На хорта отого Карамана,
Що його привчив ловити звіра,
Раз покрикнув та й удруге крикнув.
Скочив хорт, до пана підбігає,
Ухопив він банову дружину,
А що стать жіноча полохлива,
Що собак боїться жінка кожна,
То й вона покинула уламок,
Закричала, аж далеко чути,
Ухопила пса за жовті вуха,
З ним униз планиною скотилась.
Тож, коли побачив теє турок,
Жаль живий узяв його за серце,
Дивиться він пильно вслід коханій.
А в Страхині знов заграла сила,
Серце стрепенулося юнацьке,
Повернув сюди й туди він турка,
З ніг звалив він турка Влах-Алію.
Так тут бан у гніві розходився,
Що не взяв ніякої він зброї,
А вчепився туркові у горло,
В горло вп'явся гострими зубами
Та й загриз його, як вовк ягнятко.
Скочив бан і голосно покрикнув,
Одігнав хорта свого рудого,
Визволив од пса свою дружину.
Кинулась дружина утікати
(Утекти хотіла, бач, до турків),
Та задержав жінку бан Страхиня,
Ухопив її за праву руку,
До коня підвів свого баского,
На коня свойого прудко скочив,
Посадив дружину позад себе
Та й помчався впоперек планини,
Впоперек помчався, стороною,
Щоб турецьке військо поминути,
Та й добивсь до славного Крушевця,
В'їхав він у тестеве подвір'я.
Вийшов Юг-Богдан йому назустріч,

Дев'ять любих шуряків стрічають,
Обіймають, в білий вид цілують,
Про його питаються здоров'я.
Як побачив Юг-Богдан поважний,
Що в крові й лице, і шапка в гостя,
То сльозами ревними обмився:
«Ох, і лихо ж у державі нашій!
Бачу я, в турецького султана
Юнаки є, певно, сильно дужі,
Як могли мого поранить зятя,—
А таких же чи й найти на світі!»
Тут за зятя й шуряки злякались.
Та сказав їм банович Страхиня:
«Не турбуйся, мій шановний тестю,
Не жахайтесь, шуряки, за мене.
Ще в султана юнака немає,
Щоб убити міг мене чи ранить.
Я скажу вам, хто мене поранив,
Хто мене поранив, закривавив,
Як змагався з турком я в двобої,—
Слухай лиш, мій тестю Юг-Богдане!
То ж мене поранила дружина,
Це твоя зробила доня люта:
Не мені, а турку помагала!»
Юг-Богдан, як полум'я, зайнявся,
Дев'ятьом синам своїм гукає:
«Гей, мерщій кинджали добувайте,
На шматки лиху шматуйте суку!»
Батька враз послухали синове,
На сестру накинулися миттю,
Але бан Страхиня став навпроти,
Шурякам таке промовив слово:
«Шуряки ви, Юговичів дев'ять!
Чи не сором вам таке чинити?
Ви на кого підняли кинджали?
Як такі вже юнаки ви браві,
Де ж були шаблі й кинджали ваші,
Як поїхав сам я на Косове,
Чом ви там юнацтва не являли,
Із біди мене не визволяли?
Я не дам сестру вам погубити,
Я й без вас би з нею розпрощався,—
А тепер я з вами розпрощаюсь:

З вами більше пить вина не хочу,
А своїй коханій уклонюся!»
Юнаків таких є в світі мало,
Як юнак був банович Страхиня.

СМЕРТЬ МАТЕРІ ЮГОВИЧІВ

Милий боже, що за дивне диво!
Ой зібралось військо на Косові,
А в тім війську Юговичів дев'ять,
А десятий Юг-Богдан поважний.
Молить бога Юговичів мати,
Щоб він дав їй очі соколині
Та ще й білі крила лебедині
Пролетіти на Косове рівне
І побачить Юговичів дев'ять,
Десятого — батька Юг-Богдана.
Як молила, вимолила в бога:
Дав їй бог і очі соколині,
Дав їй бог і крила лебедині.
Тож вона майнула на Косове,
Бачить мертвих Юговичів дев'ять,
Десятого — батька Юг-Богдана;
Дев'ять там списів у землю вбито,
Що сидить на кожнім ясен сокіл,
Що стоїть при кожнім кінь юнацький,
А лежить при кожнім лев прелютий.
Заіржали дев'ять добрих коней,
Заревіли дев'ять лютих левів,
Дев'ять соколів заклекотали...
Та тверде старенька мала серце
І сльози гіркої не зронила,
Узяла всіх дев'ять добрих коней,
Узяла всіх дев'ять лютих левів,
Узяла і соколів тих дев'ять,
Повернулася у дім свій білий.
Іздалека невістки пізнали,
Зустрічати вибігли свекруху,—
Дев'ять удовиць тут закувало,
Заридало дев'ять тут сиріток,
Ще й заржало дев'ять добрих коней,
Заревіло дев'ять лютих левів,
Дев'ять соколів заклекотало.
Та тверде старенька мала серце

І сльози гіркої не зронила.
А як північ уночі настала,
Заіржав Дем'янів кінь буланий,
Запитала мати у невістки:
«Невістонько, Дем'янова мила!
Чом заржав Дем'янів кінь буланий?
Чи він хоче білої пшениці,
Чи води він прагне із Звечана?»
Відказала Дем'янова жінка:
«Ой, свекрухо, Дем'янова нене!
Він не хоче білої пшениці,
Ні води не прагне із Звечана,
Та його Дем'ян так призвичаїв,
Що овес до півночі жує він,
А опівночі руша в дорогу.
Тож сумує за своїм він паном,
Що до нього довго не приходить».
Та тверде старенька мала серце
І сльози гіркої не зронила.
Вранці, як на світ благословилось,
Прилетіли два вóрони-круки,
Що в крові їм крила по рамена,
Що із дзьобів біла піна капле.
А несуть вони юнацьку руку,
Золота на тій руці обручка,—
Кинули вони ту руку нені.
Взяла руку Юговичів мати,
Обернула, глянула на неї,
Підклика Дем'янову дружину:
«Невістонько, Дем'янова мила!
Пізнаєш ти руку цю юнацьку?»
Відказала Дем'янова жінка:
«Ой, свекрухо, Дем'янова мати!
Це правиця нашого Дем'яна,
Я пізнала золоту обручку,
Що дала Дем'янові при шлюбі».
Взяла мати Дем'янову руку,
Обернула, глянула на неї;
До руки промовила тихенько:
«Ручко мила, грушко недоспіла!
Де зросла ти, де тебе зірвали?
А зросла ти у мені на лоні,
А зірвали на Косовім рівнім!»
Серце тут напружилося в неї,

З болю серце в неї розірвалось
По синах по дев'ятьох із горя,
По десятім Юг-Богдані сивім.

СТАРИЙ НОВАК І КНЯЗЬ БОГОСАВ

П'ють вино із Радивоєм Новак
Та й при Босні, при ріці студеній,
У гостях у князя Богосава.
Як вина удосталь напилися,
Богосав таке промовив слово:
«Побратиме мій, старий Новаче!
Хочу знати, просто запитати:
Чом зробився гайдуком ти, друже?
Яка тебе змусила неволя
Карк ламати, серед гір блукати,
І навіщо це гайдукування
Сивому здалося чоловіку?»
Тут старий Новак одповідає:
«Побратиме, князю Богосаве!
Ти питаєш, відкажу я правду:
З горя я тяжкого гайдукую.
Пам'ятаєш, може, ти і знаєш:
Смедерево ставила Ірина,
Я ж робив у неї на поденній,
Аж три роки працював у неї,
Я возив їй дерево й каміння
Власними волами і возами,
І за всі оті три роки праці
Не дістав ні пари, ні динара,
Узуття не заробив на ноги!
Був би й те я, брате, їй пробачив,—
Та коли побудували місто,
Почали стрункі виводить вежі,
Золотити вікна і ворота,
То на нас накладено податок —
По три ліри золота на хату,
То ж бо, брате, по триста дукатів!
Хто, маючий, заплатив ті гроші,
Заплатив та й жив, як і раніше.
Я ж був, друже, чоловік убогий,
Податі не мав чим заплатити,
Заступа узяв свого тяжкого

Та й пішов із ним гайдукувати.
Лиш ніде задержатись не міг я
У державі проклятій Ірини,
То пішов на Дрину, бистру річку,
Звідтіля на каменисту Босну
Та й дістався аж до Романії.
Там я стрів турецький шлюбний поїзд,
Молоду свати везли турецькі.
Всі свати із миром проїздили,
Молодий лиш на коні гнідому,
На гнідому на коні баскому,
Не хотів він миром проїздити,
Канчука трійчатого добув він,
Що на трьох кінцях три кулі мідні,
По плечах мене почав ним бити.
Тричі я просив отого турка:
«Я прошу тебе ще й заклинаю,
Хай господь тобі дарує щастя,
Хай твоє благословить весілля!
Їдь собі, молодожоне, з миром,
Бачиш сам, що чоловік я вбогий!»
Та не зважив турок на те слово,
Затинає канчуком трійчатим.
Як мені терпіть не стало сили,
Лютим гнівом я розлютувався,
Із плеча ізняв тяжкий свій заступ
Та й ударив молодого турка,
Так його легесенько ударив,
Що з коня він полетів гнідого.
Я ж до нього тут підскочив прудко,
Два й три рази так його ударив,
Що з душею він і розлучився.
Потрусив я туркові кишеню
Та й найшов там три гамани грошей,
Ісховав за пазуху собі їх,
Зняв я шаблю з пояса у турка,
Причепив до пояса свойого,
В головах його покинув заступ,
Щоб було чим турка закопати,
На турецького коня я скочив
Та й поїхав на гнідім у гори.
Теє бачили свати турецькі,
Та мені нічого не зробили:
Не хотіли, певне, чи не сміли.

От уже минуло сорок років,
Звик я жить у горах Романії
Більше, брате, ніж у власнім домі.
При гірських дорогах я чатую,
Купчиків сараївських чекаю,
Одбираю золото і срібло,
Дорогу одежу віднімаю,
Зодягаю і себе, і друзів,
Доганяти вмію і тікати,
І стояти у бою страшному,
Не боюсь нікого, опріч бога!

ОДРУЖЕННЯ ПАВЛА ПЛЕТИКОСИ

Милий боже, що за диво дивне!
Чи гримлять то Задарські гармати?
Чи то віють вітри понадморські?
Чи луна лунає по планинах?
Не гримлять то Задарські гармати,
А й не віють вітри понадморські —
Дівчину свати ведуть хорошу
І стріляють із гучних пістолів.
От доїхали до роздоріжжя,
Каже слово дівчина хороша:
«Слухайте-но, дівері й сватове!
Говорити з вами я соромлюсь,
А не те вже, що на вас дивитись.
Та в своїм признаюся вам горі:
Як жила я в матері дурненька,
То Павло Плетикоса до мене
Сватався аж сім разів, сім років,
Не дала мене йому матуся.
В гайдуки пішов він з того горя
І тепер він, кажуть, гайдукує
На якійся там Кунар-планині.
Гайдуків у нього тридцять хлопців:
Слід Павла Плетикоси боятись!»
Повідають дівері й сватове:
«То дурниці, невісточко люба!
Хай Павло Плетикоса той має
Гайдуків, як кажеш ти, аж тридцять,
Та сватів нас є аж шість десятків,
Не насміє він на нас ударить!»

Тільки слово те свати сказали,
Як рушниць ударило враз тридцять
Із зеленого густого гаю,
Сватів тридцять мертвими упало.
Гримнуло ізнов пістолів тридцять,
Знов сватів упало тридцять мертвих,
Зосталась лиш на коні красуня.
Тут Павло Плетикоса до неї
Та й узяв коня її за повід
І повів його він на планину,
Сів він там вино червоне пити,
Слугувала дівчина-красуня.
Та смутна красуня, невесела,
Сльози ронить із очей гіркії,—
Тож Павло Плетикоса питає:
«Ой, на бога, дівчино-красуне,
Що за лихо в тебе, за нещастя,
Що гіркі ти проливаєш сльози?
Та чи я ж то хлопець не хороший?
Чи свати мої не до вподоби?
Чи свого ти дівера жалієш?
Як свого ти дівера жалієш,
То я маю Милича-небожа,
Що за красну дівчину красніший,
Хай тобі за дівера він буде!»
Повідає дівчина-красуня:
«Володарю, Павле-отамане!
Не жалію ні за ким я в світі,
Ти мені мій милий наречений.
А й твої свати мені хороші,
Любий серцю і твій небіж Милич,
Хай мені за дівера він буде.
А тому я серцем засмутилась,
Що утратила шовки-дарунки,
Чим сватів я маю надаряти?
Все лишилось там, на роздоріжжі!»
Їй Павло Плетикоса повірив,
Милича-небожа він покликав:
«Ти послухай, Миличу-дитино!
Візьми її за рученьку білу,
Поведи на перехрестя шляху,
Де загинули її сватове,
Забери шовкові там дарунки,
Принеси сюди їх на планину».

Як почув те слово хлопчик Милич,
Взяв красуню він за білу руку
Та й повів її на роздоріжжя.
Гляньте ж но, що дівчина вчинила!
Як найшла вона шовки-дарунки,
То пішла від тіла і до тіла
Всіх сватів убитих надаряти:
Кожного укрила свата шовком,
У сорочку одягла єдвабну,
Голову єдвабом пов'язала.
Як знайшла ж боярина красуня,
То таке тут вимовила слово:
«Друже милий, золотий мій персню!
Був недавно в мене ти на пальці,
А тепер ти не живеш на світі!
Ой, за що ж на мене ти вгнівився,
Не ведеш мене за білу руку,
Щоб сватів веселих зустрічати!»
Тільки ж мертва голова німує!
Заридала дівчина-красуня,
Надягла боярину сорочку,
Золоту хустину пов'язала
Та й пішла від тіла і до тіла
І найшла там названого батька,
Руку й полу у нього цілує
І словами каже, промовляє:
«Названий мій батьку, сонце ясне!
Як мене твоє проміння гріло,
А тепер зайшло воно за гору!
Ти за що на мене огнівився,
Що вінця не держиш надо мною,
Не вінчаєш донечки своєї?»
Тільки ж мертва голова німує!
Заридала дівчина-красуня,
Надягла йому сорочку білу,
Золоту хустину пов'язала
Та й пішла шукати між сватами
І знайшла свойого молодого,
У крові знайшла його червоній,
Підняла коханого із крові,
Хусткою шовковою утерла,
В чорні очі милого цілує
Та й говорить дівчина-сирітка:
«Милий мій, володарю мій красний!

Ти за що на мене угнівився?
Чом твої не бачать очі чорні?
Білі руки чом не обіймають?
Чом уста медові не цілують?»
Тільки ж мертва голова німує!
Затужила дівчина-сирітка,
Затужила, як зозуля сива,
Надягла йому сорочку білу,
Хусткою покрила золотою,
Із-за пояса ножа схопила
Та й ударила себе у серце,
Мертва впала біля молодого.
Як побачив те хлопчина Милич,
То побіг хутенько на планину
Та й побачив там тяжке він лихо:
Щось квилить і виє на планині,
В'ються хижі там орли і круки.
Підбігає той хлопчина Милич
До водиці, чистої криниці,
Аж вода кривава й каламутна,
А при ній лежать його два други —
Один Марко, а другий Маринко,
Білії порубані їм руки,
А на тілі їх криваві рани,
Що аж чорні видяться печінки.
Як побачив те хлопчина Милич,
Гайдуків він двох гірських питає:
«Ой, на бога, милі мої друзі!
Звідкіля страшні у вас ці рани?
Чи лихі підстерегли вас турки
Та й посікли тіло ваше біле?
А де ж дівся дорогий мій дядько,
Де ж Павло Плетикоса подівся?»
Повідають гайдуки-горяни:
«Ти послухай, наш хлопчино Милич!
Як пішов ти на те роздоріжжя,
Дівчину повів оту нещасну,
То на нас ударив Панджа Грачац,
Ізненацька він на нас ударив
Та й побив усіх нас три десятки
І Павла Плетикосу убив він.
Тут і ми тяжкі дістали рани».
Так говорять, борються із смертю,
А по слову тім їх смерть настигла.

Як побачив те хлопчина Милич,
То сльозами гіркими умився,
Та й пішов хлопчина в дім свій білий —
Годувати неньку престареньку.

ОДРУЖЕННЯ ІВА ГОЛОПУЗОГО

П'є вино, гуля король Яньока
Та й у білому Яньоці-місті,
З ним гуляє тридцять капітанів
Та ще й тридцять і три генерали.
Аж один юнак до них підходить,
Що на нім чудна якась одежа:
Крізь штани просвічують коліна,
Крізь рукава лікті виглядають,
А крізь шапку виліза волосся,
А сорочки та й нема на ньому,
Дорогий зате на ньому пояс,
А за поясом пістолі гданські,
Два пістолі в золотих окрасах,
При стегні його шаблюка довга,
Завдовжки на цілих дев'ять п'ядей,
А й химерне має він наймення —
Із Яньока Іво Голопузий.
Підійшов він, привітався гоже,
Всі його вітають, поступились,
З королем його садовлять поруч,
Тридцять чаш йому вина підносять,
«Ожделдія,— кажуть,— гостю любий!»
Випив він, вусів не замочивши.
От сидять та й п'ють вино червоне,
Аж і кажуть тридцять капітанів:
«Ой, Іване з білого Яньока!
Чом бо ти не женишся, на бога?
Є нас тут аж тридцять капітанів,
Тридцять є і три тут генерали,
Дівчина є в кожного в родині —
Той сестру, той доню має любу,
Проси, Іво, у кого захочеш,
Кожен дівчину за тебе видасть».
Одказав їм Іво Голопузий:
«Дякую вам, тридцять капітанів,
Але я присягся перед богом,

Що нізащо я не оженюся
На латинці, ні на сербіянці,
А на доні блазня Осман-Аги,
Побратима з турської Удбини».
Капітани тут перезирнулись,
Почали сміятись поміж себе.
Узяла досада Голопуза,
Що сміються капітани з нього,
Не схотів вино він з ними пити,
Прудко звівся він на бистрі ноги
Та й пішов із білого палацу,
Полічив шаблюкою він східці.
Пішов Іво в свій високий замок,
Відчинив там скрині старовинні,
Дістав звідти красиву одежу:
Що на плечі тоненьку сорочку,
До пояса із щирого злота,
Від пояса із білого шовку,
На сорочку пару безрукавок,
А наверх зелену доламу,—
На доламі гудзиків аж тридцять,—
Зверх долами панцир сутозлотний,
Золота чотири оки в ньому,
На голову — шапку срібноперу,—
Одна шапка, дев'ять пер на шапці,
А десяте як вогонь палає.
Золоті три китиці спадають
Юнакові на рамена дужі,
Ще й крило юнак привісив куте,
Що його боронить від негоди,
Від негоди, від лютого вітру.
Як надів на застіжки штани він —
Стали жовті ноги по коліна,
Стали жовті, ніби соколині.
Дорогий підперезав він пояс,
Взяв за пояс два пістолі гданські,
Геть у чисте золото окуті,
Прив'язав собі шаблюку довгу
Та й пішов з високого він замку.
Споряджає він у путь гнідого,
Збрую щонайкращу надіває:
Дороге кладе сідло на нього,
Що здобув собі в землі турецькій,
Прив'язав дві золоті кобури,

Ще й дві шаблі по обидва боки,
Тоді скочив на коня гнідого
Та й поїхав по Яньоку-місту.
Виїхав він на Яньоцьке поле,
Далі лугом він Яньоцьким рушив,
Взяв із лугу він на Огорєлець,
Там його застигла темна нічка,
Вдосвіта добувсь він до Удбина,
До будинку блазня Осман-Аги.
Кашлянув він двічі там чи тричі,
Перед тим будинком Осман-Аги,
А тоді ж поглянув у віконце
І в віконці бачить руку білу.
Тут промовив Іво Голопузий:
«А чия рука там у віконці?
Чи рука жіноча, чи дівоча?»
Дівчина з віконця відказала:
«Це рука дівоча, не жіноча,
Я ж бо доня блазня Осман-Аги».
Промовляє Іво Голопузий:
«О Фатіє, Османова дочко!
Покажися у вікні будинку,
Щоб тебе я бачив оком чорним,
Щоб не в'яло серце моє з жалю.
Тричі я просив твойого батька,
Твого батька, блазня Осман-Агу,
Та тебе не хоче він оддати.
Тож я їду в кам'яну Кладушу
До Муїни свататись Хайкуни,
Заберу її та одружуся».
Те почувши, дівчина Фатія
Каже так до Іва Голопуза:
«Хто ж ти є, сусіде незнайомий,
Відкіля прибув, з якого міста?»
Відказав їй Іво із Яньока:
«О Фатіє, дівчино-красуне!
Сам юнак я із Барата-міста,
Воротар я із Барата-міста,
Єсть я воїн із Барата, Муйо».
Повідає дівчина-красуня:
«Заведи коня у стайню білу,
Зачекай мого з планини батька,
Він оддасть мене за тебе заміж!»
Відказав їй Іво Голопузий:

«Ой, на бога, блазнева Фатіє!
Я присягся, бачиш, перед богом,
Щоб тебе вже не просити в батька,
Тож як хочеш ти зо мною жити,
Півгодини тут тебе зажду я,
Доки у дорогу ти зберешся,
Посаджу тебе я на гнідого».
Повернув коня баского Іво,
А Фатія-дівчина і каже:
«Зачекай лиш півгодини, Муйо,
Доки у дорогу я зберуся».
Зліз Іван з коня свого гнідого,
Півгодини він чекав під замком,—
Аж дзвенить щось у високім замку,
Задзвеніло там дрібне намисто,
Зашуміла там одежа жовта,
Черевички там застукотіли —
То виходить дівчина Фатія
І несе вона в руці-правиці
Цілий міх дзвінких дукатів жовтих,
А вина в руці-лівиці чашу,
Щоб Барата-Муйя пригостити;
Ставить чашку у траву зелену
Та й цілує гостя в білу руку,
Він її — промежи чорні очі.
Випив чашу, взяв мішок дукатів
Та й поклав мішок він на гнідого,
Сам зіскочив на хребет коневі,
Взяв Фатію за правицю-руку,
Посадив її позаду себе,
Поясом обперезав аж тричі,
А вчетверте — ременем від шаблі,
Та й поїхав швидко на планину.
На планині три було дороги:
Та — на Ніш, а друга — на Шибеник,
На Барат була турецький третя.
Тут і каже блазнева Фатія:
«О, послухай-но, Баратський Муйо!
Чула я від батенька і знаю,
Де й які дороги на планині,
Не тією ж ти із них прямуєш,
Ти не їдеш на Барат турецький,
А звернув ти на Яньок гяурський».
Одповів їй Іво із Яньока:

«Ой, дівчино, блазнева Фатіє!
Таж не єсть я Муйо із Барата,
А от, може, від людей ти чула,
Що є в світі Іво Голопузий!»
Тут вони заїхали в долину,
У Яньоцькім опинились лузі
Та й зустріли юнака якогось
На коні баскому вороному,
Що криваві ноги по коліна,
В юнака — аж по рамена білі.
Він побачив Голопуза Йвана,
Так до нього чемно привітався:
«Помагай-бі, Йване Голопузе!»
«Будь здоров і ти, Баратський Муйо!»
Голопузий знову каже Іво:
«Відкіля оце ти їдеш, Муйо?
Чи не з міста, не з мого Яньока?
Де ж твої товариші-дружина?»
Відказав йому Баратський Муйо:
«Ой, на бога, Голопузе Йване!
Побував я в твоєму Яньоку,
А було у мене тридцять друзів.
Ваші вершники підстерегли нас,
Всіх моїх побили тридцять друзів,
Я ж посік їх тридцять ще й чотири,
Сам на вороному врятувався.
А відкіль же їдеш ти, Іване?
Чи не був ти у моїм Бараті?
Де твої товариші-дружина?»
Відказав тут Іво голопузий:
«Я не маю друзів-товариства,
Окрім бога і коня гнідого.
А оце я їздив до Удбини,
Та й до замка блазня Осман-Аги,
Виманив я блазневу Фатію
І везу ось на коні гнідому».
Тут озвалась блазнева Фатія:
«А бодай би, Муйо із Барата,
Почорнів ти завтра у дивані,
Що мене програв ти на майдані!
На твоє мене він ім'я знадив:
Не назвався Йваном Голопузим,
А назвався Муйом із Барата!»
Як зачув те Муйо із Барата,

Він таке до Іва слово мовив:
«А чума б тебе побила, Йване!
Ти навіщо взяв чуже наймення,
Вкрав навіщо дівчину-туркеню?»
Вихопив пістоля з кобури він
Та не вдарив Голопуза Йвана,
Щоб не вбити й дівчини-красуні,
А гнідого вдарив поміж очі.
Впав гнідий на мураву зелену,
Придавив Іванові він ногу.
Покотився Іво Голопузий,
Задзвеніло пір'я на Івані,
Налякало тяжко вороного.
Підганя його Баратський Муйо,
Хоче Йвану голову зрубати,
Підганяє — вороний боїться.
Тут тим часом випручався Іво,
Вихопив з-за пояса пістоля,
Дав вогонь живий поперед себе –
Випала недобра доля турку:
Вбитий був він поміж чорні очі.
Розгнуздав свого гнідого Іво,
Муйового вороного взяв він,
Переклав сідло своє на нього,
Потім скочив на хребет коневі,
Посадив туркеню позад себе
Та й поїхав, співаючи, лугом,
Кинув Муйо рить ногами землю.
А як їхав полем він Яньоцьким,
То його побачила сторожа,
Короля побігла сповістити:
«Іво Голопуз прибув, королю,
На коні він Муєвому їде!»
Та король Яньоцький не повірив,
Доки сам очима не побачив,
А коли очима сам побачив,
З тридцяти велів гармат ударить,
Поміж очі Іва він цілує.
Тут великий урядив він бенкет,
Мов яку завоював країну.
А Іван повів туркеню в церкву,
Охрестив там, повінчався з нею
Та й узяв її у дім свій білий.
Що прокинеться, то вже й цілує.

ЯНКОВИЧ СТОЯН У НЕВОЛІ

Коли турки захопили Котар,
Янковичів геть пограбували,
В бран Іллю Смилянича забрали,
В бран Стоян Янковича забрали,—
Зосталася по Іллі дружина,
Що два тижні лиш, як він побрався,
По Стояну зосталась дружина,
Що лиш тиждень, як побрався з нею.
Юнаків узято до Стамбула,
Там султанові в дарунок дано.
Прожили вони там дев'ять років,
Місяців ще сім, і на десятий
Там їх і потурчив цар турецький,
Коло себе їм доми поставив.
Каже якось Ілія Смилянич:
«Ой Стояне, брате мій коханий,
Завтра буде ж бо турецьке свято.
Піде цар із турками в проходку,
А з туркенями цариця піде.
Укради ж ключі ти від комори,
Украду ключі я від конюшні,
Наберемо золота-багатства,
Візьмемо ми коней пару добрих
Та й поїдем до Котара-міста,
Глянемо на рідних наших бідних,
Любок недолюблених обіймем».
Так ото ж і змовились братове.
Як настав же день, турецьке свято,
Цар пішов із турками в проходку,
А з туркенями пішла цариця.
Вкрав Стоян ключі тут од комори,
А Ілля ключі вкрав од конюшні,
Золота взяли собі без ліку,
Узяли і коней пару добрих,
Подалися до Котара-міста.
Як вони до міста під'їздили,
Янкович Стоян промовив слово:
«Слухай-но, Ілля, коханий брате!
Ти поїдь у дім свій, брате, білий,
Я ж загляну до свойого саду,
До свойого саду-винограду:
Хто гілля там в'яже, підчищає,

А й кому мій сад дістався в руки».
От Ілля у дім поїхав білий,
А Стоян до саду-винограду.
Бачить там Стоян свою матусю,
Що матуся по садочку ходить,
Сиві коси з голови втинає,
Виноград підв'язує зелений,
Руки ломить, дрібні сльози ронить,
Споминає про Стояна-сина:
«Яблучко ти золоте, Стояне!
Рідна мати вже тебе забула,
А невістку Елу не забуду,
Золото неношене, невістку!»
Янкович Стоян її вітає:
«Помагай-бі, вдово-сиротино!
Чи ж нема в твоїм дому молодших,
Що ти саду мусиш доглядати,
Хоч стара вже й на ногах не встоїш?»
Відказала йому ненька сива:
«Добрий день, вояче невідомий!
Ой не маю я в дому молодших,
Бо Стояна, єдиного сина,
У турецьку забрано неволю,
З ним Іллю, двоюрідного брата,
Що мені доводиться небожем.
Зосталася по Іллі дружина,
Що два тижні лиш, як він побрався,
По Стояну зосталась дружина,
Що лиш тиждень, як побравсь він з нею.
От моя невістка дожидала,
Виглядала мужа дев'ять років,
Місяців ще сім і на десятий
Вже тепер за іншого виходить.
Не могла, нещасна, я й дивитись
Та й пішла до саду-винограду».
Як почув Стоян гірке те слово,
Враз до дому білого поїхав
Та й сватів там красних він побачив.
Прийняли як слід його сватове,
Що з коня та зразу і до столу.
Як Стоян вина усмак напився,
Він таке сватам промовив слово:
«Любі друзі, ви, сватове красні!
Чи не можна пісні заспівати?»

Відказали так йому сватове:
«Чом не можна, воїне незнаний,
Заспівай собі, чому ж не можна!»
Заспівав він гучно та ще й дзвінко:
«Ой звивала ластівка гніздечко,
Ізвивала більш як дев'ять років,
На десятий стала розвивати.
Аж прилинув ясний соколонько
Із столиці від царя-султана
Та й не дав їй гніздо розвивати».
Не була сватам до втями пісня,
А лише Стояновій дружині.
Від боярина вона метнулась
Та й побігла прудко у наддашок,
Кличе там Стоянову сестрицю:
«Ой зовице, рідная сестрице!
Повернувся брат твій, мій господар!»
А сестра Стоянова зачула,
Вниз вона побігла із наддашку,
Тричі стіл очима озирнула,
Щоб побачити свойого брата,
А побачила свойого брата —
Обіймає, в білий вид цілує,
Умиваються слізьми обоє
Із тієї радості-утіхи.
Промовляють тут сватове красні:
«Господарю, Янкович Стояне!
Хто ж видатки наші нам поверне?
Витратили ми добра чимало,
Щоб твою засватати дружину».
Янкович Стоян відповідає:
«Постривайте-но, сватове красні,
Дайте на сестрицю надивитись,
А тоді верну я вам видатки,
Обдарую всіх вас, як годиться».
Надивився на сестру він любу,
Дав сватам препишні подарунки:
Той дістав хустину, той сорочку,
А жених — Стоянову сестрицю.
З двору красні рушили сватове.
Зачало темніти, вечоріти,
Надійшла Стоянова матуся,
Як зозуля сива, затужила:
«Яблучко ти золоте, Стояне!

Вже тебе забула рідна мати,
А невістку Елу не забуду,
Золото неношене, невістку.
Хто тепер стару зустріне матір?
Хто із нею походити вийде?
Хто стареньку матір запитає:
«Чи ти не стомилася, матусю?»
Чує те Стоянова дружина,
Вибігає перед дім свій білий,
Обіймає матір, пригортає,
Слово каже до старої пені:
«Ти не куй, як та зозуля сива!
Повернулось сонечко до тебе,
Твій Стоян, матусю, повернувся!»
Як побачила старенька мати,
Як побачила свого Стояна,
Мертва впала на сирую землю.
Поховав Стоян почесно матір,
Поховав почесно, як царицю.

ГРУЇЦА І АРАПИН

П'ють вино із Радивоєм Новак
Під ялиною густою в лісі,
Татомир малий вино підносить,
А малий Груїца їх вартує.
Радивоєві і каже Новак:
«Радивою, ти мій брате рідний!
Всі ми кривди на землі прогнали,
Не прогнали чорного Арапа!
Як весільний поїзд їде шляхом,
Відбиває він дівчат хороших,
Тиждень їх цілує та милує,
А тоді їх продає за гроші.
А й гаразд би, брате, ми вчинили,
Якби поїзд зібрали весільний,
А Груїцу вкрили б покривалом,
Та й дали б під покривало шаблю,
Та й поїхали б у путь-дорогу
Повз будинок чорного Арапа,—
Ошукав би Арапа Груїца
Та й убив прескурвого Арапа!»
Це було до серця Радивою,

Тож вони зібрали пишний поїзд,
Покривалом покрили Груїцу,
Та й дали під покривало шаблю,
Та й поїхали у путь-дорогу
Повз будинок чорного Арапа.
Але вдома не було Арапа,
У корчмі сидів він, напивався,
А сестра його зорила в домі.
От біжить в корчму сестра до брата:
«Ой мій брате, Арапине чорний!
Відколи ти дім тут свій поставив
При шляху юнацькім, при широкім,
Ще такий не проїздив тут поїзд,
І дівчат красніших не бувало,
Як сьогодні проїздять сватове,
Дівчину везуть щонайкраснішу!»
Як почув же те Арапин чорний,
Прудко він на бистрі ноги звівся,
На коня свойого скочив охляп,
Кинувся в погоню за сватами.
Як догнав Арапин пишний поїзд,
Молодої ухопив коня він,
Молоду за груди він хапає,—
Та немає в неї перс дівочих!
І промовив чорний той Арапин:
«Ох, дівчатко, бідна твоя мати!
Віддала вона дитину заміж,
Що нема ще в неї перс дівочих!»
Відказав йому малий Груїца:
«Віддала мене нерідна мати,
А чужа дитини не жаліє!»
Як покрикне тут Дебелич Новак:
«Груйо, бий, рука б тобі усохла!»
Груйо вдарив із-під покривала —
Голова Арапові злетіла.
Рушили додому поїжджани,
Заспівав Дебелич Новак пісні:
«Гей, хлоп'ята, юнаки-орлята!
Ви женіться там, де вам до серця,
Чорного Арапипа не бійтесь,
Бо загинув той Арапин чорний,
Зарубав його малий Груїца!»

ПЕРЕКЛАДИ ІЗ СЛОВАЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Янко Краль

ВАРТОВИЙ НАРОДУ

Над горами, над ярами,
над містами й хуторами —
пусто всюди, смутно всюди...
Хто ж мій біль загоїть, люди?

Над горами, над ярами,
над містами й хуторами
пусто, тихо, як у полі,
коли жито вже в стодолі.
Пусто, тихо, в тому полі,
нема жита і в стодолі.

Над горами, над ярами,
над містами й хуторами
пусто, тихо, як в узгір'ї,
коли вівці вже в подвір'ї.
Пусто, тихо на узгір'ї,
та овець нема в подвір'ї.

Над горами, над ярами,
над містами й хуторами
пусто, тихо, як в хатині,
коли хлопці в яворині.
Пусто, тихо у хатині,
нема й хлопців в яворині.

Хлопці дім свій залишили,
їх розбійники побили.
Над могилою сумною,
над горою лісовою —
пусто всюди, смутно всюди...
Хто ж мій біль загоїть, люди?

Світ увесь — гробниця чорна,
смерть усюди необорна,

мов гроби — верхів'я, скелі,
сам лишився я в пустелі.
Всі в могилі, я над ними —
вартовий над неживими.
Вартовий — нічна сторожа,
що не спить над неживими,
глас Христа — мій вірний щит,
та німий я між німими.
Мертві спатимуть і далі,
як сторожа кине чати.
Нащо я прийшов у світ,
я — живий — мерців гукати?
Всі лежать — я сам в гробниці,
навкруги нема нікого,
я ходжу, немов страшидло,
та страхать — нема живого!
Доокола пусто, темно,
перелоги чорні всюди,
де лиш брили та каміння...
Хто ж мій біль загоїть, люди?

Серце змучене, утишся,
є надії ще проміння:
той, хто довше буде спати,
швидше матиме спасіння.
Геній ти у чорній ночі,
ти — світильник на могилі,
щоб світити, коли прийде
божий син у світлій силі.
Хто проспить і хто загине,
ти за всіх відповідаєш.
Заспокойся ж, бідна душе,
що самотньо так страждаєш.
Оживуть німі гробниці,
заговорять знову люди,
і тебе, нещасна душе,
світ ніколи не забуде.

ВЕСІЛЛЯ

Ізнов героїв воскресають душі,
слов'янська велич переможно сяє,
у мороці вогненному, як брата,

Конарський Лукасінського стрічає.
І Пестель з Муравйовим, і поляки
ідуть з віків у величі та славі.
І Русь свята, і Польща волелюбна
весілля дні готують величаві.
Весілля дні! В обійми упадають
один одному, ніби брат із братом,
священиків озвалися могили,
земля засяє небувалим святом!
Москва, Варшава сонцем променіють,
народи йдуть, гучні гримлять гармати —
страшне весілля: вішають одного,
той до Сибіру має мандрувати,
а третього із батьківщини гонять,
четвертого катують нагаями.
Слов'яни в тузі відвернули очі,
язик замовк від жаху і нестями.
Слов'яни в тузі одвернули очі,
не вимовили ні одного слова,
той дивиться на схід, а той на захід —
і звідусіль їм відповідь гробóва.
Світ гуком-криком нашу смерть зустрінув.
Та годі! Більше крик хай не лунає:
і катові лихому, й глядачеві
ще відповідь огненна засіяє!
Не будуть ждати слова від німого
звитяжці люті, у хлібах зариті,
та дасть німий ще відповідь за себе,
та відповідь ще прогримить у світі!

ОРЕЛ

Зринув орел понад землю високо —
ледве вже видно її, мов крізь дим.
Нащо на неї й звертав би він око:
світ невідомий розкривсь перед ним!
Що та земля! Він на неї й не гляне,
грози не спинять його, ні страшні урагани!

Куй там, зозуле, все «ку-ку» та «ку-ку»,
вік селянинові пророкуй,
хлопцеві в гаї, що стогне від муки,
ніжно про любощі куй.

Ти, соловейку, в зеленій діброві
солодко тьохкай, як світ засинає,
темної ночі, на гілці кленовій,
в час, коли тихо земля спочиває,
в час, коли всюди мовчання й пітьма.
Інший мій шлях, маю дім я високий,
листя й гілок тут шукати дарма,
це не долина, не ліс це глибокий,
це не кленове галуззя широке —
дому моєму краю нема!
Липа тремтить, зашуміла діброва,
хата біліє, могила, байрак...
Липа тремтить, зашуміла діброва,
синові мати промовила так:
«Сину мій любий, моя ти розрадо,
мати тобі я, це знаєш ти сам,
дам же тобі я, дитино, пораду,
мати — поради лихої не дам.
Слухай, синочку: далеко не рвися,
в полі широкім притулку нема,
міцно родини й домівки держися,
тут лише приязнь і ласка сама,—
світ той холодний і холодно прийме...
Тут же й дерева розкрили обійми!»

«Матінко-золото, в слові твоїм
добрість велика і правда сіяє:
люба родина і любий свій дім,
в світі широкім притулку немає;
спокій удома, там — грози страшні —
да́рма! Як долю минути мені?

О, не мені це судилося, мати,—
жити при вогнищі, в хатнім теплі
і стародавні часи споминати
в час присмерковий, у сірій імлі...
Тиха долина і затишок? Ні!
Простір широкий судився мені!»

Вітер у гаї повіяв тихенько,
явір здригнувсь між беріз і борів,
явір колишеться, гнеться легенько,
в гаєм орел свою мову повів:

«Красний твій спокій, гаю зелений,
гілочка кожна творить дива́,
в шумі, у шумі вік староденний,
давнє минуле знов ожива.
Шум чи не шум — а на серці так мило,
ніби легким його сном охопило.

Гаю-розмаю, зелен мій гаю,
чорнії хмари круг мене пливуть,
ковані з криці блищать блискавиці,
лину я й лину, поки не вб'ють.
В мене немає притулку ні хати,
блискавка скаже, куди прямувати.
Хмари круг мене громами ревуть...
Лину я й лину, поки не вб'ють».

Іван Краско

МІСЯЦЬ ПОБЛІДНІЛИЙ...

Місяць побліднілий
за узгір'я схили
тихо запливає.
Рік у рік — те саме!
Он верба гілками
в воду заглядає.

Я спинивсь у полі
в затінку тополі,
йдуть і йдуть хвилини.
Рік у рік те саме!
Чути над лугами
квакання жабине.

Щось, немов у мрії,
здалеку біліє,—
мур старого дому.
Чи ж і там те саме?
Тужить вечорами
господиня в ньому?

Штефан Крчмерий

ВАХОТОВЕ ПОЛЕ

Не мав Вахот землі ані п'яді,
зате сили — за чотирьох зубрів.
Як ступне він — загуде все поле,
а як спис пудовий свій метне він —
свище вітер, як чабан у горах.

«Гей, Вахоте,— мовить король Бела,—
глянь, он вепр вибіг із діброви!»
Стрепенувся, скочив Вахот бистро,
за два скоки — до гори стрімкої,
третім скоком — аж на верховину,
закрутив, метнув тяжкого списа.
Прудко вепр, спис летить прудкіше,
хоче дик вістря́ криваве вирвать
та й простягсь на полонині чорній.

«Гей, Вахоте,— мовить король Бела,—
я такого вепра ще не бачив,
поготів же — молодця такого.
Я, Вахоте, добрий нині серцем —
сонце сяє... мальовничий Турець...
Глянь на землю красну цю, Вахоте,
вгору, вниз, до пишної долини,
на узгір'я аж по той он берег.
Як вона по схилах розіслалась,
ця земля родючая Турчанська!

Щоб цей день у пам'яті лишився,
можеш ти собі зайняти з неї,
і для себе, й для своїх нащадків
завширшки — що в три заскочиш скоки,
завдовжки — куди докинеш списом».

Аж засяяв молодець могутній,
рукавом чоло утер спітніле,

а в душі мов музика заграла.
Скочив раз — так рись драніжна скаче,—
мов земля з праці його метнула —
каблуком зарив траву зелену,
вдруге скочив, скочив далі втретє,—
всі гукнули, король Бела скрикнув.

Блискавки в очах звитяжця грають,
як у зголоднілого вовчати,
зміряв оком він турчанську землю,
випнув груди він, напружив руку,
рикнув він, і спис важенний свиснув,
заблищав, як райдуга на сонці,
перелинув луг увесь квітчастий,
перетяв од краю і до краю,
аж по той бік у траві зарився.
Де упав він — курява там біла,
звідки вилетів — рука затерпла.

«Хлопче, хлопче,— що таке з тобою?
Чом ти так хитаєшся, Вахоте?»
Стиснув зуби. Люди підхопили,
занесли в якусь його халупу,
на солом'яне поклали ложе,
наварили доброго тройзілля,
мокрий міх на груди положили.

Лежить Вахот ні живий ні мертвий,
лежить Вахот, дивиться у сволок,
зір застиг і речі дивні бачить.

В першу ніч на тім турчанськім полі
довжелезний килим простелився
по долині красній в край із краю,
довгий, чорний-чорний та пречорний,
жайворонок понад ним співає.

В другу ніч світився зеленаво,
а на нім троянди червоніли.
Вітер волос ворушив на ньому,
вітер зиб здіймав у муравинні,
хвилі підіймав дедалі більші
і в обійми, просто ув обійми
ніс троянди, вогняні троянди.

В третю ніч став золотим той килим,
і під сонця сяєвом гарячим
копей табуни гуляли горді,
з шиями, немов блискучі дуги,
маяли їх гриви золотії,
а хвости, як у комет, світились...
Діти-діти, відчиняйте брами!

В ніч четверту білим став той килим,
білий кінь поважно йшов по ньому,
до землі гнуздечка срібна висла,
на хребті сідло було порожнє.
Підійшов він тихою ходою,
став, сумний, край ложа із соломи.
«А сідай, Вахоте!» — І в сідельце
Вахот сів із списом із пудовим,
сів з опущеною головою.
Кінь заржав і розпустив він крила.
Коли Шлях перелетіли Млечний —
поле Вахота сльоза зросила.

Павол Гвездослав
(Орсаг)

З «КРИВАВИХ СОНЕТІВ»

28

Ти помилився, Пушкіне великий,
в роздратуванні мовивши сліпім,
що в руськім морі злитися однім
повинні всі слов'янські наші ріки,

а коли ні, то висохнуть навіки.
Сама природа поглядам твоїм
перечить, барвам даючи земним
дорогу вільну, шлях многоязикий.

Дух — як вода, що випари свої
у понадземні посила краї,
щоб знов на рідний лан вони спадали,

їй ненавистен вод гнилих застій.
Річки, що з духу людського постали,
у течії не вмістяться одній.

Переклад

28 <?>

Ти помилився, Пушкіне великий,
В роздратуванні мавши сліпім,
Що в руськім морі злиться одним
Повинні всі слов'янські наші ріки,

А коли ні, то висохнуть нехай.
Сама природа поглядом твоїм
Перечить; барвам дарячи земним
Дорогу вільну, шлях многоязикий.

Дух — як вода, що випаривши свій
З піднебесні посила краї,
Щоб знов на рідний лан вони спадали,

Він ненависен від чужих застій.
Річки, що з духу людського постали,
У течії не вміститься одній.

Переклад Максим Рильський

Автограф перекладу поезії П. Гвездослава
«Ти помилився, Пушкіне великий...»

Само Халупка

БРАНКО

У Зволені дзвони дзвонять,
за Зволеном Бранка гонять,
гонять лютим вовчим гоном
у долині понад Гроном.

«Бранку, вчинками якими
завинив ти перед ними?»
«Я провини не ховаю,
та за ними більшу знаю.

Було колись — літа давні! —
жив словак у долі славній,
кохав свою він свободу,
як та риба — тиху воду.

Та прийшла ворожа сила,
нас розбоєм розгромила,
поламала наше право,
відняла в нас честь і славу.

Роки йдуть, ідуть століття,
ворог топче нас, мов сміття;
хто словацькій правді служить,
той від ран пекельних тужить.

Я не раз на полонині,
стоячи у самотині,
милувався любим краєм
поміж Татрами й Дунаєм.

Це ж мойого діда поле,
мій цей лан широкополий,—
та шкода! Нащадкам бідним
рідне стало вже не рідним!

І сльозами я гіркими
над полями плакав тими
і чекав у марнім болі,
хто народ звільнить з неволі!»

А в Бистриці дзвони дзвонять,
за Бистрицю Бранка гонять,
гонять лютим вовчим гоном
у долині понад Гроном.

«Гей же, Бранку, отчий сину!
Скажи щиро в цю годину,
чи кров твоя не кипіла,
коли правду кривда била?»

«Ой кипіла, ще й палала,
і мене на битву гнала,
гнала з рідної оселі
поміж гори і на скелі.

Гей, од Матри аж на Татри
запалали мої ватри:
хто їх бачив, той за мною
йшов із зброєю до бою.

З гір, із скель юнацтво сміло
на вогні мої летіло,
діти славного народу
повставали за свободу.

Всі пишалися красою,
мов рясні квітки весною,
а на полі як упали —
ніби листя те зів'яле.

Починали діло добре
і загинули хоробро,
славне військо вже не встане,
люд мовчить, надія в'яне.

Не зів'яне, мій народе!
Будуть знов бої й походи,
в золотому обладунку
прийде витязь для рятунку!»

А на Брезні дзвони дзвонять,
а за Брезном Бранка гонять,
гонять лютим вовчим гоном
у долині понад Гроном.

А горою стежка вита
геть колодами забита,
путь колоди застилають,
далі Бранка не пускають.

Від лихих лихого й ждати:
Бранка там, засівши в чати,
оточили злі загони,
ніби сокола ворони.

І стрілами постріляли,
і шаблями порубали,
та поки сам голівку склав,
дванадцять він голів одтяв.

«Милий боже! Стань до суду
за права мойого люду:
вороги мене убили,
день мій гасне, боже милий!

В правді жив я, кривду бив я,
вірно свій народ любив я,
знаю тільки цю провину —
як провину, то єдину.

Добре, браття, учиняйте,
яму шаблями копайте,
яму ладьте, гей, глибоку,
а могилу, гей, високу.

На гроб камінь покладіте,
ім'я моє напишіте,
кожен хай про теє знає,
що тут Бранко спочиває».

ЖАЛЬ

Ходить легінь по діброві
та й чоло додолу клонить,
вії росячи шовкові,
по сльозі сльозу він ронить.
Ой же де тому причина,
що в сльозах отой хлопчина?

Край діброви стоїть скеля,
а на скелі тій дубочок;
і щасливі, і веселі
там голубка й голубочок,—
як ізмалку полюбились,
так у вірності й лишились.

За стебелечком стебельце
на гніздо собі носили
і м'яке своє кубельце
власним пір'ям застелили —
чисте ліжко голубине
для дружини, для родини.

Добре тому голубкові
із голубкою у парі,
добре було юнакові,
що любив він очі карі...
Взяла милу домовина,
тому й плаче той хлопчина.

КОЗАК

Я вояк ізроду,
Мужня мати в мене,
При моїй колисці
Маяло знамено.

Маяло знамено,
Сурми вигравали,
Батька до походу
Гучно закликали.

Гей, летіли діти
Козацького роду,

На війну летіли
За свою свободу.

Вірний коник ба́тьків
Сам вернувся з бою,
Залилася мати
Ревною сльозою.

Зів'яла, як ружа
У веснянім цвіті,
Сам я залишився
Сиротою в світі.

Сохне серед степу
Липа в самотині,
Так без людей добрих
Тяжко сиротині.

Та знайшлась у мене
Щирая родина,
Узяли сирітку
Козаки за сина.

Узяли за сина,
Розуму навчили,
Ріс я для завзяття,
Набирався сили.

Гей, дістав од них я
Шабельку до боку
Ще й коня баского,
Доброго до скоку,

Щоб конем тим бистрим
Татар доганяти,
Шаблею невірним
Голови стинати.

Став я, молоденький,
Поміж вояками,
Як орля відважне
Помежи орлами.

Я вояк ізроду,
Не умру в спокої,

А умру хоробро
За народ у бої.

За народу славу,
За народу волю
Радий я зложити
Голівоньку в полі.

На коні умру я,
Як бійцю годиться,
Задзвенить востаннє
Шабля-блискавиця,

Сурми обізвуться
Ген понад полями,
Викопають яму
Козаки шаблями.

Спокій свій довічний
Я знайду в могилі,
Прапор там поставлять
Побратими милі.

Прапор той козацький
Нехай людям каже,
Що козацька слава
Не вмре, не поляже.

МЛИНАР І КОРЧМАР

Один млинар, другий корчмар
по суді страшному
разом смажились у пеклі
на вогні одному.

Тож млинар Присип питає
корчмаря Доли́ва:
«Чом тебе спіткала, брате,
доля нещаслива?»

А корчмар — хороша птиця —
знав, що відказати:

«А тому, що я удвічі
звик не доливати».

«Де ж на світі тая правда,
зміркувать не зважусь!
Вдвічі більше відсипав я,
а з тобою пряжусь!»

СОН

Коли пас я на поляні,
то здрімався на світанні,
а як сонечко засяло,
любий сон мій відігнало.

Коли б відав я, де мила,
куди нічка відлетіла,
то полинув би стрілою
взять кохану із собою.

Ой приснилося, приснилось,
що їз нею ми зустрілись,
що горіла, мов жарина,
над чолом її пір'їна.

За ворітьми на розлуку
подало дівчатко руку,
золот перстень іздіймало
та й на вірність дарувало.

Ой приснилося, приснилось,
що навік ми полюбились,
що повів свою я любу
під святий вінець, до шлюбу.

Панотець мені та милій
мав зв'язати руки білі,
а як сонечко засяло,
любий сон мій відігнало.

Коли б відав я, де мила,
куди нічка відлетіла,
то полинув би стрілою
взять кохану із собою.

ТУРОК-ПОНІЧАНИН

Боже-боже, страх великий:
Вбігли турки у Поніки
На убивства, на грабунок...
Боже, боже, де рятунок?

Люди добрі, утікайте,
У полон себе не дайте!
Тож молодші повтікали,
Старші віком — не здолали.

Скочив турок бистрим скоком
У вільшину над потоком,
Ой знайшов він жінку сиву
Між кущами, нещасливу.

Завдає старій він муки:
У залізо кує руки,
Аркан на ню накидає
І до коня припинає.

Тягне стару байрака́ми,
Тіло ранить будяками —
Кров із білих ніжок ллється,
Турчин бачить і сміється.

Як вона вже знемагає,
Нагаєм її шмагає,
А як падає без тями —
Коле в боки острогами.

Гук та й гук іде по полю:
Гонять турки люд в неволю;
Тричі місяць одмінився,
Жоден турок не спинився.

А й далекий край чужинний!
Три гори і три долини,
Три ріки вони минали,
Аж над морем синім стали.

А край моря місто сяє,
Вежі к небу підіймає,

Бусурменські, не господні —
Нема хреста ні на óдній.

Там туркеня виходжала,
Турків гоже привітала,
Зашарілася, мов ружа,
Як зустріла свого мужа.

Каже: «Мужу мій, вітаю!
Чи з угорського ти краю
При здоров'ї повернувся?
Як там похід ваш відбувся?»

«Добре в похід ми ходили
І угорців підкорили,
А словаки не давались —
Ну, ми з ними поквитались.

Що ж у тебе, розкажи-но,
Які, жіночко, новини?»
«Дякуй, милий, дякуй богу,
Маєш ти синка малого».

«Бранку цю візьми, дружино,
Щоб був догляд певний сину,
Щоб малого колихала,
Гарні співанки співала.

З-понад Грона це словачка,
Як усі вони, співачка,
Кращих-бо пісень немає
За пісні в словацькім краї».

Турчин каву попиває,
Жінка злотом вишиває,
А старенька у куточку
Так співає їх синочку:

«Люлі-люленьки, дитино,
Принесу тобі калину,
Принесу я цвіт рожаний,
Мій унученьку коханий».

Теє турчин зачуває,
Гнівне слово промовляє:

«Як насміла ти, рабине,
Внуком звать мойого сина?»

«Раз Попіки грабували
І синка мого забрали
Ще на третьому лиш році.
Мав він зірочку на боці».

Грізний турок і дружина
Враз упали на коліна:
«Нене-нене! Вибач сину
Всю тяжку його провину!

Не рабиня ти вже, мати!
Будеш з нами панувати,
Будеш в золоті ходити,
Одягатись в оксамити!»

«Милосердя з вами боже,
Поживайте, діти, гоже,
Та лечу відсіль думками
В край, де вежі із хрестами,

До землі моєї лона,
У долину красну Грона:
Там я рвала перші квіти,
В іншім краї гірко жити.

Там, в глибу землі сирої,
Сплять батьки мої в спокої,
Там — як воля божа буде —
І мене схоронять люди».

Людовит Штур

РОЗСТАВАННЯ

Забудь, кохана, забудь про того,
кого вкриває зловісна мла,
забудь, кохана, про молодого,
з яким ти муки лише знайшла.
Земну забуде він насолоду,
але вітчизну — ніколи, зроду!

Забудь, кохана, про юнака ти,
що в тіні липи почав свій шлях.
Любить вітчизну навчала мати
його з колиски в своїх піснях.
Коли вітчизна в огні конає —
усі розкоші він занедбає.

Коли б ти хмари страшні уздріла,
що криють Татру тяжким плащем,—
і ти б, напевне, здригнулась, мила...
А ми ж ту бурю на бій зовем!
Хай грім лунає, шумлять обвали —
за край свій рідний ми мужньо встали.

Палає Татра, юнак сумує.
Відкіль той смуток? Скажу тобі:
прожити доля йому віщує
весь вік у бурях, у боротьбі.
У вир нестримний він поринає
і милу часом лише згадає.

ПЕРЕКЛАДИ З ЧЕСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Ярослав Врхліцький

ПОЕТ І МОРЕ

Ти кому співаєш, милий друже?
Людям? Та до гімнів їм байдуже!
Бачиш море? З усіма дивами
їм воно щодня одне й те саме.

В сонця сяйві і під вітром буйним
море їм однакове, нечуйним.
Ти і море — як не порівняти?
Морю — грати, а тобі — співати!

О СОНЯШНИКА КВІТИ!

О соняшника квіти!
О золотисті квіти!
Навіщо вам було в наш покій
цікаво так зорити?

О, як ви заглядали,
як довго заглядали,
її голівку на подушці
долонями торкали!

Лежала та голівка,
прекрасна та голівка,
біля моєї... Дрізд у гаї
ридав, немов сопілка.

О соняшника квіти!
О золотисті квіти!
Як ви сміялись, простягались —
у покій наш зорити!

РОБІТНИКИ

Той долотом, а той пером працює,
та Перше травня кожен з них шанує,
в майстерні темній, в творчому тумані
їм уселюдське видиться світання,
коли падуть кайдани віковічні
і подвиги звершаться героїчні,
коли зоря трудящим зазоріє
в великій пісні і в великій дії!

ОЧЕРЕТИНА

Яка ціна крихкій очеретині,
що й легіт гне, як степову траву!
Гнізда вона пташиного не вдержить,
хіба лише краплину дощову.

Та Пан прийшов і вирізав сопілку
з тростини тої, майстер із майстрів.
Відтоді всесвіт може підійняти
очеретини поетичний спів.

НАСТРІЙ

Мчав бистрий вітерець через далекі гони.
Скрипки тужили десь, гули у місті дзвони.
Блищало по дощі над нивою гілля.
Скрипок і дзвонів сум котився на поля,
і дивне почуття мене враз охопило —

жаль,— тільки не за тим, що в серці
оддзвеніло,
але за тим, чого не бачити мені,
як знову вітерець повіє в тишині
і принесе на гроб листки мені із гаю...

О віршів музико, що я не прочитаю!

СТРЯСАЄ БУРЯ ВІКНА

Стрясає буря вікна. В'ється сніг.
Ніч, холод, грубка тихо завиває.
Блакитний дим із сигарет моїх,
немов знайома тінь, мені киває,
порожня хата в видивах легких
душі гарячий південь відслоняє;
немов цвіркун, мій вірш, що був затих,
співа тихенько ніжне щось, безкрає.

РІДНІЙ МОВІ

Ти як музи́ка тиха
в закоханих устах,
в тобі мов травень диха
у квітах і вогнях.

Ти як фанфари слави
в переказах старих,
ти здобула нам право
серед племен людських.

Ти — бору шум одвічний,
ти — танці наших лук,
ти й плач, і грім величний,
ти — серць народних стук!

Вливає силу в кволих
могутній голос твій.
Ти — грізний грім на сполох,
вітчизни вартовий.

Ти не даєш заснути,
бо ж не подоба спать,
як хоче вбивця лютий
тебе із уст відтять!

УОЛТ УЇТМЕН

— Хто ти? — Я атом, що життям співає.
— Куди спішиш? — До неньки, що мене
у наокружжя принесла земне
в своєму лоні. Більших див немає!

— Що бачиш ти? — Усе, що в пісні грає!
— В що віриш? — В працю, у чоло ясне!
— Хто друг твій? — Всі.— Кого язик твій тне
у спорі? — Кожен власну правду має.

— Що найдорожче? — Вільність день у день.
— Боїшся смерті? — Зміна це лишень.
— Чи любиш славу? — Як дзижчання мухи.

— Твої закони? — Я закон свій сам.
— Мета? — Ловити вірним почуттям
хвиль космосу непереможні рухи.

ВЕРЕЩАГІН

Кров, черепів гора, могили у снігах;
хтось каже з осудом: це не краса, а жах,
та суд історії тут правду добачає,
і острах нелюдський сучасника проймає,
коли помислить він про ці криваві дні,
що вірно пензель той віддав на полотні.
О людство, від проклять земля так не дрижала
ще з Дантових часів та з віку Ювенала,
як нині: судія над світом устає,
щоб слово піднести погрозливе своє,
без коментаріїв ясне і зрозуміле.
Це кров твоя в огні, що темні хмари вкрили,
вола про людяність, про милосердя дар,
про спокій на землі. Обідраний бідар
конає з голоду у сніговій завії!
У ній ти мучишся, о людськосте. Ледь мріє
спасіння берег десь. Але простуєш ти
ходою велетня до світлої мети,
твій дух підноситься над кривдою земною —
проте лишаєшся і досі ти глухою
до крові власної; все в жертву принести
готова, скинути з плечей не можеш ти
вампіра, що всю кров із тебе п'є, всі сили.
Земля і небеса, дивись, почервоніли
від крові,— ти ж війни не можеш відректись.
Комето! Грізною покарою промчись
по чорній цій, брудній, кривавій епопеї!
Тут, людство, темний бік величності твоєї:

в добу освіти, знань, досягнень світових
на лоні ти своїм убивць ховаєш злих!
Рука художника лиш правду нам відкрила,
що сльози всі твої — це сльози крокодила,
всі школи і церкви — лише нікчемний жарт,
а дух гуманний твій і шеляга не варт,
коли не можеш ти розстатися з війною,
що знищує митець нещадною рукою!

Я Б ЗНАТЬ ХОТІВ...

Я б знать хотів, котру з пісень моїх
в уста свої народ від мене прийме.
Мій бідний спадок по трудах важких —
птах, що майнув у пралісу обійми.

Нехай би в шумі й вирі життьовім
як арфи звук було моє зітхання,
рятунок потопельникам усім,
в пісках пустелі ручая дзюрчання.

Чи пісня та — то буде смуток мій,
троянда чорна серед поля бою,
приречені до смерті стебла мрій,
цвіт, правдою затруєний гіркою?

Чи пуп'янки рожеві, що на них
роса блищить, мов діамант чудовий?
Колись такий у кучерях моїх
сіяв, як дар невинної любові.

Моїх пісень хто пісню найде з вас,
в яку хвилину пристрасті чи мрії,
в огні змагання чи в утоми час,
у мить, коли кохання шаленіє?

Не знаю. Та спокійно віддаю
І цю-от пісню, вицвіт дум останній.
Читачу! Руку тисну я твою
у дружньому і вдячному прощанні.

Ондра Лисогорський

ПОЕЗІЯ

Вести до сонця коло все людське —
це місія моя; безоднями і тьмою
іти до квітів радості й спокою.
Поет я. Що ж поезія таке?
Незмінно пильнувать за змінністю живою,
весь світ укласти у слівце дзвінке.

Вітезслав Незвал

НАД СВРАТКОЮ-РІКОЮ

Цвіте вероніка над Свраткою-рікою,
росте над Свраткою трава густа й низька,
я там щодня купавсь, віддавшися спокою,
цвіте вероніка над Свраткою-рікою,
вода претемна в ній, холодна і важка.

Там вічний затінок в найсонячнішу днину,
як на картині тій, що вдома на стіні,
там запах часнику я чую, кропу й кмину,
там вічний затінок в найсонячнішу днину,
як у густім саду в коханій стороні.

Є кращі, певно, десь і трепетніші ріки,
ніж річка Свратка ця, де чорна течія,
але я зріс на ній і полюбив навіки,
є, певно, кращі десь і трепетніші ріки,
та зроду мати їх не бачила моя.

Синіші води є і зеленіші трави,
синіші небеса й синіші гори є,
та не віддам за них своєї я Морави,
синіші води є і зеленіші трави,
та тут моє життя і серце тут моє.

Є, певно, цвинтарі величніші й пишніші,
є в Празі Вишеград, жива старовина,
та скромні ці хрести для мене наймиліші,
є, певно, цвинтарі величніші й пишніші,
але найбільш люблю я той, що біля Брна.

Цвіте вероніка над Свраткою-рікою,
там кукурудзу гне тяжке й туге зерно.
Коли б я, нене, був і нині там з тобою!

Цвіте вероніка над Свраткою-рікою,—
там стіни любі нам, там, нене, наше Брно.

Є, певно, кращі десь і трепетніші ріки,
ніж річка Свратка ця, де темна течія,
але з тобою там я б оселивсь навіки,
є кращі, певно, десь і трепетніші ріки,
та рідна це земля, це матінка моя.

Ян Неруда

Ледве сонечко землю зігріє,
розцвіта вона в барвах, у звуках;
ледве в серці прокинуться мрії,
як з ниток золотих, блискотливих,
із кохання принад чарівливих
сіть плететься нова по розлуках.

Свіжа квітка привабила око,
спів народний торкнувся до слуха —
так дівча мені впало на груди,
і кімната моя звеселилась,
серце в щасті і в болі забилось —
то любові вернулася скруха.

ПОСЛАННЯ СЛОВАЧЧИНІ

Словаччино, Словаччино, плачо наша мати,
А тобі б усе по горах пташкою співати!
Мати плаче, питається: «Де ти, доню мила?»
А ти холодно: «Тебе я, нене, розлюбила!»
Хто, як плаче рідна мати, весело співає,
Хто, як мати ревно кличе, зимно поглядає,
Хто зрікається вітчизни, матері святої,—
Того й сонце гріть не хоче з синяви ясної!

Вбога наша батьківщина, схудла від скорботи,
В неї руки від тяжкої трусяться роботи,
Голова її від туги передчасно сива,
Чи жалю не викликає в тебе нещаслива?
Сором нам, як ми не можем її годувати,
Та не будем допомоги ні в кого прохати!

Мати кличе, притуливши до серця долоню:
«Іди, в чоло поцілую тебе, моя доню!
Годі ж тобі цуратися, осторонь ходити,
Бо ж і твоє буде серце журбою повите!»
Хоч убога — молода ти, маєш очі ясні,
У твоєму серці в'ються співанки прекрасні,—
Чом не хочеш від матері хмари відігнати,
Чом не хочеш, щоб на пісню усміхнулась мати?
Чи то з бідності твоєї, сестро наша тиха,
Зимна гордість виростає, як дитина лиха?
Найбідніша ти у нашій убогій родині,
Але будеш нам сестрою завжди, як і нині,
До останньої години, смертної хвилини,—
Пригорни ж братів до серця, рід-бо ми єдиний,
Всі боролися за тебе, всі стояли сміло,
Не боялися, що рани закривавлять тіло!

А чи хочеш із чужинцем, сестронько, побратись,
Із чужинцем любо жити, з нами попрощатись?
Що ж, тоді зітхнемо тільки: «Щасти тобі боже!» —
Але інше щось віщує ворон зловорожий.
Чи не бачиш, як від спраги земля висихає,
Як он чорна із заходу хмара наступає?
Отож поки ти невинну схилиш свою шию,
Грім у Татрах загуркоче, негода завиє,
І спита орел татранський у своєї пані:
«Чи не треба нам стояти з братами в єднанні?
Чи з шулікою неситим здобич поділяти
І у мертвих після бою очі випивати?»

Словаччино, Словаччино, боюсь я за тебе,
Хай тебе боронить, сестро, милосердне небо!

ВСЕ ДАЛІ

Ми народились у бурхливий час,
Між хмар бурхливих уперед проходим,
Мета висока осяває нас,
Чоло ми клонім лиш перед народом.
Ми бачимо серед пітьми свій шлях;
Нехай гроза, хай вітри розбуялі —
Живе в нас чеська музика в серцях,
Ми з нею йдемо уперед, все далі!

З народом ми, що, чистий і ясний,
Немовби вийшов з рук творця сьогодні,
Хоч демон груди шматував страшний,
Жахливі розкриваючи безодні.
Свободу людства у небесну вись
Підносить чех, мов золоті скрижалі,
І думка, що на смерть вела колись,
Веде тепер до слави — далі й далі!

Так, далі! Вимагає час новий,
Щоб ми діла вершили, ще не знані.
Хай предків слава — скарб наш дорогий,
Та сам працюй, як хочеш бути в шані.
Сучасність наша вбога і сумна,
Але минає в пишності зів'ялій —
За кораблем блискуча борозна...
Вітрила ставте — і простуйте далі!

Дарма зітхають, мовкнучи, уста
І налягає туга необорна.
Хіба тоді троянда розцвіта,
Коли між нею й сонцем — хмара чорна?
Соромтеся дрімать біля стерпа;
Хто став на мить — відстав у буйнім чвалі,
І що минає — те навік мина.
Час не стоїть — тож далі, друзі, далі!

І нас, як інших, сонце осява,
І нам по ночі сходить день яскравий,
Як інших, кличе нас доба нова,—
Та смілий муж нової годен справи.
Наш гостю любий, друже, йди сюди,
У колі нашім розжени печалі,
У сяйво золотих надій веди,
Неси наш прапор урочистий далі!

Не знаємо, прийдешнє що таїть,
Але живий бог чеських битв суворий,
І, щоб нові звитяги появить,
Зелені чеські є у нас простори.
Коли сурма заграє бойова,
Зіллємось ми в гуситському хоралі;
Заліза досить для шабель хова
Земля у надрах,— тож, братове, далі!

Про корабель ми дбаймо як один:
Його ми реї, ми його вітрила.
Коли в ладу належнім буде він,
Щаслива стане знов отчизна мила!
Проте коли б усього чех досяг,
Що видилось, як мрії небувалі,—
Судився людям безконечний шлях!
Не знай спокою у своїх трудах,
Іди, народе рідний, далі й далі!

Йозеф Вацлав Сладек

МАЛЕНЬКА ПРОДАВЩИЦЯ

Стоїть, загорнена в пухнастий іній,
мов деревце на схрещенні доріг,
на неї пада, пада тихий сніг,
на песика, що держить у хустині.

Недужа мати жде її в хатині,
все віддала б для діточок своїх!
Є сестри. Песик — друг єдиний їх,
але що ж їсти бідній цій тварині?

Вже третій день дівча отак стоїть,
а хто надійде — страшно як, мій світе!
Ну що, як справді здумає купить?

Смеркає. Песик мерзне і сповитий.
«Цить, підемо!» Що ж мати скаже їй?
А все ж додому — з ним удвох — мерщій!

ЦИКЛОП

В підземнім мороці, від глибини віків
до горна прип'ятий, кує циклоп дбайливий,
стікає піт рясний з розкошланої гриви,
так робить іграшки для хтивих він богів.

Кує їх сотні літ, а все той самий спів
веде, працюючи,— задумливий, журливий.
Враз — блискавки в очах, скривився рот у гніві,
як поклик радості з височини злетів.

Ні! Радість лиш одна освітлює титана:
настане день, коли побліднуть, наче сніг,
всі небожителі від вибуху вулкана!

І в сяйві вийде він навпроти тронів їх
з чолом, що глибоко страждання поорали,
із молотом в руках — могутній раб повсталий!

ІЗ «ЧЕСЬКИХ СОНЕТІВ»

X

Брехня, що в світі є пани природні й слуги,
що не однаково сіяє сонце всім,
що володар гармат в обладі має й грім,
що на один удар віддать не можна другий!

Брехня, що лук тугий не трісне від напруги,
що не буває жертв, коли руйнують дім,
що святокрадець — пан у храмі вселюдськім,
що кривда — це сестра відважної потуги.

Подвійна є брехня, що в путах — сила прав,
що стопче голови, хто землю потоптав,
що «на коліна стань» — один закон для люду,

що не підійме раб похилого чола,
що з купи тих костей, які земля взяла,
не встануть месники в день праведного суду!

XIV

О, прийде час весни на Чехії луги,
заграють радісно животворящі сили,
і зелень проросте, квітчаючи могили,
усе прокинеться і набере снаги.

Знов чеський рідний лан оратимуть плуги,
а з темної ріллі, що потом ми росили,
самі свій урожай зберемо, браття миле,
і волі вольної засяють береги.

Знов прийде час весни; як добрий гість
крилатий,
знов миру ластівка до батьківської хати
прилине в літньому веселому теплі,

і внукам буде дід оповідать щасливий,
волосся даючи перебирать їм сиве,
про лихо, що колись ходило по землі.

ПОЕТАМ

Ви творите і мрієте; весь світ
є замалий, щоб стримать ваш політ;
тут — простяглися руки бідареві.
Що їм дасте ви?

Знайшли ви перли в моря глибині,
для вас горять зірки в височині,
щоб вам чоло короною вінчати;
тут — хоч би проміпець один
стражденні очі хочуть упіймати,
але втікає він;
тут серце марить про ясну перлину,
що серед темних промайнула хвиль,
привабила людину
і залишила тільки біль!
Що можете ви дати?

Ви в небеса блакитні піднеслись,
куди титан по вічну іскру липе,
а тут німі долоні простяглись,
благаючи дитячої сльозини,
що здатна переважити світи...
Її ви в небі можете знайти?

Сватоплук Чер

СОНЕТИ З ПОЕМИ «СТЕП»

НЕ БУДЕ, ЗНАЮ Я...

Не буде, знаю я, слов'ян прийдешня слава
тим, чим була вона у темряві століть:
ні лавром вінчана, де кров людська горить,
ні пір'ям райдужним прикрашена, мов пава.

Не упаде вона, немов пекуча лава,
на луг заквітчаний, щоб полум'ям залить,—
під миру прапором призначено їй жить,
народам і собі допевнюючись права.

За зброю взявши дух, піднісши дружби щит,
ввійде Слов'янщина у новочасний світ
між вільних вільною і рівною між рівних.

Молодша із сестер дасть молодість і їм,
і європейців сонм, у спілці нерозривних,
осяє радістю, як світочем новим.

«ПЛИВУ НА ОБШИРИ СУХОГО ОКЕАНУ »

«Пливу на обшири сухого океану.
Як човен, мій візок в зеленій глушині
минає острови у хвилях вогняні,
що ними бур'яни підносяться багряно».

Коли, Міцкевичу, ти в даль Дністра туманну
вдивлявся, снів твоїх видіння чарівні,

немов метелики, зліталися ясні
на змучене чоло, на серця свіжу рану.

Серед глухих степів почавши довгу путь,
ти слух напружував, жадаючи почуть
із рідної Литви знайомий голос милий.

Та вже дарунок той здалека майорів,
що Польщі готував твій геній повносилий:
перлини осяйні із кримських берегів.

НАША МОВА

Сила, слава і багатство — що лишилось нам із того?
Наша мова.
Де наш вірний щит у битвах проти ворога лихого?
Наша мова.

Хай дзвенить, як райська арфа, хай півсвітом володіє
інша мова —
королева наша рідна, сонце нашої надії —
наша мова.

Хай жебрачкою тинялась, попелюшкою брудною
наша мова —
ми бажаємо, щоб стала гордовитою княжною
наша мова.

Як зіниця ока, будь нам, будь нам скарбом
найяснішим,
наша мово.
Ми слова твої нехибно на скрижаль віків запишем,
наша мово.

Ми про тебе чесно й мужньо всій говоримо громаді,
наша мово.
Ми ладні усе віддати, щоб не втратила ти й п'яді,
наша мово.

Буде нам ганьба вселюдна, як дамо тебе стоптати,
наша мово.

Всі права твої священні меч лиш може в нас відняти,
наша мово.

Хто про відступ там говорить? Уперед лише прямує
наша мова.
Хай підноситься все вище, все розкішніше квітує
наша мова!

ПРИМІТКИ

До восьмого тому увійшли переклади М. Т. Рильського із слов'янських літератур — польської (крім творів А. Міцкевича), болгарської, чеської, словацької, а також переклади сербських епічних пісень.

ПЕРЕКЛАДИ З ПОЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Юліуш Словацький

Словацький Юліуш (1809—1849) — поет, драматург, один з найвидатніших представників польської революційно-романтичної поезії. Автор революційно-патріотичних віршів, поем, драм, трагедій. Підсумок його творчих шукань — поема «Беньовський», в якій змалювання побуту і соціально-політичного життя в Польщі і на Західній Україні другої половини XVIII ст. поєднується з викладом суспільно-політичних поглядів автора.

Кулик. Переклад вірша «Kulik». Вперше надруковано у вид.: *Словацький Ю.* Вибрані твори. К., 1952, с. 66—70. Подається за вид.: *Рильський М.* Твори в 10-ти т. К., 1961, т. 6, с. 390—396. Збереглися чорновий (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (далі — ІЛ), відділ рукописів, ф. 137, од. зб. 828), а також чистовий (ф. 137, од. зб. 827), автографи перекладу цього вірша. Чорновий автограф датовано: 17 березня 1952 р.

Ку́лик (ку́ліг) — старопольська маснична забава, під час якої санний поїзд із рядженими їздив від однієї садиби до іншої, влаштовуючи танці й різні розваги та забираючи з собою господарів. У цьому вірші кулик символізує розширення повстання, зростання рядів повстанців.

Бей алжірський — правитель Алжіру, позбавлений влади і вигнаний з Алжіру після захоплення його французами 1830 р.

Карл X — французький король, зрікся престолу в результаті Липневої революції 1830 р.

Французький дофін — спадкоємець французького трону. Йдеться про старшого сина Карла X герцога Ангулемського.

Четвертий — натяк на російського царя Миколу І. Ю. Словацький сподівається, що й Миколу І також буде скинуто з престолу.

Сіцілійська вечерня — народне повстання 31 березня 1282 р. в Палермо проти гніту французьких феодалів, що 1268 р. загарбали Сіцілію. За легендою, сигналом для повстання був церковний дзвін, що закликав до вечірньої молитви (звідси й назва «сіцілійська вечерня»).

Знаєш Неаполь? — Йдеться про неаполітанське повстання у липні 1820 р. на чолі з генералом Гульєльмо Пепе (1783—1855), яке закінчилося встановленням конституційного ладу.

Міна — Франциско Еспос-і-Міна Старший (1782—1836) — іспанський буржуазний революціонер, генерал. Брав участь у національно-визвольній війні проти французьких загарбників 1808—1813 рр., а також у буржуазній революції 1820—1823 рр. Під час Липневої революції 1830 р. у Франції загін іспанських лібералів на чолі з Фр. Міною Старшим вступив в Іспанію, проте був розгромлений.

Третього грудня — в цей день під час польського визвольного повстання 1830—1831 рр. Патріотичне товариство, клуб варшавських революціонерів, примусило консервативну Адміністративну раду, що керувала країною, розірвати переговори з царизмом та домоглося включення своїх представників до Адміністративної ради.

Рим. Переклад вірша «Rzym». Вперше надруковано у вид.: *Рильський М.* Вибрані переклади. К., 1952, с. 273, та *Словацький Ю.* Вибрані твори, с. 80. Подається за вид.: т. 6, с. 387—388. Збереглися чорновий (ІЛ, ф. 137, од. зб. 829) та чистовий (Літературно-меморіальний музей М. Т. Рильського, ф. Р, № 69) автографи перекладу без дати. Останній має варіант порівняно з друкованим текстом. Датується 1952 р. за часом першої публікації.

«О Риме! Ти не є вже давнім Римом!» — цитата з італійської народної пісні.

І храм стояв титаном перушимим. — Йдеться про римський собор св. Петра, найбільший з християнських храмів у світі.

Гімн. Переклад вірша «Hymn». Вперше надруковано у вид.: *Рильський М.* Вибрані переклади, с. 273—274, та *Словацький Ю.* Вибрані твори, с. 19—20. Подається за повним та найдосконалішим текстом перекладу у вид.: *Словацький Ю.* Вибрані твори в двох томах. К., 1959, т. 1, с. 90—91. Відомий чорновий автограф раннього варіанта перекладу без дати (ІЛ, ф. 137, од. зб. 825), що має відміни від остаточного тексту.

В десятитомне зібрання творів М. Рильського — останню за його життя публікацію перекладу потрапив перший неповний варіант «Гімну», перенесений, очевидно, з першодруку у «Вибраних перекладах» М. Рильського 1952 р.

Гробниця Агамемнона. *Уламок з грецької подорожі.* Переклад поезії «Grób Agamemnona», що ввійшла до восьмої пісні поеми «Podróż do ziemi Świętej z Neapolu» («Подорож з Неаполя до святої землі»), інша назва «Podróż na Wschód» («Подорож на Схід»). Вперше надруковано у вид.: *Рильський М.* Вибрані переклади, с. 269—272, та *Словацький Ю.* Вибрані твори, с. 71—74. Подається за вид.: *Словацький Ю.* Вибрані твори в двох томах, т. 1, с. 99—103, оскільки саме в цьому виданні вміщено пізніший, досконаліший варіант перекладу, що відбиває наступний порівняно з першодруком етап роботи (замінено і переставлено окремі

слова). В десятитомне ж зібрання творів М. Рильського востаннє за його життя опублікований тут переклад «Гробниці Агамемнона» потрапив, очевидно, з «Вибраних перекладів» 1952 р. Відомий чорновий автограф раннього варіанта перекладу (ІЛ, ф. 137, од. зб. 826), що має відміни від остаточного тексту. Датується за чорновим автографом: 3 липня 1951 р. Голосіїв.

Агамемнон — легендарний цар Аргоса, син Атрея, один з героїв «Іліади». Під час Троянської війни очолював ахейське (грецьке) військо. Був убитий своєю дружиною Клітемнестрою та її коханцем Егістом.

Гробниця Агамемнона в Мікенах (зараз її вважають скарбницею Атрея) — одна з найдавніших пам'яток грецької архітектури.

Атріди — нащадки мікенського царя Атрея. Історія цього роду сповнена кривавих злочинів.

Електра — дочка Агамемнона і Клітемнестри. Поставивши перед собою мету помститися за смерть батька, Електра умовила свого брата Ореста вбити матір та Егіста і допомогла йому в цьому.

Арахнея (Арахна) — міфологічна прядильниця, що була перетворена богинею Афіною на павука.

Фермопіли — гірський прохід в Фессалії (північна Греція) у Локріду (середня Греція). 480 р. до н. е., під час греко-перських воєн, тут відбулася битва між нечисленними союзними грецькими військами на чолі з царем Спарти Леонідом та полчищами перського царя Ксеркса, що вторглися до Греції. Втративши надію після дводенних боїв захопити Фермопіли, перси обійшли прохід гірськими стежками і знищили загін із трьохсот спартанців, що лишився його захищати. В цьому бою загинув і цар Леонід.

Херонея — місто в області Беотія в Давній Греції. Біля Херонеї у 338 р. до н. е. македонський цар Філіпп II завдав рішучої поразки союзним грецьким військам, внаслідок чого Греція опинилася під владою Македонії.

Ілоти — категорія населення Спарти, що утворилася внаслідок поневолення дорянами давнього населення Лаконії і Мессенії, становище яких майже не відрізнялось від становища рабів: ілоти були прикріплені до землі якогось спартіата і вважались власністю держави.

У Фермопілах кунтуша нема...— Кунтуш і золотий пояс — обов'язкова частина старопольського одягу; у вірші вживаються в символічному значенні.

Деяніра — дружина грецького міфічного героя Геракла (Геркулеса). Бажаючи зберегти любов чоловіка, Деяніра, за підступною порадою кентавра Несса, що вмирав від стріли Геракла, просочила його сорочку отруйною Нессовою кров'ю. Отрута так сильно пекла тіло Геракла, що він спалив себе на вогнищі.

Стікс — у грецькій міфології одна з річок, що оточувала підземне царство мертвих Аїд. Переправившись через неї, померлі забували своє земне життя. Воду Стікса вважали отруйною. Омитися в Стіксі означає оновитися, очиститися через смерть.

Евменіди (еринії) — міфологічні богині помсти, що жили в Аїді.

Мій заповіт. Переклад вірша «Testament mij». Вперше на-

друковано у вид.: *Словацький Ю.* Вибрані твори, с. 17—18. Подається за вид.: *Словацький Ю.* Вибрані твори в двох томах, т. 1, с. 104—105. Автографи перекладу невідомі. Датується 1952 р. за часом першої публікації.

У Швейцарії. Переклад поеми «W Szwajcaryi». Вперше надруковано у вид.: *Рильський М.* Вибрані переклади, с. 275—286, та *Словацький Ю.* Вибрані твори, с. 114—125. Подається за вид.: *Словацький Ю.* Вибрані твори в двох томах, т. 1, с. 220—234. Зберігся чорновий автограф з першим, надрукованим 1952 р., варіантом перекладу поеми (ІЛ, ф. 137, од. зб. 830). Чорновий автограф датовано: 26 листопада 1951 р.

Аар-Аарe — швейцарська притока Рейну. Бере початок у льодовиках Бернських Альп і у верхній течії утворює чимало водоспадів. Поет, очевидно, пише про Хандек — один з найбільших водоспадів на Ааре.

Біля підніжжя срібної лавини...— Срібною лавиною Ю. Словацький називає льодовик у Лепонтійських Альпах (Швейцарія), з якого витікає найповноводніша річка Франції Рона.

Теллева каплиця — каплиця, поставлена на честь Вільгельма Телля, легендарного керівника визвольної війни швейцарців проти австрійського панування Габсбургів, знаходиться над озером Чотирьох Кантонів, біля підніжжя гори Ахенберг.

Сильфи, сильфіди — духи повітря у кельтській і германській міфології та в середньовічному фольклорі багатьох європейських народів.

«Ave Maria!» (*лат.* — «Слався, Маріє!») — початок католицької молитви.

Юнгфрау — гірський масив у Швейцарії в групі Бернських Альп, одна з наймальовничіших альпійських гір.

Плеяди — скупчення зірок у сузір'ї Тельця.

Шале — назва селянського будиночка в Альпійських горах у Швейцарії.

Мірра — ароматична смола, що міститься у деяких африканських деревах. У давнину її використовували для пахучих курінь при релігійних обрядах.

Діана — в римській міфології богиня Місяця і полювання. Тут Діаною поет називає місяць.

Беньовський. Вперше надруковано у вид.: *Словацький Ю.* Вибрані твори в двох томах, т. 1, с. 249—309, 360—382, 389—390. Подається за першодруком — єдиною прижиттєвою публікацією. Зберігся чорновий автограф перекладу першої, другої та п'ятої (крім 36 і 44 строф) пісень, що має варіанти порівняно з друкованим текстом (ІЛ, ф. 137, од. зб. 817). Відомі також автографи перекладу окремих строф першої (ф. 137, од. зб. 819, 820, 821), другої (ф. 137, 822), п'ятої (ф. 137, од. зб. 350) та повного тексту п'ятої (ф. 137, од. зб. 823) пісень поеми. Зберігся машинопис перекладу першої пісні з правками М. Рильського та Є. Дроб'язка, на полях якого є зауваження Є. Дроб'язка щодо тексту перекладу та відповіді на них М. Рильського (ф. 137, од. зб. 816).

Поему «Beniowski» М. Рильський переклав разом з Є. А. Дроб'язком, причому М. Рильському належить переклад першої, другої, п'ятої та уривка з незавершеної восьмої пісні.

Всі автографи і машинопис не датовані.

Переклад датується 1959 р. за часом першої публікації.

Підрядкові примітки в перекладі належать М. Рильському.

При складанні коментарів використано примітки Юліуша Клайнера до вид.: *Słowacki J.* Dzieła wszystkie, tom 1, Lwów, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1930.

Беньовський Маврикій Август — польсько-угорський граф. Був учасником Барської конфедерації 1768 р., реакційного польсько-шляхетського руху, спрямованого проти всяких реформ у Польщі, зокрема проти зрівнювання в правах католиків та некатоликів. Засланий на Камчатку, втік через Китай до Франції. Одержавши дозвіл на колонізацію Мадагаскару, став королем острова і виступив на чолі загонів з місцевого населення проти регулярних французьких військ, у боротьбі з якими загинув.

Ю. Словацький використав у поемі лише один факт біографії історичного Беньовського — участь у Барській конфедерації.

За короля було це Станіслава...— тобто за правління Станіслава Августа Понятовського (1732—1798), останнього короля Польщі.

Як амулет служила ченстоховський...— тобто амулет з Ченстоховського монастиря, де з XIV ст. зберігалася «чудотворна» ікона богородиці.

Шори — кінська упряж без дуги та хомута (зі шлеєю).

Білозор — великий мисливський сокіл.

Регент — тут службовець.

Актеон — міфологічний мисливець. Закохавшись у богиню ловів Артеміду, підглядав, коли вона купалася, за що розгнівана богиня обернула його на оленя. Тоді власні пси розірвали Актеона.

З А... вічів роду...— тобто з роду Анквічів. Героїня поеми має прізвище Генрієтти-Єви, дочки графа Анквіча, в яку був закоханий А. Міцкевич, ім'я — Анелі Мощенської, яку кохав сам Словацький.

Лядава — правильно — Лядова, річка на Поділлі, ліва притока Дністра.

Катон — Марк Порцій Катон Молодший (95—46 р. до н. е.), римський політичний діяч, вождь республіканської партії. Вбив себе, дізнавшись про перемогу Цезаря над республіканцями при Тапсе, що означала встановлення військової диктатури Цезаря.

Поліфем — за міфами давніх греків, один з кіклопів — велетнів-людоїдів, що мали єдине око в центрі лоба.

Антенат (*від латинського* ante natus — до народження) — предок.

Папужі капці — пурпурові пантофлі, що були ознакою достойності.

Шарлат (*польськ.* szarłat, szkarłat) — кармазинний, пурпурний колір.

Троянд над лисиною гра невинна...— Римляни під час бенкетів носили на головах вінки.

І келих, із якого пив Сократ...— Давньогрецький філософ-ідеаліст, ворог афінської демократії Сократ (близько 469—399 р. до н. е.) був засуджений до смертної кари і помер, випивши келих отрути.

Найвище ставлю над всіма краями
Село маленьке з срібними струмками...—

Ці рядки дослідники пов'язують зі спогадами Ю. Словацького

про село Яшуни, де жила Людвіга Снядецька, або про село Верхівка, де мешкала Юлія Михальська.

Аркадія — гірська місцевість на півдні Греції, в стародавньому Пелопоннесі, населення якої займалося скотарством та землеробством. Аркадія здавна оспівувалась поетами як ідилічна країна з патріархальними звичаями.

О Польще! Хочеш бути молодою...— виступ проти журналу «Молода Польща» («Młoda Polska»), органу католицької партії польських емігрантів, що видавався в 1838—1840 рр. у Парижі і займав ворожу щодо прогресивної творчості Ю. Словацького позицію.

Вслід італійцю...— Йдеться про Нікколо ді Бернардо Макіавеллі (1469—1527), італійського політичного діяча і письменника, ідеолога італійської буржуазії періоду зародження капіталістичних відносин. Зрада, лицемірство, віроломство, вбивство — будь-які підступні методи,— за поглядами Макіавеллі, можуть бути використані в політиці заради досягнення мети.

Твій папа — хрест, твоя загибель — Рим! — В цих та наступних рядках знайшло відображення обурення Ю. Словацького ворожою позицією Риму щодо польського визвольного повстання 1830—1831 рр., яка відбилася в буллі папи Григорія XVI від 9 червня 1832 р.

Річ нелегка була його прогнати,
Та знов плазує він до нас, проклятий.—

Натяк на розпуск у 1773 р. ордена єзуїтів папою Климентом XIV та на офіційне його відновлення у 1814 р.

Парнас — гірський масив у Греції, що був, за давньогрецькою міфологією, одним з місць перебування Аполлона і муз, святилищем поезії.

Френологи — послідовники реакційного антинаукового вчення про зв'язок розумових і моральних якостей людини з формою будови її черепа.

Плятер Емілія (1806—1831) — героїня польського повстання 1830—1831 рр.

Чарнецький Стефан (1599—1665) — воєначальник, коронний гетьман (1665) шляхетської Польщі.

Сеймовий кратер...— Йдеться про польський сейм 1830—1831 рр.

Музична фуга — одна з основних форм багатоголосого твору; будується на імітаційному проведенні послідовно в усіх голосах однієї, рідше двох або більше тем і на поліфонічності їхнього розвитку.

Календар еміграційний — «Календар польського пілігримства» 1839 р., в якому було надруковано статтю С. Ропелевського про польську емігрантську літературу. Побіч з поезією А. Міцкевича, С. Гощинського, Б. Залеського та ін., у цій статті розглядалася й творчість Ю. Словацького, що одержала загалом негативну оцінку критика.

І місяць королем оголосить.— У цьому рядку дослідники творчості Ю. Словацького бачать натяк на князя Адама Єжи Чарториського (1770—1861), главу консервативно-монархічного табору польської еміграції у Франції, якого прибічники вважали фактичним королем Польщі.

Юнона — давньоіталійська богиня місяця і охоронниця жінок, дружина Юпітера; ототожнювалась із грецькою Герою.

Мемнон — за давньогрецькою міфологією, уславлений герой, цар ефіопів, син богині Еос (Зорі), що загинув від руки Ахілла. «Колосами Мемнона» називали дві статуї, споруджені за Аменхотепа III в Єгипті. Одна з них була напівзруйнована, і коли сходило сонце, внаслідок проникнення теплого повітря через щілини споруди, бриніла. Звідси виник міф про те, що Мемнон, душа якого живе у камені, вітає свою матір Еос.

Лютіший, ніж левиця та гірканська...— порівняння, ужите Ю. Словацьким під впливом «Енеїди» Вергілія або «Гамлета» В. Шекспіра, де цитується «Енеїда». Епітет утворено від назви гірського району (Гірканія) вздовж південно-східного узбережжя Каспійського моря, в давнину багатого на лютих тигрів. Тепер належить Ірану.

Горілка гданська; жаба, поетична на Литві.— Згадка про «горілку гданську» та «жабу, поетичну на Литві» є іронічним натяком на відповідні місця у «Пані Тадеуші» А. Міцкевича (кн. 4, рядки 816—825, та кн. 8, рядки 37—50).

Зостався пан, як без жони Еней..— Дружина міфологічного героя, родоначальника римлян Енея Креуза, залишивши разом із ним зруйновану греками Трою, тієї ж ночі зникла.

Deus ex machina (*лат.*, буквально — «бог з машини») — розв'язка внаслідок непередбаченої, невмотивованої обставини (в античному театрі так називався драматургічний та постановочний прийом, який полягав у тому, що при найвищому напруженні драми у дію вводилось «божество», що з'являлося на сцені за допомогою механічного пристосування і своїм втручанням одразу розв'язувало заплутану інтригу дії).

Страбон (близько 64 р. до н. е.— близько 23 р. н. е.) — давньогрецький географ і історик, автор багатотомних «Географії» та історичних записок (останні до нас не дійшли).

Ібіс — птах із родини лелекоподібних, живе у тропіках; вважався священним у Давньому Єгипті.

Сенсімоністки — послідовниці французького соціаліста-утопіста Клода Анрі Сен-Сімона де Рувруа (1760—1825), який обстоював, зокрема, ідею рівноправності жінок у суспільному житті.

Дива — ім'я няні героїні поеми походить, очевидно, від персонажа слов'янської міфології дива. За «Словом о полку Ігоревім», див — лиховісна, ворожа руським істота.

Іріда — в грецькій міфології в пізніші часи вісниця, посланниця олімпійських богів.

Ангеллі — герой поеми Ю. Словацького «Ангеллі» (1837).

Балладина — героїня однойменної драми Ю. Словацького (1834).

Медея — в грецькій міфології дочка царя Колхіди Еета, чарівниця. Допомогла ватажкові аргонавтів Ясону здобути золоте руно і стала його дружиною. Коли ж Ясон через десять років вирішив покинути її, щоб одружитись з іншою, Медея жорстоко помстилася йому — вбила суперницю, її батька — корінфського царя та обох своїх синів від Ясона.

...як Вертер той у Гете...— Вертер, герой роману в листах великого німецького поета Й.-В. Гете «Страждання молодого Вертера» (1774), кінчає самогубством.

Ріно, Фінгал — герої поем Оссіана, створених англій-

ським письменником Дж. Макферсоном (1736—1796) на основі шотландського та ірландського фольклору.

Венеру флорентійську...— Ю. Словацький має на увазі скульптуру Венери Медицейської.

Леда — за міфами давніх греків, дружина спартанського царя Тиндарея, була коханкою Зевса, який з'явився перед нею в образі лебедя, коли вона купалася в Евроті. Від Зевса у Леди народилися Діоскури (Кастор і Полідевк) та Єлена, майбутня дружина царя Спарти Менелая.

Ганімед — у грецькій міфології син троянського царя Троя, вродливий хлопець, якого Зевс, прибравши образ орла, викрав і зробив виночерпієм на Олімпі.

Пракседа — очевидно, Пауліна Плятер, у яку був закоханий С. Ропелевський.

Санскрит — давньоіндійська мова, що вживалася в стародавній і середньовічній Індії. Санскритом було створено багату наукову та художню літературу. Зацікавлення санскритом та індійською літературою характерне для доби романтизму.

Вітвицький Стефан (1800—1847) — публіцист і другорядний поет, приятель А. Міцкевича, літературний ворог Ю. Словацького, ревний католик.

Ще богу дяка, що псалмів Бояна...— Іменем легендарного староруського співця Бояна Ю. Словацький називає відомого поета Юзефа-Богдана Залеського (1802—1886), одного з найзначніших представників католицької партії польської еміграції.

...Золотим Вівтариком дістав...— Йдеться про молитовник «Польський вівтарик» С. Вітвицького.

«Дзяди» — поема А. Міцкевича.

Не душ, а серця прагну я твойого...— Під душами маються на увазі кріпаки.

...покладіть

Вінок Петрарки...— Великий італійський поет епохи Відродження Франческо Петрарка (1304—1374) за поему «Африка» 1341 р. був на Капітолії увінчаний лавровим вінком.

Грабовський Міхал (1804—1863) — представник правого крила так званої української школи в польській літературі, критик і письменник, який у своїх статтях обійшов творчість Ю. Словацького.

Вже в Балладині декого пекло...— Йдеться про рецензента «Młodej Polski» Ст. Ропелевського.

Іскорка, Аліна, Грабець — персонажі драми «Балладина».

Лише суфлер життя зберіг своє...— Ю. Словацький переробив тут власний дотеп з I розділу «Короля Лядави»: «Мій роман закінчився, як п'єса Шекспіра: актори помирають, тільки суфлер не може ні себе забити, ні бути забитим, бо не виходить зі своєї раковини».

Із Польщею у парі Молодою...— Йдеться про журнал «Молода Польща».

Метемпсихоз, метампсихоз (від грецьк. metempsychosis — переселення душ) — релігійно-містичне вчення про перехід душі після смерті з одного організму до іншого.

Як Дантові шпаки! — У п'ятій пісні «Пекла», першої частини «Божественної комедії» великого італійського поета Дан-

те Аліг'єрі (1265—1321), до зграї шпаків прирівнюються душі закоханих, що їх кидає пекельний вихор.

Повів бореальний — тобто північний вітер, у давніх греків — борей.

Оточує нових богів розкутих...— тобто подібних до Прометея.

Бахус (Вакх) — у давньоримській міфології, Діоніс, Діонісій — у грецькій — бог рослинності, родючості, вологи, а також виноградарства та виноробства.

Табаки людям, мов той Хохлик, дам...— Фантастичний персонаж «Балладини» Хохлик, завівши на болота Грабця — одного з героїв драми, частує його тютюном.

«До молодості» — «Ода до молодості», поезія А. Міцкевича.

Роланд — герой поеми видатного італійського поета пізнього Відродження Лодовіко Аріосто (1474—1533) «Несамовитий Роланд»; вирубував любовні написи на скелях та деревах, які залишали його зрадлива коханка Ангеліка та її новий коханець Медор.

Слівця ми українського вживім.
Тут вірш мені причини дав підставні...—

Ці рядки спрямовані проти польського письменника, представника так званої української школи в польській літературі Міхала Чайковського (1804—1886), який у своїх антиісторичних повістях на українські теми часто вживав українські слова, незрозумілі читачеві.

Сам знав одну..— Йдеться про Анелю Мощенську, дочку польського поміщика графа Юзефа Мощенського, в яку поет був закоханий і до якої звернені два його сонети. А. Мощенська померла 1839 р.

Про себе, дурню, добре говори! — слова Річарда III з п'ятої дії однойменної трагедії В. Шекспіра.

Кефалінський — Ігнацій Головінський (1807—1885), польський письменник; у 1840 р. видав два томи перекладів поезій В. Шекспіра, які виявилися невдалими.

Макбета відьму із ксьондза зробіть! — Серед дійових осіб «Макбета» В. Шекспіра виведено трьох відьом, що провіщають долю героя трагедії Макбета.

Де аріостівська моя дорога? — Найвідоміший твір Аріосто — поема «Несамовитий Роланд» — мала значний вплив на європейську літературу.

Санчо Панса — герой роману великого іспанського письменника Мігеля де Сааведра Сервантеса (1547—1616) «Вигадливий ідальго Дон-Кіхот Ламанчський»; мріяв стати губернатором острова, який обіцяв подарувати йому мрійник та фантазер Дон-Кіхот.

Октава — класична форма восьмирядкової строфи на три ряди рим.

Секстина — шестирядкова строфа з усталеним порядком рим.

Еол — у давньогрецькій міфології володар вітрів. Струни його арфи звучали від повіву вітру.

Дріади — в грецько-римській міфології лісові німфи, покровительки дерев, що нібито народжувались разом з деревами, жили в їхньому листі та разом з ними помирали.

Клефт *(грецьк.)* — злодій. Клефтами називали грецьких горців, що боролися за свободу проти турецького ярма. В Європі клефти були оточені ореолом поетичності, а саме це слово стало синонімом оборонців незалежності Греції. Тут Ю. Словацький згадує новогрецьку пісню «Могила Діма».

Телімена — героїня поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш».

Ідею, як познанець, я зберіг...— Натяк на познанського критика Й. Садовського, який у «Tygodniku literackim» аналізував ідейний зміст творів Ю. Словацького, зокрема поеми «Ангеллі».

Гіпогриф — казковий крилатий кінь.

...Не мав ідеї жодної нової...— Ю. Словацький іронізує над докором Й. Садовського, який закидав йому відсутність в «Ангеллі» нових ідей.

Девотка *(польськ.)* — ханжа, святенниця.

Замок святого ангела — будівля часів цезаря Адріана в Римі зі статуєю ангела у верхній частині, що використовувалася як в'язниця.

Платон — давньогрецький філософ-ідеаліст.

Регіментар *(польськ.)* — воєначальник.

Конфедерати — учасники Барської конфедерації 1768 р.

Рульєр про цю почвару із почвар
Нам розповів.—

1807 р. у Парижі було видано книжку Рульєра «Історія анархії в Польщі та поділів цієї республіки».

Валленрод — герой поеми А. Міцкевича «Конрад Валленрод». Історичний Конрад фон Валленрод (?—1393), гросмейстер Тевтонського ордену, 1392 р. очолив розбійницький напад на Литву, під час якого більша частина тевтонського війська загинула. А. Міцкевич, проте, в основу своєї поеми поклав легенду, за якою Валленрод був литовцем і вступив до ордену, щоб розхитати його міць і тим помститися за спустошення батьківщини. Ю. Словацький у «Беньовському» виступив проти ідеалізації Валленрода. Слова «валленродичність», «валленродизм», які він утворює від імені Міцкевичевого героя, означають схильність до зради.

Два біскупи литовські...— Під час литовського повстання 1794 р. єпископів Й. Косаковського та М. Масальського було повішено як зрадників.

Я. Круковецький — варшавський генерал-губернатор, який 1831 р. підписав акт здачі польської столиці генерал-фельдмаршалу І. Ф. Паскевичу (1782—1856).

А. Гуровський — польський журналіст і публіцист, активний учасник повстання 1830—1831 рр. Після поразки повстання емігрував до Парижа, звідки надсилав до Петербурга прохання про амністію, відрікаючись від радикальних поглядів.

І сам Паскевич...— У сповнених іронії рядках Ю. Словацький робить російського військового діяча Паскевича — учасника російсько-турецьких воєн та душителя польського повстання 1830—1831 рр.— прихованим поляком та турком, поширюючи валленродизм і на його дії.

Валліда — мати турецького султана Абдул-Меджида (1823—1861). Останній провів ряд реформ, спрямованих на європеїзацію країни. Зовнішня політика, а також позики, до яких вдавався Абдул-Меджид, тісно пов'язали Турцію з інтересами Англії, Фран-

ції. Конфлікт Туреччини з Росією у 1853 р., за правління Абдул-Меджида, спричинився до Кримської війни.

Арей (Арес) — у грецькій міфології спочатку бог бур і гроз, а пізніше бог війни.

Наш півкороль, півшляхтич, пів-Катона...— На думку дослідників творчості Ю. Словацького, на рядках, в яких схарактеризовано старосту, батька героїні «Беньовського», можливо, позначився вплив кінцівки вірша А. Міцкевича «В грецькій кімнаті (у домі княгині Зінаїди Волконської в Москві)» або епіграми О. Пушкіна на Воронцова.

Аневризм — хвороба, яка полягає у розширенні артерії внаслідок змін або пошкоджень її стінок.

Кармеліт — член католицького чернечого ордену, заснованого близько 1156 р. на горі Кармель у Палестині. Найбільший вплив у Європі кармеліти мали у XVIII ст.

...сцена з Дон Жуана...— Йдеться про оперу великого австрійського композитора В.-А. Моцарта (1756—1791) «Дон Жуан». Ю. Словацький не помітив, що події, які він зобразив у поемі, відбувалися майже за двадцять років до того, як було створено «Дон Жуана».

Мінерва — в римській міфології богиня мудрості, покровителька ремесел і мистецтв. Ототожнювалась з давньогрецькою Афіною. Птах Мінерви — сова.

Козак Сава — активний учасник Барської конфедерації, син Сави Чалого, козацького сотника, що перейшов на бік шляхти і був убитий гайдамаками.

Ромео — герой трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта».

Кассіопея — сузір'я північної кулі зоряного неба, п'ять найяскравіших зірок якого розташовані у вигляді літери W.

Філомела — героїня давньогрецької легенди, яка була обернена на соловейка. Філомелою в класичній поезії називали соловейка.

Ю. Б. О.— Юзеф Болеслав Островський, журналіст і публіцист, редактор журналу «Нова Польща» («Nowa Polska», виходив 1831 р. у Варшаві, 1833—1843 рр.— у Парижі). Учасник польського повстання 1830—1831 рр., після поразки якого жив у Парижі. потім у Лондоні.

...Почув, що шлюб бере моя богиня.— Йдеться про Марію Водзінську, дочку багатого поміщика, з родиною якої Ю. Словацький познайомився 1833 р. у Женеві і пізніше здійснив подорож по Швейцарії.

Джотто (1266 або 1267—1337) — італійський художник, основоположник реалістичного живопису Раннього Відродження.

Рафаель Санті (1483—1520) — великий італійський художник і архітектор, один з найвидатніших представників мистецтва епохи Високого Відродження.

...Дуб, що Поліфеном став,
Єдине око він до Галатеї
Звертав...—

У грецькій міфології одноокий Поліфем був закоханий у німфу Галатею.

Пулавський (або Пуласький) Юзеф — один з організаторів Барської конфедерації.

Блідий був, як подоба Командора.— Поет знову згадує сцену з опери В.-А. Моцарта «Дон Жуан»: статуя Коман-

дора, яку дон Жуан жартома запросив на вечерю, зіходить з нагробного пам'ятника і з'являється в кімнаті, де бенкетують дон Жуан і Анна.

Капітолій — один з семи пагорбів, на яких стояв стародавній Рим. Завдяки своєму розташуванню був цитаделлю. Капітолій також центр римського релігійного культу.

Купідон — у давньоримській міфології божество кохання. Його зображували крилатим хлопчиком з луком та стрілами в руках.

З пером, немов Сивіла, у руках.— На думку дослідників творчості Ю. Словацького, цей образ виник під враженням від картини італійського художника Цагнацці, на якій зображено Сивілу у тюрбані з пером і книжкою в руці. Сивіли, згадувані античними авторами,— легендарні віщунки. Найвідоміша з них — Сивіла з італійського міста Куми, яка, за переказами, зібрала свої передбачення у збірники пророцтв (так звані Сивілині книги). Дванадцять Сивілиних книг, що дійшли до нас (належать до II ст. до н. е.— II ст. н. е.), є джерелом історії іудейської та християнської релігій. Католицька церква шанує Сивілу нарівні з святими. Її зображення зустрічаються в середньовічних католицьких соборах, у митців епохи Відродження.

Я «Фауста» новітнього складу.— Перед початком роботи над поемою «Беньовський» Ю. Словацький працював над драмою під тією самою назвою. Героя її, що мав стати польським Фаустом, спокушає диявол Памфілус.

Якийсь мисливець, схожий із гуроном...— Гуронами (від французького hure — голова кабана) французькі колонізатори зневажливо називали племена американських індійців віандотів.

Шишак — старовинний бойовий головний убір (вид шолома), що прикрашався трубкою, яка звужувалась, з шишкою на вістрі.

Окрушини ковчега із Сінаю...— Тобто залишки далекої старовини. Згідно з біблійною легендою, родоначальник нового людського роду сінайський «праведник» Ной разом з родиною та тваринами, що були з ним, врятувався під час «всесвітнього потопу» у спеціально побудованому ковчезі.

Перкунас — литовський бог грому і блискавок.

Зніч — литовський бог вогню.

Хрестивсь од грому жмудський той бурмило...— Жмудь — північно-західна частина Литви. Жмудини, або жемайти, які жили тут, своєю матеріальною культурою, звичаями та народною творчістю відрізнялися від населення інших литовських областей.

Міна — давньогрецька монета, дорівнювала 100 драхмам.

Ботвина — очищені від листя, нарізані та заквашені буряки, з яких литовці взимку варять борщ. Ботвина нерідко бувала об'єктом глузування поляків з литовців.

Іпокрена — у давньогрецькій міфології чарівне джерело на горі Гелікон, вода якого надихала поетів. Рядки, в яких згадуються ботвина та Іпокрена, як і вся строфа, сповнені іронії з приводу захоплення А. Міцкевича у «Пані Тадеуші» литовською кухнею.

Камени — давньоримські богині, покровительки наук і мистецтв, тотожні давньогрецьким музам.

Кохановський Ян (1530—1584) — великий польський поет епохи Відродження, твори якого відіграли визначну роль у формуванні польської національної поезії та літературної мови.

Дарма в Діани переймав я спів...— Оскільки давньоримська богиня полювання Діана вважалася сестрою бога мистецтв Аполлона, Ю. Словацький і її робить богинею поезії.

Тріолет — строфічна восьмирядкова форма на дві рими, в якій перші два рядки повторюються у кінці строфи, а четвертий вірш без змін відтворює перший. Отже, текст першого рядка у вірші фігурує тричі.

«Tygodnik» — познанський журнал «Tygodnik literacki» («Літературний щоденник»); у надрукованій у ньому статті Й. Садовського про Ю. Словацького твердилося, нібито в «Ангеллі» поет втілив лише негативну сторону ідеї, запозиченої з драми З. Красінського «Іридіон»,— ідею занепаду світу — і обминув ідею його відродження — ідею позитивну.

Піфагор (близько 580 — близько 500 р. до н. е.) — давньогрецький математик і філософ-ідеаліст.

Красіцький Ігнацій (1735—1801) — польський письменник-просвітитель, визначний байкар. У сьомій пісні його поеми «Мишоїда» є порівняння, подібні до тих, які вжиті у попередніх рядках «Беньовського».

Одін — найвище божество у скандінавській міфології.

Нептун — у давньоримській міфології бог моря. Його зображували з рибальською острогою-тризубом у руці, помахом якої він нібито здіймав або заспокоював бурю на морі, викликав землетрус.

Чорноліський Ян — Ян Кохановський. Чорнолісся (Чарноляс) — назва маєтку, в якому близько 1570 р. оселився Я. Кохановський і де він написав найкращі свої твори.

Терцина — трирядкова строфа, в якій римуються між собою перший і третій рядки, а другий рядок римується з першим і останнім рядком наступної строфи. Терцинами написано «Божественну комедію» Данте.

Слов'янам тим прекрасним і донцям...— На думку дослідників творчості Ю. Словацького, «прекрасними слов'янами» він називає Б. Залеського, Бервінського та Магнушевського, «донцем» — М. Чайковського.

Мелеагр — у грецькій міфології син Енея, царя міста Калідона, учасник полювання на велетенського вепра. В суперечці, яка виникла після полювання, вбив братів своєї матері, за що був проклятий нею.

Пан Гра — М. Грабовський, що підписувався криптонімом «М. Гр.».

«Гей, хто ти, вершнику?..» — початок поеми «Марія» відомого польського поета, представника так званої української школи в польській літературі А. Мальчевського (1793—1826). У цій строфі Словацький іронізує з приводу модного у романтичній поезії прийому розпочинати твір із запитання: «Гей, хто ти, вершнику?»

«Відкіль литвини їдуть?» — початок «Повісті вайделота» з поеми А. Міцкевича «Конрад Валленрод».

That is the question! *(англ.)* — Ось питання! — слова з центрального монолога Гамлета в однойменній трагедії В. Шекспіра.

Гекзаметр — шестистопний дактилічний вірш з постійною цезурою — розмір, найбільш характерний для античної поезії. А. Міцкевич написав гекзаметром «Повість вайделота» у «Конраді Валленроді».

Уголіно — персонаж «Божественної комедії» Данте. Кинутий єпископом Руджієрі до в'язниці разом з дітьми та внуками, де всі вони були приречені на голодну смерть, Уголіно у пеклі гризе череп Руджієрі.

Антропофаг *(грецьк.)* — людоїд.

Осаги — плем'я американських індійців.

Янчариха — гора та яр під Каневом.

Смок (*польськ.* smok) — дракон.

Амброзія — у давньогрецькій міфології їжа богів. Тут символізує натхнення.

Мальчевського б журби тут...— Поема А. Мальчевського «Марія» пройнята песимістичними настроями.

Мохнацький Маврикій (1804—1834) — польський політичний діяч, публіцист і літературний критик, один з організаторів польського визвольного повстання 1830—1831 рр., виразник поглядів радикальних шляхетських кіл. Ю. Словацький називає М. Мохнацького «грачем», маючи на увазі його багате подіями життя.

Розп'яв його диктатор на хресті.— Йдеться про боротьбу М. Мохнацького під час повстання 1830—1831 рр. проти ставленика польської аристократії «диктатора» генерала Хлопіцького.

В Аристократії зайшов тіснини...
А далі в книжці, як суддя єдиний,
Склав вироки на людську комашню.—

Поет натякає на зближення М. Мохнацького після поразки повстання 1830—1831 рр. з консервативними елементами польської еміграції, зокрема на його симпатії до А. Чарториського, що відбилися у двотомній книжці М. Мохнацького «Повстання польського народу 1830 і 1831 рр.» (1834).

Ірод (73—4 рр. до н. е.) — іудейський правитель, з особливою жорстокістю придушував народні рухи. Під Іродом тут, очевидно, розуміється цар Микола I.

Стискає горло до нестями,
Як Макбету, мені амінь оцей...—

Макбет у другій дії однойменної трагедії В. Шекспіра розповідає леді Макбет, що після вбивства Дункана він не зміг вимовити слово «амінь».

Та люди все вперед летять ключами...— У характерному для поезії Ю. Словацького образі журавлиних ключів, з якими він порівнює народи (в оригіналі саме народи — ludy), що крокують уперед, відбилася його віра в прогрес, у краще майбутнє людства.

Де ж той, хто богом мірявся зо мною...— Йдеться про А. Міцкевича та його імпровізацію-відповідь Ю. Словацькому на вечорі, влаштованому у Парижі на честь першої лекції з історії слов'янських літератур 25 грудня 1840 р., яку прочитав А. Міцкевич як професор Collége de France. Полеміка з А. Міцкевичем триває до кінця п'ятої пісні «Беньовського».

Його я вбив — і воскресив поета.— Як визнав сам А. Міцкевич у листі до Б. Залеського, такого натхнення, яке

він відчув, коли відповідав Ю. Словацькому, він давно не знав.

Іква — права притока Стрию, протікає біля Кременця, де пройшли дитячі роки поета. Іква й Німан у наведених рядках не тільки символи двох поетів — Ю. Словацького і А. Міцкевича, а й їхніх батьківщин.

Чи сіті вам Слов'янщина сплете,
Чи на потрійну папину корону,
Як на вогонь, ви сліпо летите? —

Ю. Словацький закидає А. Міцкевичеві та його прибічникам надмірне захоплення слов'янофільськими ідеями та орієнтацію на Ватікан.

Гектор — один з головних героїв гомерівської «Іліади», син троянського царя Пріама, самовідданий захисник Трої. Загинув у єдиноборстві з Ахіллом — наймогутнішим і найхоробрішим героєм Троянської війни. Тіло забитого Гектора Ахілл волочив навколо стін Трої. Ю. Словацький зображує себе Ахіллом, А. Міцкевича — Гектором.

Сарпедон — герой «Іліади», воєначальник лікійців. Був убитий Патроклом.

Але живуть у красній епопеї...— «Красною епопеєю» Ю. Словацький називає поему А. Міцкевича «Пан Тадеуш». Далі згадуються сцени цього твору.

Готфрід Бульонський (близько 1060—1100) — герцог Нижньої Лотарінгії, один із ватажків першого хрестового походу 1096—1099 рр. Герой поеми Т. Тассо «Визволений Єрусалим».

Пелідів спис — спис Ахілла (сина Пелея). Телефос, поранений списом Ахілла, видужав.

Наситився Лаокоонів змій...— Троянський жрець бога Аполлона Лаокоон разом з двома синами за наказом богів був задушений зміями за те, що всупереч їхній волі намагався врятувати Трою від загибелі.

Антоній Сова

Сова Антоній (справжнє ім'я — Едвард-Вітольд Желіговський, 1815—1864) — польський поет, драматург, перекладач.

Братові Тарасу Шевченку. Переклад вірша «Do brata Tarasa Szewczenki», виконаний для приміток до щоденника Т. Шевченка, в якому цей вірш був власноручно записаний автором. Вперше надруковано у вид.: *Шевченко Т.* Повна збірка творів. В п'яти томах. К., 1939, т. 5, с. 315. Подається за вид.: *Шевченко Т.* Повне зібрання творів. В шести томах. К., 1963, т. 5, с. 340. Автограф перекладу невідомий. Датується 1939 р. за часом першої публікації.

Капелан — священик.

Кароль Бжозовський

Бжозовський Кароль (1821—1904) — польський поет, прозаїк, драматург. В поетичній творчості його переважає інтимна і пейзажна лірика, сумна, меланхолійна тональність.

Із циклу «Пісні пілігрима» («Летять ключами журавлі, ключами...»). Вперше надруковано у зб. «Зимові записи. Поезії. 1960—1963». К., 1964, с. 69—70. Подається за першодруком. Збереглися чорновий автограф (ІЛ, ф. 137, од. зб. 52—54) та машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 50) перекладу. Автограф без дати. Оскільки поезії, що їх М. Рильський записував у зошиті перед та після перекладу з К. Бжозовського, датовані 1963 р., переклад «Летять ключами журавлі, ключами...» датується також 1963 р.

Марія Конопніцька

Конопніцька Марія (1842—1910) — поетеса, прозаїк, одна з найбільших майстрів польської реалістичної літератури. Основні теми творів М. Конопніцької — життя трудящих, викриття соціальної несправедливості, проповідь служіння народові. Для романтично піднесеної поезії М. Конопніцької характерні соціальний пафос, інтернаціональні, патріотичні, революційні мотиви.

Credo. Переклад вірша «Credo». Вперше надруковано у вид.: *Конопніцька М.* Вибрані твори. Львів, 1954, с. 17—18. Подається за першодруком. Автограф зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 791). Датується 1954 р. за часом першої публікації.

«Чи над тобою вітри не віють...». Переклад поезії «A czy po tobie wichry nie chodzą...». Вперше надруковано у вид.: *Рильський М.* Вибрані переклади. К., 1952, с. 288—289. Подається за вид.: *Рильський М.* Твори. В десяти томах. К., 1961, т. 6, с. 398—399. Автограф перекладу не відомий. Датується 1952 р. за часом першої публікації.

Старому торбаністові. Переклад поезії «Staremu teorbaniście». Вперше надруковано у вид.: *Рильський М.* Вибрані переклади. К., 1952, с. 287—288. Подається за вид.: т. 6, с. 397—398. Автограф перекладу не відомий. Датується 1952 роком за часом першої публікації.

Вірш присвячено пам'яті Юзефа-Богдана Залеського.

Торбан — народний струнний щипковий музичний інструмент, побудовою нагадує бандуру. Був поширений у XVIII—XIX ст. в Польщі, на Україні та Росії.

Капрі. Переклад сонета «Capri». Вперше надруковано у вид.: *Конопніцька М.* Вибрані твори. Львів, 1954, с. 52. Подається за першодруком. Автограф зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 790). Датується 1954 р. за часом першої публікації.

Тіберій Клавдій Нерон (42 до н. е.— 37 н. е.) — римський імператор (14—37 н. е.), послідовник державної політики Августа. Відзначався особливою жорстокістю та лицемірством.

Август (63 до н. е.— 14 н. е.) — римський імператор (27 до н. е.— 14 н. е.), фундатор системи принципату — політичної форми державного управління Римської імперії, за якої республіканські установи існували лише формально, фактично ж уся повнота влади належала імператору і була спрямована на зміцнення рабовласницького ладу.

Казімеж Тетмайєр

Тетмайєр (Пшерва-Тетмайєр) Казімеж (1865—1940) — польський прозаїк, поет, відстоював принципи так званого чистого мистецтва, за що зазнав критики І. Франка. Однією з вершин його творчості є цикл новел «На скелястім підгір'ї», де в романтичному дусі описується життя польських горців, майстерно використано фольклор, відтворено підгальський діалект.

Як Ясек з Уступу, Ганнуся від Крулів і Марта Угерчиківна співали до себе одного сонячного ранку. Переклад новели «Jak Jasiek z Ustupu, Hanusia od Królów i Marta Uherczykówna z Liptowa śpiewali w jedno słoneczno rano ku sobie» з книжки «Na skalnym Podhalu» («На скелястім підгір'ї»). Вперше надруковано в кн.: *Тетмайєр К.* На скелястім підгір'ї. Харків — Київ, 1930, с. 123—128. Подається за першодруком. Автограф перекладу не відомий.

Леопольд Стафф

Стафф Леопольд (1878—1957) — польський поет, перекладач. Поезії раннього Л. Стаффа, до якої належать і перекладені М. Рильським вірші, властиві орієнтація на класицистичні традиції, культ прекрасного в житті і мистецтві, оспівування вічних етичних та естетичних цінностей, духовної гармонії.

Сум золотий поволі. Переклад сонета «Owiał mnie smętek...» зі збірки «Łabędź i lira» («Лебідь і ліра»). Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 20 липня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 71—72. Автограф зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 67, с. 1—2). Зберігся також машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 51). Датується 1962 роком за часом першої публікації.

Спокій серця. Переклад сонета «Spokój serca» зі збірки «Łabędź i lira» («Лебідь і ліра»). Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 20 липня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 73—74. Автограф без дати зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 67, с. 2—3). Відомий також машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 52). Датується 1962 роком за часом першої публікації.

Квітки, що посадив я навесні... Переклад сонета «Co dzień odwiedzam kwiaty...» зі збірки «Łabędź i lira» («Лебідь і ліра»). Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 20 липня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 75—76. Автограф зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 67, с. 3—4). Відомий також машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 53). Датується 1962 роком за часом першої публікації.

На вітри осені не скарживсь я... Переклад сонета «Nie oskarżałem nigdy...» зі збірки «Łabędź i lira» («Лебідь і ліра»). Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 20 липня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 77—78. Автограф зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 67, с. 4—5). Відомий також машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 54). Датується 1962 роком за часом першої публікації.

Балада про загублений черевичок. Переклад «Ballady o trzewiczku zgubionym» зі збірки «Łabędź i lira» («Лебідь і ліра»). Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 20 липня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 79—81. Автограф зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 67, с. 7—10). Відомий також машинопис перекладу зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 55—57). Датується 1962 роком за часом першої публікації.

Щастя. Переклад вірша «Szczęście» зі збірки «Łabędź i lira» («Лебідь і ліра»). Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1981, № 6, с. 88. Автограф зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 67, с. 5—6). Подається за автографом. Датується орієнтовно 1962 роком.

Юліан Тувім

Тувім Юліан (1894—1953) — польський поет, перекладач. У політичних віршах і поемі «Бал в опері» викривав гітлерівців, польську правлячу верхівку. В роки другої світової війни, в еміграції, створив поему «Квіти Польщі» — роздуми про долю польського народу. Ю. Тувім — автор багатьох віршів для дітей. Велике місце в його творчості посідає поезія простих людських почуттів.

Геліос. Переклад вірша «Helios» з книги «Czyhanie na boga» («Чигання на бога»). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 1 серпня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 83. Чорновий (у загальному зошиті 1957—1961 рр., що його М. Рильський заповнив в основному перекладами з Ю. Тувіма) та чистовий (із рукописної збірки перекладів з Ю. Тувіма, підготовленої, очевидно, для «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р.) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 831, с. 1). Відомі також авторизований машинопис перекладу з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма (Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського (далі скорочено — КЛММР), ф. Р, № 905) та машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 59). Датується за чорновим автографом: 17 червня 1861 р. Коктебель.

Геліос — у давньогрецькій міфології бог Сонця.

Птах. Переклад поезії «Ptak» з книги «Sokrates tańczący» («Сократ, що танцює»). Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Дітям. К., 1954, с. 40. Чорновий автограф та машинопис зберігаються у відділі рукописів ІЛ АН УРСР (ф. 137, од. зб. 844). Подається за вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії. К., 1963, с. 55. Датується 1954 роком за часом першої публікації.

Спогад. Переклад поезії «Przypomnienie» з книги «Siódma jesień» («Сьома осінь»). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 1 серпня. Подається за вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 63—64. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 42) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 2) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ АН УРСР. Відомий також авторизований машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. КЛММР, ф. Р, № 915). Чорновий автограф датовано: 17 червня 1961 р. Коктебель.

Все б я це покинув... Переклад вірша «Rzuciłbym to wszystko» з книги «Siódma jesień» («Сьома осінь»). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 1 серпня. Подається за збіркою «Зимові записи». Поезії. 1960—1963, с. 88—89.

Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 43—44) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 3) автографи перекладу, які мають відміни від остаточного тексту, а також машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 63—64) зберігаються у відділі рукописів в ІЛ. Датується за чорновим автографом: 18 червня 1961 р. Коктебель.

Кутно, Сераз, Рава, Ленчиця — старовинні провінційні містечка у Польщі.

На балконі. Переклад поезії «Na balkonie» з книги «Siódma jesień» («Сьома осінь»). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 1 серпня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 86—87. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 45—46) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 4) автографи, які мають відміни від остаточного варіанта, зберігаються у відділі рукописів ІЛ. Відомі також машинопис перекладу на окремому аркуші з правкою М. Рильського (ф. 137, од. зб. 840) та машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 62). Чорновий автограф датовано 18 червня 1961 р.

При округлому столі. Переклад вірша «Przy okrągłym stole» з книги «Siódma jesień» («Сьома осінь»). Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 69—70. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 90—91. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 47—49) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 5—6) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ АН УРСР. Відомий авторизований машинопис перекладу з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. (КЛММР, ф. Р, № 906, од. зб. 1, 2), а також машинопис зі збірки «Зимові записи» (відділ рукописів ІЛ, ф. 137, од. зб. 4, с. 65—66). Датується за чорновим автографом: 18 червня 1961 р. Коктебель.

«Du, holde Kunst, im wieviel grauen Stunden» — початок пісні австрійського композитора Франца Шуберта (1797—1828) «До музики».

Томашув — містечко, в якому народилася дружина Ю. Тувіма.

Світанок. Переклад вірша «Świt» з книги «Czwarty tom wierszy» («Четвертий том віршів»). Вперше надруковано у «Літературній газеті», 1961, 1 серпня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 82. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 50) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 7) автографи, які мають відміни від остаточного тексту, а також машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 58) зберігаються у відділі рукописів ІЛ АН УРСР. Відомий також виправлений рукою М. Рильського машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. (КЛММР, ф. Р, № 918). Чорновий автограф датовано: 19 червня 1961 р. Коктебель.

Просьба про пісню. Переклад поезії «Prośba o piosenkę» з книги «Słowa we krwi» («Слова в крові»). Вперше надруковано під назвою «Просьба про пісеньку» в журн. «Всесвіт», 1962, № 10, с. 6. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 93. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 51) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 8) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ. Відомий також

виправлений рукою М. Рильського машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. (КЛММР, ф. Р, № 917) та машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 68). Чорновий автограф датовано: 19 червня 1961 р. Коктебель.

Нема краю.. Переклад вірша «Nie ma kraju...» з книги «Słowa we krwi» («Слова в крові»). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 1 серпня. Подається за вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 101—102.

Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 52—53) і чистовий автограф, в якому пропущена четверта строфа (ф. 137, од. зб. 831, с. 9) зберігаються у відділі рукописів ІЛ. Відомий також авторизований машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р., на полях якого М. Т. Рильський дописав пропущену четверту строфу (КЛММР, ф. Р, № 920). Чорновий автограф датовано: 20 червня 1961 р. Коктебель.

Фантастична прогулянка в лісі Фонтенбло. Переклад поезії «Spacer fantastyczny w lesie Fontainebleau» з книги «Słowa we krwi» («Слова в крові»). Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 108. Подається за першодруком. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 54—55) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 10) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ. Відомий також авторизований машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. (КЛММР, ф. Р, № 916, од. зб. 1, 2). Чорновий автограф датовано: 20 червня 1961 р. Коктебель.

Фонтенбло — містечко під Парижем, у минулому одна з найстаріших резиденцій французьких королів. Парк навколо палацу та ліс на околицях Фонтенбло — популярні місця відпочинку парижан.

...іновлодські луки! — Іновлодзь — курорт на річці Пилиці біля Лодзі, відомий поетові з дитинства.

Чорноліська річ. Переклад вірша «Rzecz czarnoleska» з книги «Rzecz czarnoleska» («Чорноліська річ»). Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 114. Подається за першодруком. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 15) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 11) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ. Порівняно з остаточним текстом вони мають відміни, зокрема по-іншому перекладено назву вірша — «Чорноліська мова». У КЛММР зберігаються три примірники правленого рукою М. Рильського машинопису твору з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р., в яких відображено наступний етап роботи над перекладом (ф. Р, № 909, од. зб. 1, 2, 3). Чорновий автограф датовано 10 березня 1960 р.

Чорноліська річ — Чорнолісся, назва маєтку Я. Кохановського.

Джерело. Переклад поезії «Źródło» з книги «Rzecz czarnoleska» («Чорноліська річ»). Вперше надруковано в журн. «Всесвіт», 1962, № 10, с. 7. Подається за вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 115. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 13—14) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 12) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ. Виправлений рукою М. Рильського машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма зберігається в КЛММР (ф. Р, № 921, од. зб. 1, 2). Чорновий автограф датовано: 9 березня 1960 р.

Запах щастя. Переклад вірша «Zapach szczęścia» з книги «Rzecz czarnoleska» («Чорноліська річ»). Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 116. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 84. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 16) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 13) автографи, а також машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 60) зберігаються у відділі рукописів ІЛ. У КЛММР (ф. Р, № 910, од. зб. 1, 2) зберігається авторизований машинопис з виправленнями з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано: 16 квітня 1961 р.

Кінь. Переклад вірша «Koń» із книги «Rzecz czarnoleska» («Чорноліська річ»). Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 121. Подається за першодруком. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 17—18) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 14) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ АН УРСР. У КЛММР (ф. Р, № 914, од. зб. 1, 2) зберігається правлений рукою М. Рильського машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано: 17 квітня 1961 р.

Село. Переклад поезії «Wieś» із книги «Biblia cygańska» («Циганська біблія»). Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 146. Подається за першодруком. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 27—28) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 15) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ. У КЛММР (ф. Р, № 908, од. зб. 1, 2) зберігається авторизований машинопис з «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано: 10 червня 1961 р. Коктебель.

Тема. Переклад вірша «Temat» із книги «Biblia cygańska» («Циганська біблія»). Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 147. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 92. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 19—20), чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 16) автографи та машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 67) зберігаються у відділі рукописів ІЛ. У КЛММР (ф. Р, № 911) зберігається авторизований машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано 19 квітня 1961 р.

Буря. Переклад поезії «Burza» з книги «Treść gorejąca» («Палаюча сутність»). Вперше надруковано у «Літературній газеті», 1961, 1 серпня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 85. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 21), чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 17) автографи, а також машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, № 4, с. 61) зберігаються у відділі рукописів ІЛ. У КЛММР (ф. Р, № 913) зберігається виправлений рукою М. Рильського машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано: 5 червня 1961 р. Коктебель.

Гілка. Переклад вірша «Gałąź» із книги «Treść gorejąca» («Палаюча сутність»). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 1 серпня. Подається за вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 161—162. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 22—24), а також чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 18—19) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ. У КЛММР (ф. Р, № 922) зберігається виправлений рукою М. Рильського машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано: 5 червня 1961 р. Коктебель.

Леґіт. Переклад поезії «Wietrzyk» із циклу «Z wierszy ocalałych» («З уцілілих віршів»). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 1 серпня. Подається за вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 181. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 25—26) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 20) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ. У КЛММР (ф. Р, № 919) зберігається виправлений рукою М. Рильського машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано: 9 червня 1961 р. Коктебель.

Пісенька померлого. Переклад вірша «Piosenka umarłego» з циклу «Z wierszy ocalałych» («З уцілілих віршів»). Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 185. Подається за першодруком. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 58—59, 29) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 21) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ. У КЛММР (ф. Р, № 907, од. зб. 1, 2) зберігається виправлений рукою М. Рильського машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано: 10 червня 1961 р. Коктебель.

Прапор. Переклад вірша «Sztandar» із циклу «Z wierszy nowych» («З нових віршів»). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 1 серпня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 97—98. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 36—37) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 22) автографи, а також машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 72) зберігаються у відділі рукописів ІЛ. Чорновий автограф датовано: 13 червня 1961 р. Коктебель.

Чорноліський Ян — Ян Кохановський. Див. прим. до п'ятої пісні поеми Ю. Словацького «Беньовський».

«Душа росте, як бачиш ці часи» — переклад початку другої пісні з «Книги першої» «Пісень» («Pieśni») Я. Кохановського.

Доні в Закопаному. Переклад вірша «Do córki w Zakopanem» із циклу «Z wierszy nowych» («З нових віршів»). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 1 серпня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 94—96. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 30—35) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 23—25) автографи, машинописний текст з виправленнями М. Рильського, датований 24 липня 1961 р. (ф. 137, од. зб. 833) та машинопис зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 69—71) зберігаються у відділі рукописів ІЛ. Чорновий автограф датовано: 12 червня 1961 р. Коктебель.

Закопане — курортне місто на півдні Польщі, в передгір'ї Високих Татр. Центр гірського туризму та зимового спорту.

Слала «шеренги каральні» Залізна Голота,
Криком на нього кричала, що він чужанниця.—

Йдеться про переслідування Ю. Тувіма націонал-шовіністичними угрупованнями буржуазної Польщі.

Морське Око — гірське озеро в Татрах.

Гевонт — татранська верховина біля Закопаного.

Квіт поклади біля дому, де жив колись Ленін.— В. І. Ленін бував у Закопаному в 1913—1914 рр., живучи у Порониному, невеличкому місті, розташованому за сім кілометрів від Закопаного. Тепер у Порониному організовано будинок-музей В. І. Леніна і споруджено пам'ятник йому.

Ex oriente... Переклад вірша «Ex oriente...» з циклу «Z wierszy nowych» («З нових віршів»). Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1951, № 5, с. 6—7. Подається за вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 214—215. Автограф (ф. 137, од. зб. 835) та машинопис з виправленнями М. Рильського (ф. 137, од. зб. 836) зберігаються у відділі рукописів ІЛ. Датується 1951 р. за часом першої публікації.

Гулістан *(перс.)* — сад троянд, тут — чудова країна, земний рай.

Кулібай — Салях Габітович Кулібаєв (народився 1910 р.), башкирський радянський поет. Був шахтарем. Основна тема його творів — трудова звитяга радянських людей — гірників і сталеварів Башкирії.

Русалочко, віслянський квіте... Переклад поезії «Rusałeczko moja wiślana». Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 219—220. Подається за першодруком. Чорновий (ф. 137, од. зб. 62, с. 38—40) та чистовий (ф. 137, од. зб. 831, с. 26—27) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ АН УРСР. У КЛММР (ф. Р, № 912, од. зб. 1, 2) зберігається авторизований машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано: 15 червня 1961 р. Коктебель.

Польські квіти (Уривки з поеми). Переклад уривків з поеми «Kwiaty Polskie». Вперше всі разом уривки надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 273—285. Подаються за цим виданням.

Із третьої глави першого розділу частини першої. Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 273—277. Чорновий (ф. 137, од. зб. 65, с. 43—57) та чистовий (ф. 137, од. зб. 842, с. 1—6) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ. На полях чистового автографа є зауваження олівцем, що належать Є. Дроб'язку, та відповіді на них М. Рильського. У КЛММР зберігається виправлений рукою перекладача машинопис цієї частини поеми з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. (ф. Р, № 923). Чорновий автограф датовано: 4 серпня 1961 р.

...Ось книжка — вже не старовинна,
Поезії, що відірваться
Від них була б даремна праця!
Це розпачу мого причина...—

В уривку йдеться про Л. Стаффа, поезія якого справила великий вплив на молодого Ю. Тувіма. В дальших рядках переплітаються мотиви й образи ранньої Стаффової лірики, а також цитуються рядки з його творів.

Поезія криниць забутих...
Сон незабудки...
У зачарованому лісі
Любив збирать я заржавілі
Ключі,—

рядки з вірша «Дитинство» («Dzieciństwo») зі збірки Ю. Тувіма «Птахам небесним» («Ptakom niebieskim»).

Було це в Лодзі — так! Не в Львові! — дитинство Л. Стаффа пройшло у Львові, Ю. Тувіма — в Лодзі.

...коли спомин в серці дзвонить,
То дзвонарем — мій смуток давній.—

цитата з десятого вірша циклу «Радість і смуток» («Radość i smutek») зі збірки «Квітуча гілка» («Gałąź kwitnąca»).

З другого розділу частини першої. Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 277—278. Чорновий (ф. 137, од. зб. 65, с. 28—29) та чистовий (ф. 137, од. зб. 842, с. 7—8) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ. У КЛММР (ф. Р, № 923) зберігається виправлений рукою М. Рильського машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано: 12 липня 1961 р. Над озером біля Десни недалеко Надіпівки.

З першої глави другого розділу частини першої. Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 278—279. Чорновий (ф. 137, од. зб. 842, с. 9—12) та чистовий (ф. 137, од. зб. 842, с. 13—14) автографи зберігаються у відділі рукописів ІЛ. У КЛММР (ф. Р, № 923) зберігається виправлений рукою М. Рильського машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано: 29 березня 1962 р.

З восьмої глави другого розділу частини першої. Вперше надруковано в журн. «Всесвіт», 1962, № 10, с. 10—11. Два чорнових (ф. 137, од. зб. 65, с. 30—37, та од. зб. 842, с. 15—17) автографи перекладу цього уривка зберігаються у відділі рукописів ІЛ. У другому автографі на полях є зауваження Є. Дроб'язка і відповідь на одне з них М. Рильського. У КЛММР зберігається виправлений рукою М. Рильського машинопис цієї частини перекладу з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. (ф. Р, № 923). Чорновий автограф датовано: 14 липня 1961 р. Над Десною.

З першої глави першого розділу частини другої. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 20 липня. Чорновий (ф. 137, од. зб. 65, с. 38—42) та чистовий (ф. 137, од. зб. 842, с. 18—19) автографи перекладу зберігаються у відділі рукописів ІЛ. На полях чистового автографа є зауваження олівцем Є. Дроб'язка. В КЛММР зберігається виправлений рукою перекладача машинопис цієї частини з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. (ф. Р, № 923). Чорновий автограф датовано: 15 липня [1961 р.]. Над Десною.

Гашиш — наркотичний засіб.

Контрапункт — одночасне сполучення кількох контрастних мелодій.

З епілога. Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 283—285. Чорновий автограф перекладу зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 842, с. 20—24). В КЛММР (ф. Р, № 923) зберігається виправлений рукою перекладача машинопис з видавничого примірника «Вибраних поезій» Ю. Тувіма 1963 р. Чорновий автограф датовано 14 грудня 1961 р.

Масачусетс — штат у північно-східній частині США, велика територія якого зайнята луками.

«Іліада» — давньогрецька епічна поема, приписувана Гомеру; була складена на основі народноепічної творчості близько IX—VIII ст. до н. е.

Пташині плітки. Переклад вірша «Ptasie plotki». Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Дітям. К., 1954, с. 39. Подається за першодруком. Чорновий та чистовий автографи, а також машинопис перекладу без дати зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, № 845). Датується 1954 р. за часом першої публікації.

Лист до всіх дітей в одній дуже важливій справі. Переклад вірша «List do wszystkich dzieci w pewnej bardzo ważnej sprawie». Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Дітям, с. 13. Подається за вид.: *Тувім Ю.* Усі для всіх. К., 1960, с. 7. Автограф та машинопис перекладу (без дати) зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 839). Датується 1954 р. за часом першої публікації.

Окуляри. Переклад вірша «Okulary». Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Дітям, с. 22. Подається за збіркою: *Тувім Ю.* Усі для всіх, с. 16—17. Чорновий автограф та машинопис перекладу зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 841). Датується 1954 р. за часом першої публікації.

Скакалка. Переклад вірша «Skakanka». Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Дітям, с. 51. Подається за вид.: *Тувім Ю.* Усі для всіх, с. 26—27. Чорновий автограф та машинопис перекладу зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 846). Датується 1954 р. за часом першої публікації.

Гаврик. Переклад вірша «Gabryś». Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Дітям, с. 15. Подається за першодруком. Чорновий автограф та машинопис перекладу зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 832). І в автографі, і в машинописі М. Рильський у назві та в тексті вірша лишив польське ім'я «Габрись». Датується 1954 р. за часом першої публікації.

Усі для всіх. Переклад вірша «Wszyscy dla wszystkich». Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Дітям, с. 5. Подається за вид.: *Тувім Ю.* Усі для всіх, с. 7. Чорновий автограф та машинопис перекладу зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 187, од. зб. 848). Датується 1954 р. за часом першої публікації.

Соловейко запізнився. Переклад вірша «Spóźniony słowik». Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Дітям, с. 36. Подається за першодруком. Датується 1954 р. за часом першої публікації. Чорновий автограф перекладу зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 847).

Про пана Тралялинського. Переклад вірша «O panu Tralalińskim». Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Дітям, с. 24. Подається за вид.: *Тувім Ю.* Усі для всіх, с. 32—36. Чорновий та чистовий автографи перекладу зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 843). Датується 1954 р. за часом першої публікації.

Іде Гриць. Переклад вірша «Idzie Grześ». Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Дітям, с. 20. Подається за збіркою: *Тувім Ю.* Усі для всіх, 1960, с. 15. Датується 1954 р. за часом першої публікації. Чистовий автограф та машинопис перекладу зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 837).

Дощик. Переклад вірша «Kopuśniaczek». Вперше надруковано у вид.: *Тувім Ю.* Дітям, с. 58. Подається за вид.: *Тувім Ю.* Вибрані поезії, с. 216—217. Чорновий автограф та машинопис перекладу зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 187, од. зб. 834). Датується 1954 р. за часом першої публікації.

Владислав Броневський

Броневський Владислав (1897—1962) — поет, перекладач. У ранній творчості — наступник революційних традицій поль-

ського романтизму (поема «Паризька комуна»). В 30-ті роки склався як поет соціалістичного реалізму. Ввів у польську поезію тему класової боротьби, пролетарського інтернаціоналізму, в багатьох віршах звертався до проблеми суспільного призначення літератури. В післявоєнній поезії В. Броневського оспівується процес творення нової Польщі, розповідається про її історію та культуру.

Паризька комуна. Переклад поеми «Komuna Paryska». Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 16 березня. Подається за збіркою «Зимові записи», с. 110—120. Датується 1962 р. Чорновий (ф. 137, од. зб. 787) та чистовий (ф. 137, од. зб. 786) автографи перекладу, а також машинопис з правками М. Рильського зі збірки «Зимові записи» (ф. 137, од. зб. 4, с. 80—88) зберігаються у відділі рукописів ІЛ. Чорновий автограф датований, але останню цифру року написано нерозбірливо. Швидше всього переклад закінчено 12 березня 1962 р., безпосередньо перед публікацією у «Літературній газеті» і невдовзі після смерті В. Броневського 10 лютого 1962 р. Деякі незначні виправлення в тексті зроблено на підставі автографів перекладу та тексту оригіналу. Наприклад, написання великої і малої літер на початку рядків збережено таке, як в автографах перекладу і в польському тексті.

Тома Клеман (1809—1871) — французький політичний діяч, головнокомандуючий Національною гвардією під час франко-прусської війни. Заарештований і розстріляний повсталим народом 18 березня 1871 р.

Леконт Клод Мартен (1817—1871) — реакційний генерал. Був зобов'язаний урядом Тьєра обеззброїти загони Національної гвардії на висотах Монмартру. Розстріляний разом з генералом Тома 18 березня 1871 р.

Пор-Ляшез — кладовище у Парижі, місце останніх, найзапекліших боїв комунарів з версальцями. Біля його північно-східної стіни 27 травня 1871 р. розстріляно полонених комунарів.

Галіфе Гастон (1830—1909) — французький генерал. Увійшов в історію як кривавий кат Паризької комуни.

Домбровський Ярослав (1836—1871) — польський революціонер-демократ. Генерал Комуни і один з найпопулярніших її вождів. Загинув у бою з версальцями 23 травня 1871 р.

Ріго Рауль Жорж Адольф (1846—1871) — французький революціонер, член Паризької комуни, з 26 квітня 1871 р.— прокурор Комуни. Ріго був одним із керівників захисту Парижа від версальців. Розстріляний ними без суду 24 травня 1871 р.

Далеклюз Луї Шарль (1809—1871) — французький революціонер, журналіст, учасник революційних подій 1830 і 1848 рр., член Паризької комуни, громадський делегат у військових справах. Загинув на одній із останніх барикад 25 травня 1871 р.

Мільєр Жан Батіст (1817—1871) — французький революціонер, адвокат і журналіст, активний учасник революції 1848 р. Заарештований версальцями і розстріляний на сходах Пантеону 26 травня 1871 р.

Рідне місто. Переклад вірша «Miasto rodzinne» з книги «Krzyk ostateczny» («Останній заклик», 1939). Вперше надруковано у «Літературній газеті», 1959, 22 грудня, у добірці перекладів М. Рильського з Броневського «Три поезії». Подається

за першодруком. Датується 1959 р. за часом першої публікації. Чорновий та чистовий автографи перекладу зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 788). Чистовий автограф датовано 14 грудня 1959 р.

Рідне місто — йдеться про Плоцьк, старовинне польське місто на березі Вісли, де пройшли дитячі роки поета.

...на крутім мазовецькім горбі..— Плоцьк розташований на підвищенні, нагористій частині (Плоцьке узвишшя) Мазовецької рівнини, що обіймає територію в басейні середньої Вісли.

Тум — Тумська гора у Плоцьку, на якій скупчено багато старовинних будівель, зокрема готичний кафедральний собор, башта старопольського замку XII—XIII ст. та ін.

У поїзді. Переклад вірша «W pociągu» із книги «Krzyk ostateczny» («Останній заклик», 1939). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1959, 22 грудня, в добірці перекладів М. Рильського з Броневського «Три поезії». Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігаються два чорнових, один з яких незакінчено, та чистовий автографи перекладу (ф. 137, од. зб. 788). Автографи не датовані, але оскільки чистовий автограф починається на тій самій сторінці, на якій закінчується переклад вірша «Рідне місто», датований М. Рильським 14 грудня 1959 р., а закінчується на сторінці, де переписано початок перекладу вірша Броневського «Листопадовий вітер шаліє...», закінчений 12 грудня 1959 р., то найімовірніше датувати цей переклад 12—14 грудня 1959 р.

Листопадовий вітер шаліє... Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1959, 22 грудня, в добірці перекладів М. Рильського з Броневського «Три поезії». Чистовий та два чорнових автографи перекладу зберігаються у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 788). Перший чорновий та чистовий автографи датовано: 12 грудня 1959 р. Подається за першодруком. Датується 1959 р. за чорновим автографом.

Надія Грановська

Йде весна до нас! Переклад вірша української радянської поетеси Н. М. Грановської (народ. 1918 р.) «Wiosna idzie już». Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1981, № 6, с. 89. Чорновий автограф зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 10 711). Тут же зберігається машинопис перекладу (ф. 137, од. зб. 789), текст якого ідентичний з текстом автографа. Подається за автографом. Датується орієнтовно 1963 р. на підставі дарчого напису авторки «Дорогому і вельмишановному Максиму Тадейовичу — Надія Грановська. 4.I—1963 р.» на машинописі поезії польською мовою.

ПЕРЕКЛАДИ З БОЛГАРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Георгій Жечев

Жечев Георгій (Георгій Жечев Текелієв; 1897—1965) — болгарський поет і публіцист. Відомий і як перекладач, головним чином з французької і російської мов, та збирач народної творчості.

Першотравнева пісня. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1948, 29 квітня. Подається за виданням: *Рильський М. Т.* Урожай. Вибрані поезії для дітей. К., 1950, с. 128. Датується за першодруком. Чорновий автограф (ф. 137, од. зб. 777) і машинопис (ф. 137, од. зб. 13, с. 96) зберігаються у відділі рукописів ІЛ.

Крум Кюлявков

Кюлявков Крум (1893—1955) — відомий болгарський письменник, активний учасник революційного руху, делегат Третього конгресу Комінтерну, автор багатьох популярних творів. Був в еміграції у 1928—1940 рр., жив в СРСР.

Помста. Переклад вірша «Мъст». Вперше надруковано у вид.: Світло над Болгарією. Вірші болгарських поетів. К., 1954, с. 32—33. Подається і датується за першодруком.

Розстріл. Переклад вірша «Разстрел». Вперше надруковано у вид.: Світло над Болгарією. Вірші болгарських поетів, с. 32. Подається і датується за першодруком.

Димитров Георгій Михайлович (1882—1949) — видатний діяч міжнародного комуністичного і робітничого руху. Був Генеральним секретарем ЦК Болгарської комуністичної партії і головою Ради Міністрів Народної Республіки Болгарії.

Давид Овадія

Овадія Давид Хаїм (нар. 1923 р.) — болгарський поет. В роки другої світової війни — босць партизанського загону. У своїх віршах оспівує героїчну боротьбу болгарських партизанів проти фашизму.

Вітчизна. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1954, 9 вересня. Подається за виданням: Світло над Болгарією. Вірші болгарських поетів, с. 234—235. Датується за першодруком.

«І день той настав вересневий...» — день 9 вересня 1944 р.— початок антифашистського збройного повстання болгарського народу, внаслідок якого було повалено фашистський уряд і влада перейшла до рук робітничого класу і трудящого селянства.

Сергій Румянцев

Румянцев Сергій (Димитр Діловський; 1896—1925) — болгарський революційний поет, загинув у фашистській катівні.

Вперед. *Марш сільської молоді.* Вперше надруковано у вид.:

Світло на Волгарією. Вірші болгарських поетів, с. 13—14. Подається за вид.: *Рильський М. Т.* Орлина сім'я. К., 1955, с. 170—171. Датується за першодрук.

Христо Смирненський

Смирненський (Ізмірлієв) Христо (1898—1923) — видатний болгарський письменник. Автор відомих революційних творів, першим у болгарській літературі оспівав велич Жовтневої революції.

Гладіатор. Переклад вірша «Гладиатор». Вперше надруковано в журн. «Всесвіт», 1958, № 4, с. 63. Подається за вид.: *Смирненський Х.* Вибрані твори. К., 1963, с. 223—225.

У КЛММР (ф. Р, № 548) та Центральному музеї-архіві літератури і мистецтва УРСР (ф. 46, № 37) зберігаються чорнові автографи. Між автографами та опублікованим текстом є незначні розбіжності. Автограф, що зберігається у КЛММР, датовано 10 червня 1958 р.

Спартак (?—71 р. до н. е.) — керівник повстання рабів у стародавньому Римі 74 (або 73) — 71 р. до н. е.

ПЕРЕКЛАДИ З СЕРБСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Сербські епічні пісні

Смерть Марка Королевича. Переклад пісні «Смрт Марка Краљевића». Вперше надруковано у вид.: Сербські епічні пісні. К., 1946, с. 90—95. Подається за вид.: т. 6, с. 430—435. Чорновий автограф перекладу зберігається у відділі рукописів ІЛ (ф. 137, од. зб. 850, а. 1—4). Між автографом і опублікованим текстом є незначні розбіжності. Автограф датовано: 22 червня 1946 р. Ірпінь.

Муйо і Алія (З Чорногорії). Переклад пісні «Мујо и Алија (из Црне Горе)». Вперше надруковано у «Літературній газеті», 1946, 18 липня. Подається за вид.: «Сербська народна поезія». К., 1955, с. 24—26. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 850, а. 4—5), датований: 24 червня 1946 р. Ірпінь.

Або Муйо був одружений, або Алії здалось, що біля Муйа стоїть дві дівчини — примітка Вука Караджича, подана ним як упорядником до видання сербських народних пісень.

Милан-бег і Драгутин-бег. Переклад пісні «Милан-бег и Драгутин-бег». Вперше надруковано у вид.: «Сербські епічні пісні», с. 17—22. Подається за вид.: т. 6, с. 420—425. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 850, а. 6—9), датований: 27 червня 1946 р. Ірпінь.

Марко Королевич пізнає батькову шаблю. Переклад пісні «Марко Краљевић познаје очину сабљу». Вперше надруковано у «Літературній газеті», 1946, 18 липня. Подається за вид.: «Сербська народна поезія», с. 190—193. У відділі рукописів ІЛ збе-

рігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 850, а. 10—12), датований: 30 червня 1946 р. Ірпінь.

Марко п'є в рамазан вино. Переклад пісні «Марко пије уз рамазан вино». Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1946, № 7-8, с. 32. Подається за вид.: «Сербська народна поезія», с. 207—209. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 855), датований 11 липня 1946 р.

Дівчина Косовка. Переклад пісні «Косовка дјевојка». Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1946, № 7-8, с. 29. Подається за вид.: т. 6, с. 425—429. Зберігаються чорнові автографи (ф. 137, од. зб. 850, а. 13—15 і од. зб. 854, а. 1—6). Між опублікованим текстом і автографом є незначні розбіжності. Рядки 82, 83, 84 відновлено за автографом. Чорновий автограф № 850 датовано 1946 р. У цьому самому автографі є примітки М. Т. Рильського:

«Із сербського епосу».— Тексти взято із збірника Вука Караджича.— *М. Р.*

«Дівчина Косовка».— Із циклу пісень про криваву битву між сербами та босняками, з одного боку, і турками й їх васалами — з другого — битву на Косовому полі (1389 р.).— *М. Р.*

По гріху батько — означає законний батько. Тут дається знати народне мислення, згідно з яким гріхом є й шлюб. Я сам чув від одного статечного господаря, як він казав про свого сина: «Він мій син по гріху, то повинен мене слухатись» (примітка Вука Караджича) — див. уваги до перекладу пісні «Муйо і Алія»; т. 2, с. 199 цитованого видання.

Марко Королевич і віла. Переклад пісні «Марко Краљевић и вила». Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1946, № 7-8, с. 30—31. Подається за вид.: Сербська народна поезія, с. 155—158. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорнові автографи перекладу (ф. 13, од. зб. 850, а. 16—18, і од. зб. 854, а. 7—13). Автограф № 850 датовано: 29 липня 1946 р. Ірпінь. Автограф № 854 містить примітки М. Т. Рильського:

«Марко Королевич і віла». Марко Королевич — улюблений герой сербського епосу. Віла — фантастична діва, фея. Згадайте «Віллу-посестру» Лесі Українки.— *М. Р.*

«Тільки ж Марко задрімав на Шарці...» — Шарець — кінь Марка Королевича.— *М. Р.*

«Доки маю видющого Шарця...» — Шарець називається видющим, бо міг бачити віл і все інше, неприступне для зору звичайної тварини й людини.— *М. Р.*

«Хто яку задужбину зоставив...» — Задужбина — споруда, поставлена «за упокій душі».— *М. Р.*

«Краще горло в нього, ніж у віли».— Це й було причиною, що віла заборонила Мілошеві співати.— *М. Р.*

«Марко в неї кинув буздована».— Булава.— *М. Р.*

Цар Лазар і цариця Милиця. Переклад пісні «Цар Лазар и царица Милица (о боју косовском)». Вперше надруковано у вид.: «Сербські епічні пісні», с. 51—57. Подається за вид.: Сербська народна поезія, с. 84—89. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (од. зб. 851, а. 1—7), датований: 10 серпня 1946 р.

Оранка Марка Королевича. Переклад пісні «Орање Марка Краљевића». Вперше надруковано у кн.: «Сербські епічні пісні», с. 88—89. Подається за вид.: Сербська народна поезія, с. 218. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф

перекладу (од. зб. 851, а. 7, звор.— 8), датований: 10 серпня 1946 р. Ірпінь.

Марко Королевич скидає шлюбну подать. Переклад пісні «Марко Краљевић укида свадбарину». Вперше надруковано у вид.: Сербські епічні пісні, с. 76—83. Подається за вид.: Сербська народна поезія, с. 196—202. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 851, а. 8, звор.— 16), який датується приблизно серпнем-вереснем 1946 р.

Банович Страхиня. Переклад пісні «Бановић Страхиња». Вперше надруковано у кн.: Сербські епічні пісні, с. 26—50. Подається за вид.: Сербська народна поезія, с. 39—58. У відділі рукописів ІЛ АН УРСР зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 851, а. 17—42), датований: Вересень. 1946 р. Ірпінь.

«Шуряків моїх дай дев'ять, тестю...» — рядок подається за чорновим автографом перекладу (ф. 137, од. зб. 851, а. 6).

Смерть матері Юговичів. Переклад пісні «Смрт мајке Југовића (из Хрватске)». Вперше надруковано у вид.: Сербські епічні пісні, с. 63—65. Подається за вид.: Сербська народна поезія, с. 128—130. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 852, а. 1—2), датований: 12 вересня 1946 р. Ірпінь.

Старий Новак і князь Богосав. Переклад пісні «Старина Новак и кнез Богосав». Вперше надруковано у вид.: Сербські епічні пісні, с. 96—99. Подається за вид.: Сербська народна поезія, с. 250—252. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 852, а. 3—5), датований: 14 вересня 1946 р. Ірпінь.

Одруження Павла Плетикоси. Переклад пісні «Женидба Плетикосе Павла». Вперше надруковано у вид.: Сербські епічні пісні, с. 100—105. Подається за вид.: Сербська народна поезія, с. 253—257. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 852, а. 5, звор.—8), датований: 23 вересня 1946 р. Ірпінь.

Одруження Іва Голопузого. Переклад пісні «Женидба Ива Голотрба». Вперше надруковано у вид.: Сербські епічні пісні, с. 109—117. Подається за вид.: Сербська народна поезія, с. 273—279. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 852, а. 9—14), датований: 26 вересня 1946 р. Київ.

Янкович Стоян у неволі. Переклад пісні «Ропство Јанковића Стојана». Вперше надруковано у вид.: Сербські епічні пісні, с. 118—123. Подається за вид.: т. 6, с. 435—440. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф (ф. 137, од. зб. 852, а. 14—17), датований: 27 вересня 1946 р. Київ.

Груїца і Арапин. Переклад пісні «Грујица и Арапин». Вперше надруковано у вид.: Сербські епічні пісні, с. 106—108. Подається за вид.: Сербська народна поезія, с. 263—264. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 853), датований: 1 жовтня 1946 р.

До видання «Сербські епічні пісні» (1946) Л. А. Булаховський склав словничок, який наводиться тут з урахуванням поправок, зроблених автором у виданні «Сербська народна поезія» (1955).

Баба-шумадійка. Шумадія — місцевість у Сербії.

Бан — титул сербських володарів (нижчий за князя).

Буздован — буздохан *(з турецької)* — старовинна зброя, рід дрючка, палиця, булава.

Видющий, власне «віщий» — епітет коня Марка Королевича Шарця (Шараца). (Шарац — строкатий кінь). Шарац називається видющим, бо може бачити віл та інше, неприступне для зору звичайної людини й тварини.

Візир (*турецьке*, з арабської) — сановник вищого рангу в султанській Туреччині.

Віла — міфологічна істота жіночої статі. За Вуком Караджичем, «віли живуть на високих горах, порослих лісом, та на скелях біля води. Кожна віла молода, гарна, одягнена в білу сукню, має розпущені по плечах та грудях коси. Віли нікому не шкодять, поки їх хтось не зачепить (наїхавши на їх коло, вечерю або якось інакше). Якщо хтось їм пошкодить, вони його по-різному карають: уражають його в ногу або в руку, в обидві руки, або обидві ноги, або в серце, і він одразу ж помирає». У деяких піснях характер віл подано дещо інакше (пор. «Муйо і Алія», «Марко Королевич і віла»).

Віліндар — Халандар, Хілендар — монастир на Афоні.

Гайдук — *серб.* хáйдук. Як пояснює Вук Караджич,— «розбійник у цій країні (тобто у Сербії його часу), менш огидний і ближчий до героїзму».

Гяур (*турецьке*, з арабської) — християнин, немусульманин, «невірний».

Делібаш *(турецьке)* — смільчак; начальник лейбгвардії, начальник охорони паші.

Дервіш *(турецьке, з перської)* — у точному значенні — мусульманський монах-жебрак. У пісні «Банович Страхиня» дервіш, хоча й з епітетом бідолашний, виведений з рисами багатого феодала.

Диван (*турецьке*, з перської) — нарада (у султана тощо).

Динар (з *грецької*, в свою чергу — з латинської) — назва дрібної мідної монети.

Долама *(турецьке)* — сербський довгий нижній одяг з полсом.

Дукат — червонець (золота монета). Італійське ducato з походження пов'язане з duca — герцог.

Єдрене (Едрене) — Адріанополь.

Задужбина *(сербське)* — власне — «за-душ-бина». Споруди на пам'ять («за душу») про вмерлого, вклади в монастирі та церкви.

Кірасири — кінні воїни-панцирники. Кіраса (*французьке* cuirasse) — металевий панцир. По-сербськи оклопници: оклоп — панцир.

Коло — сербський груповий танок. Танцювати його — по-сербськи — «водити коло».

Кричани — помічники мисливців, які своїм криком полохають звіра. По сербськи — хакачи — від слова хай!, гей!

Лев — назва монети (від зображення лева). Монета з такою назвою існує й тепер у болгар.

Ожделдія *(турецьке)* — добрий гість, добра гостя. Привітання приблизно із значенням «радий» (-а, -і) вас бачити».

Ока *(турецьке)* — міра ваги — 2,25 австр. фунта, 3,078 російських.

Пара *(турецьке)* — турецька монета; сербський сантим, гріш.

Пернач — рід булави з металевими дощечками (перами) навколо стрижня. У сербському тексті — шестопер — старовинна зброя, палиця з шістьма виступами.

По-арнаутськи — по-албанськи.

По-мановськи. Манаф, манафин — назва анатолійських турків.

Ракія (*з турецької*, де це слово з арабської) — горілка.

Рамазан *(арабське)* — мусульманський піст дев'ятого місяця місячного року.

Романія — гора в Боснії.

Святогорець — монах із «святої гори» — Афона.

Селям *(турецьке, з арабської)* — привітання (власне, «селям алейкюм» — «мир з вами»).

Топус *(турецьке)* — див. буздован.

Тюрбан *(турецьке, з перської)* — чалма, головний убор у східних, переважно мусульманських народів.

Ходжа *(турецьке)* — турецький священик або вчитель.

Цехін (*італ.* zecchino, *з арабської*) — старовинна венеціанська золота монета.

Чакшири *(турецьке)* — штани.

Чауш *(з турецької)* — тут — «конногвардієць».

Чоха *(турецьке)* — сукно, сукняний одяг.

Яничари *(турецьке)* — привілейована піхота в султанській Туреччині. Великою мірою — це дітьми взяті на службу султанові помусульманені серби.

Янанча *(тюркське)* — старовинний широкий плащ без рукавів.

ПЕРЕКЛАДИ ІЗ СЛОВАЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Янко Краль

Краль Янко (1822—1876) — видатний словацький поет-романтик. Був учасником революційних подій 1848—1849 рр.

Вартовий народу. Переклад вірша «Hlásnik národa». Вперше надруковано у вид.: Словацька поезія. Антологія. К., 1964, с. 75—77. Подається і датується за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 856).

Весілля. Переклад вірша «Svadba». Вперше надруковано у журн. «Всесвіт», 1962, № 2, с. 20—30. Подається за вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 94—95. Датується за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 857).

Копарський Шимон (1808—1839) — один із засновників революційної організації «Молода Польща», учасник польського визвольного повстання 1830—1831 рр., організатор таємних революційних гуртків. Виступав за спільну боротьбу польського,

українського і російського народів проти царизму. Страчений за вироком царського суду.

Лукасінський Валеріан (1786—1869) — діяч польського шляхетського національного руху. Виступав за відновлення незалежної Польщі і в той же час поділяв реакційні ідеї про повернення під її владу українських, білоруських і литовських земель. Помер у Шліссельбурзькій фортеці, де був ув'язнений 38 років.

Пестель Павло Іванович (1793—1826) — декабрист, керівник Південного товариства декабристів. Був страчений разом з іншими керівниками декабристів.

Муравйов Микита Михайлович (1796—1843) — декабрист, керівник Південного товариства декабристів. Був засуджений до страти, яку замінено 20 роками каторги. Помер на засланні.

Орел. Переклад вірша «Orol». Вперше надруковано у вид.: т. 6, с. 408—410. Подається за вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 77—79. Датується за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 858).

Іван Краско

Краско Іван (Ян Ботто; 1876—1958) — відомий словацький поет і художник. Народний митець Чехословаччини.

Місяць поблідніли́й... Переклад вірша «Hľa, luna bledá...». Вперше надруковано у вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 161—162. Подається і датується за першодруком.

Штефан Крчмерий

Крчмерий Штефан (1892—1955) — словацький поет, критик і перекладач, зокрема українських письменників.

Вахотове поле. Вперше надруковано у вид.: т. 6, с. 404—407. Подається за вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 186—189. Датується за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 859).

Дик, вепр — дикий кабан.

Павол Гвєздослав (Орсаг)

Орсаг (Гвєздослав) Павол (1849—1921) — словацький поет. У своїх творах виступав захисником інтересів селян, засуджував аморальність пануючих класів. Багато перекладав, зокрема О. Пушкіна і М. Лермонтова.

З «кривавих сонетів». 28. («Ти помилився, Пушкіне великий...»). Переклад вірша «Nie, Puškine môj, mysľ'ou vysoký...». Вперше надруковано у вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 149—150. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 67, а. 81, ввор.— 82), який датується 1963 р.

Само Халупка

Халупка Само (1812—1888) — словацький поет. Брав участь у польському повстанні 1830—1831 рр. Творчість Само Халупки мала демократичний характер. Збирав фольклорні матеріали, зокрема українські народні пісні.

Бранко. Переклад вірша «Branko». Вперше надруковано в журн. «Всесвіт», 1962, № 2, с. 33. Подається за вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 46—49. Датується за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 860).

Жаль. Переклад вірша «Žiaľ». Вперше надруковано у журн. «Всесвіт», 1962, № 2, с. 32. Подається за вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 52—53. Датується за першодруком. У відділі рукописів ІЛ АН УРСР зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 861).

Козак. Переклад вірша «Kozák». Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1958, № 6, с. 34. Подається за вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 53—55. Датується за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 862).

Млинар і корчмар. Переклад вірша «Mlynár a krčmár». Вперше надруковано у вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 56. Подається і датується за першодруком. У відділі рукописів ІЛ АН УРСР зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 863).

Сон. Переклад вірша «Sen». Вперше надруковано у вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 55—56. Подається і датується за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 864).

Турок-понічанин. Переклад вірша «Turčín Poničan». Вперше надруковано у вид.: т. 6, с. 411—414. Подається за вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 49—52. Датується за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 865).

Людовит Штур

Штур Людовит (1815—1856) — словацький поет, публіцист і мовознавець. Діяч словацького національного відродження.

Розставання. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1963, 17 верес. Подається за вид.: Словацька поезія. Антологія, с. 43. Датується за першодруком.

Татри — гірський масив у Чехословаччині і Польщі.

ПЕРЕКЛАДИ З ЧЕСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Ярослав Врхліцький

Врхліцький Ярослав (Еміль Фріда) (1853—1912) — визначний чеський поет і перекладач, автор багатьох драматичних

та прозових творів, дійсний член Чеської Академії наук та мистецтв.

Поет і море. Переклад вірша «Básník a moře». Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, 1964, с. 167. Подається за першодруком. В ІЛ зберігається автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 67, а. 11), датований 27 червня 1962 р.

О соняшника квіти! Переклад вірша «Ó velké slunečnice...». Вперше надруковано у вид.: *Рильський М. Т.* Зимові записи, с. 99—100. Подається за вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 176. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 67, а. 12) і машинопис (од. зб. 4, с. 73). Датується за автографом 30 червня 1962 р.

Робітники. Переклад вірша «Dělníci». Вперше надруковано у вид.: «Зимові записи», с. 101. Подається за вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 165. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 67, с. 13) і машинопис (од. зб. 4, с. 74). Автограф датований: 30 червня 1962 р.

Очеретина. Переклад вірша «Třtina». Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 177. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорнові автографи перекладу (ф. 137, од. зб. 67, а. 64, і од. зб. 888). Автограф № 67 датовано 1963 р.

Настрій. Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 177—178. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий (ф. 137, од. зб. 67, а. 64, звор.) і чистовий (од. зб. 887) автографи перекладу. Чорновий автограф датовано 1963 р.

Стрясає буря вікна. Переклад вірша «Bouř okny třese,..». Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 177. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 67, а. 65), датований 1963 р.

Рідній мові. Переклад вірша «Naší řeči». Вперше надруковано у журн. «Всесвіт», 1964, № 2, с. 3. Подається за вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 164—165. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 67, а. 67—67, звор.), датований 1963 р.

Уолт Уїтмен. Переклад вірша «Walt Whitman». Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 174. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 67, а. 68, звор.— 69), датований 1963 р.

Верещагін. Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 175. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорновий (ф. 137, од. зб. 67, а. 77, звор.— 79) та чистовий (од. зб. 886) автографи. Чорновий автограф датовано 27 серпня 1963 р.

Верещагін Василь Васильович (1842—1904) — видатний російський художник. У вірші мова йде про відому його картину «Апофеоз війни» (1871—1872).

Ювенал Децім Юлій (60-і роки І ст.— після 127 р.) — римський поет-сатирик. Українською мовою сатири Ювенала перекладав М. Зеров.

Я б знать хотів... Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 178. Подається за першодруком. У відділі ру-

кописів ІЛ зберігаються чорновий (ф. 137, од. зб. 67, а. 79, звор.— 81) та чистовий (№ 889) автографи перекладу. Чорновий автограф датовано 29 серпня 1963 р.

Ондра Лисогорський

Лисогорський Ондра (Ервін Гой; нар. 1905 р.) — чеський поет. В роки другої світової війни (1939—1946) жив у СРСР, брав участь у роботі Всеслов'янського антифашистського комітету. Писав остравським (ляським) діалектом.

Поезія. Переклад вірша «Poezyja». Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 401. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорновий (ф. 137, од. зб. 67, а. 65, звор.) та чистовий (од. зб. 890) автографи перекладу. Чорновий автограф датовано 1963 р.

Вітезслав Незвал

Незвал Вітезслав (1900—1958) — народний поет Чехословаччини. Зазнавши на початку 20-х років впливу занепадного мистецтва, далі пройшов великий творчий шлях. У 1923 р. вступив до Комуністичної партії Чехословаччини і згодом став видатним представником соціалістичного реалізму в літературі Чехословаччини. Нагороджений Золотою медаллю Миру. Перекладав твори О. С. Пушкіна.

Над Свраткою-рікою. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1963, 17 верес. Подається за вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 344—345. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорновий (ф. 137, од. зб. 67, а. 69, звор.— 70) та чистовий (од. зб. 891) автографи перекладу. Чорновий автограф датовано: 20 грудня 1963 р.

Ян Неруда

Неруда Ян (1834—1891) — видатний чеський письменник, один з організаторів національно-визвольного руху 60-х років у Чехії. Його творчість сприяла утвердженню реалізму в чеській літературі і являє собою етап у розвитку художньої культури чеського народу.

«Ледве сонечко землю зігріє...». Вперше надруковано у вид.: *Неруда Я.* Вибране. К., 1952, с. 95. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігається чорновий автограф перекладу (ф. 137, од. зб. 56, а. 7), датований: 12 жовтня 1950 р. Сочі.

Послання Словаччині. Вперше надруковано у вид.: *Неруда Я.* Вибране, с. 25—26. Подається за вид.: т. 6, с. 402—403. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорновий (ф. 137, од. зб. 56, а. 8—10) та чистовий (од. зб. 892) автографи перекладу. Чорновий автограф датовано: 13 жовтня 1950 р. Сочі.

Все далі. Переклад вірша «Jen dál!» Вперше надруковано у вид.: *Неруда Я.* Вибране, с. 109—110. Подається за вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 107—109. У відділі рукописів ІЛ збері-

гаються чорновий (ф. 137, од. зб. 56, а. 11—15) та чистовий (од. зб. 892) автографи перекладу. Чорновий автограф датовано: 14 жовтня 1950 р. Сочі.

Йозеф Вацлав Сладек

Сладек Йозеф Вацлав (1845—1912) — чеський письменник. Реалістично змальовував життя селянства, виступав проти гніту і тиранії. Багато перекладав, зокрема М. Лермонтова і А. Фета.

Маленька продавщиця. Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 159. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорновий (ф. 137, од. зб. 67, а. 71, звор.— 72) та чистовий (од. зб. 894) автографи перекладу. Чорновий автограф датовано: 20 серпня 1963 р.

Циклоп. Вперше надруковано в журн. «Всесвіт», 1964, № 2, с. 6. Подається за вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 158. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорновий (ф. 137, од. зб. 67, а. 73, звор.— 75) та чистовий (од. зб. 896) автографи перекладу. Чорновий автограф датовано: 24 серпня 1963 р.

Із «Чеських сонетів». X, XIV. Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 158—159. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорновий (ф. 137, од. зб. 67, а. 75, звор.— 76; а. 76, звор.— 77) та чистовий (од. зб. 893) автографи перекладу. Чорновий автограф датовано: 25 грудня 1963 р. Під сонетом «Брехня, що в світі є пани природні й слуги...» помилково поставлено дату «25.XII. 1962 р.».

Поетам. Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 150—151. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорновий (ф. 137, од. зб. 67, а. 83, звор.— 84) та чистовий (од. зб. 895) автографи перекладу. Чорновий автограф датовано: 31 серпня 1963 р.

Сватоплук Чех

Чех Сватоплук (1846—1908) — видатний чеський поет-епік. Оспівував дружбу слов'янських народів, національно-визвольну боротьбу чеського народу, перекладав поезії Т. Г. Шевченка.

Сонети з поеми «Степ». Не буде, знаю я... Переклад вірша «Nebude však příští Slávy sláva...». Вперше надруковано в журн. «Україна», 1964, № 4, с. 8. Подається за вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 138. У відділі рукописів ІЛ зберігаються автографи перекладу (ф. 137, од. зб. 67, а. 66, і од. зб. 899), датовані 1963 р.

Пливу на обшири сухого океану... Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 137. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорнові автографи перекладу (ф. 137, од. зб. 67, а. 66, звор.), датовані 1963 р.

«...що ними бур'яни підносяться багряно».— Перші чотири рядки — переклад початкового катрена відомого сонета Адама Міцкевича «Акерманські степи» (з циклу «Кримські сонети»).

Наша мова. Переклад вірша «Naše řeč». Вперше надруковано у вид.: Чеська поезія. Антологія, с. 132—133. Подається за першодруком. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорнові автографи перекладу (ф. 137, од. зб. 67, а. 82, звор.— 83, 84, звор.— 85, і од. зб. 897). Автограф № 67 датовано 2 вересня 1963 р.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Максим Рильський. 1945. Фронтиспіс
2. Максим Рильський виступає на ювілеї Ю. Словацького. 1959 . . . . . 112—113
3. Максим Рильський і Владислав Броневський. 1950-і роки . . . . . 112—113
4. Максим Рильський серед чеських письменників. Прага. 1945 . . . . . 112—113
5. Максим Рильський під час перебування в Югославії. 1945 . . . . . 128—129
6. Максим Рильський в Болгарії. 1963 . . . . . 128—129
7. Обкладинка видання «Сербські епічні пісні». 1946 . 128—129
8. Автограф перекладу поезії Х. Смирненського «Гладіатор» 165
9. Автограф перекладу поезії П. Гвездослава «Ти помилився, Пушкіне великий...» 251

ЗМІСТ

ПЕРЕКЛАДИ З ПОЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Юліуш Словацький

Кулик 7 *284*
Рим 11 *285*
Гімн 12 *285*
Гробниця Агамемнона. *Уламок з грецької подорожі* 13 *285*
Мій заповіт 17 *286*
У Швейцарії 18 *287*
Беньовський 30 *287*

Антоній Сова

Братові Тарасу Шевченку 99 *298*

Кароль Бжозовський

Із циклу «Пісні пілігрима». («Летять ключами журавлі, ключами...»)... . . . . 100 *299*

Марія Конопніцька

Credo 101 *299*
«Чи над тобою вітри не віють...» 102 *299*
Старому торбаністові 103 *299*
Капрі 104 *299*

Казімеж Тетмайєр

Як Ясек з Уступу, Ганнуся від Крулів і Марта Угерчиківна співали до себе одного сонячного ранку . 105 *300*

Леопольд Стафф

Сум волотий поволі 110 *300*
Спокій серця 110 *300*
Квітки, що посадив я навесні... . . . . 111 *300*
На вітри осені не скарживсь я... . . . . 111 *300*
Балада про загублений черевичок 112 *301*
Щастя 113 *301*

Юліан Тувім

Геліос 114 *301*
Птах 114 *301*
Спогад 114 *301*
Все б я це покинув... . . . . 115 *302*
На балконі 116 *302*
При округлому столі 116 *302*
Світанок 117 *302*
Просьба про пісню 117 *302*
Нема краю... . . . . 118 *303*
Фантастична прогулянка в лісі Фонтенбло . . . 119 *303*
Чорноліська річ 119 *303*
Джерело 120 *303*
Запах щастя 120 *304*
Кінь 120 *304*
Село 121 *304*
Тема 121 *304*
Буря 122 *304*
Гілка 122 *304*
Легіт 123 *305*
Пісенька померлого 123 *305*
Прапор 124 *305*
Доні в Закопаному 124 *305*
Ex oriente... . . . . 126 *306*
Русалочко, віслянський квіте 127 *306*
Польські квіти *(Уривки з поеми)* 128 *307*
Пташині плітки 139 *307*
Лист до всіх дітей в одній дуже важливій справі . 139 *308*
Окуляри 140 *308*
Скакалка 141 *308*
Гаврик 141 *308*
Усі для всіх 142 *308*
Соловейко запізнився 142 *308*
Про пана Тралялинського 143 *308*
Іде Гриць 144 *308*
Дощик 145 *308*

Владислав Броневський

Паризька комуна. *Поема* 146 *309*
Рідне місто 151 *309*
У поїзді 152 *310*
Листопадовий вітер шаліє... . . . . 152 *310*

Надія Грановська

Йде весна до нас! 154 *310*

ПЕРЕКЛАДИ З БОЛГАРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Георгій Жечев

Першотравнева пісня 157 *311*

Крум Кюлявков

Помста 158 *311*
Розстріл 158 *311*

Давид Овадія

Вітчизна 160 *311*

Сергій Румянцев

Вперед. *Марш сільської молоді* 162 *311*

Христо Смирненський

Гладіатор 164 *312*

ПЕРЕКЛАДИ З СЕРБСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Сербські епічні пісні

Смерть Марка Королевича 169 *312*
Муйо і Алія *(З Чорногорії)* 173 *312*
Милан-бег і Драгутин-бег 175 *312*
Марко Королевич пізнає батькову шаблю . . . 178 *312*
Марко п'є в рамазан вино 182 *313*
Дівчина Косовка 184 *313*
Марко Королевич і віла 187 *313*
Цар Лазар і цариця Милиця 190 *313*
Оранка Марка Королевича 195 *313*
Марко Королевич скидає шлюбну подать . . . 195 *314*
Банович Страхиня 201 *314*
Смерть матері Юговичів 220 *314*
Старий Новак і князь Богосав 222 *314*
Одруження Павла Плетикоси 224 *314*
Одруження Іва Голопузого 228 *314*
Янкович Стоян у неволі 234 *314*
Груїца і Арапин 237 *314*

ПЕРЕКЛАДИ ІЗ СЛОВАЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Янко Краль

Вартовий народу 241 *316*
Весілля 242 *316*
Орел 243 *317*

Іван Краско

Місяць побліднілий... . . . . 246 *317*

Штефан Крчмерий

Вахотове поле 247 *317*

Павол Гвєздослав (Орсаг)

З «кривавих сонетів». 28 . . . . . 250 *317*

Само Халупка

Бранко 252 *318*
Жаль 255 *318*
Козак 255 *318*
Млинар і корчмар 257 *318*
Сон 258 *318*
Турок-понічанин 259 *318*

Людовит Штур

Розставання 262 *318*

ПЕРЕКЛАДИ З ЧЕСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Ярослав Врхліцький

Поет і море 265 *319*
О соняшника квіти! 265 *319*
Робітники 266 *319*
Очеретина 266 *319*
Настрій 266 *319*
Стрясає буря вікна 267 *319*
Рідній мові 267 *319*
Уолт Уїтмен 267 *319*
Верещагін 268 *319*
Я б знать хотів... . . . . 269 *319*

Ондра Лисогорський

Поезія 270 *320*

Вітезслав Незвал

Над Свраткою-рікою 271 *320*

Ян Неруда

«Ледве сонечко землю зігріє...» 273 *320*
Послання Словаччині 273 *320*
Все далі 274 *320*

Йозеф Вацлав Сладек

Маленька продавщиця 277 *321*
Циклоп 277 *321*
Із «Чеських сонетів»
X 278 *321*
XIV 278 *321*
Поетам 279 *321*

Сватоплук Чех

Сонети з поеми «Степ»
Не буде, знаю я 280 *321*
Пливу на обшири сухого океану 280 *321*
Наша мова 281 *321*

Примітки 283

Академия наук Украинской ССР
Институт литературы им. Т. Г. Шевченко

*

МАКСИМ РЫЛЬСКИЙ

Собрание сочинений в двадцати томах

Художественные произведения

Тома 1—11

ТОМ ВОСЬМОЙ
ПОЭТИЧЕСКИЕ ПЕРЕВОДЫ

*

Составители и авторы примечаний
ЕЛЕНА АЛЕКСАНДРОВНА ЛЫСЕНКО
НИНА ПАВЛОВНА ЧАМАТА

(На украинском языке)

Киев, издательство «Наукова думка»

Затверджено до друку вченою радою
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР

Редактор *В. І. Мазний*
Художній редактор *Р. К. Пахолюк*
Оформлення художника *Б. Й. Бродського*
Технічний редактор *О. М. Капустіна*
Коректори *В. М. Семенюк,*
Л. М. Творковська, Н. О. Луцька

Інформ. бланк № 6778.

Здано до набору 22.11.84. Підп. до друку 06.05.85.
Формат 84 × 108/32. Папір друк. № 1.
Звич. нова гарн. Вис. друк. Фіз. друк. арк. 10,25+0,19 вкл.
Ум. друк. арк. 17,54. Ум. фарбо-відб. 17,54. Обл.-вид. арк. 16,95.
Тираж 15 000 пр. Зам. 4—3329. Ціна 2 крб. 10 к.

Видавництво «Наукова думка»

252601 Київ 4, вул. Репіна, 3.
Віддруковано з матриць Головного підприємства
республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига».
252057 Київ 57, вул. Довженка, 3
в Київській книжковій друкарні наукової книги.
252004 Київ 4, вул. Репіна, 4. Зам. 5-436.